

STATISZTIKAI SZEMLE

A KÖZPONTI
STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. BALOGH MIKLÓS, DR. BESENYEI LAJOS,
DR. HARCSA ISTVÁN, DR. KATONA TAMÁS, DR. KLINGER ANDRÁS,
DR. MELLÁR TAMÁS (a Szerkesztőbizottság elnöke), NYITRAI FERENCNÉ DR., DR. PUKLI PÉTER,
DR. SIPOS BÉLA, DR. SZILÁGYI GYÖRGY, VÉGVÁRI JENŐ, DR. VÉRTES ANDRÁS,
VISI LAKATOS MÁRIA (főszerkesztő), DR. VUKOVICH GYÖRGY

76. ÉVFOLYAM 12. SZÁM

1998. DECEMBER

E SZÁM SZERZŐI:

Dr. Csahók István, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat főigazgatója; *Dr. Fóti János*, a KSH ny. fősztályvezető-helyettese; *Dr. Frey Mária* kandidátus, a Munkaügyi Kutató Intézet tudományos főmunkatársa; *Kígyósi Attila*, a KSH titkára; *Dr. Kozma Ferenc*, a közgazdaság-tudomány doktora, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem ny. egyetemi tanára; *Dr. Lakatos Miklós*, a KSH fősztályvezető-helyettese; *Visi Lakatos Mária*, a *Statisztikai Szemle* főszerkesztője.

*

Balogh András, a KSH főtanácsosa; *Lakatos Judit*, a KSH fősztályvezetője; *Mészáros Árpád*, a KSH osztályvezetője; *Nádudvari Zoltán*, a KSH főtanácsosa; *Szász Kálmán* kandidátus, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat főmunkatársa; *Reisz László*, a KSH főtanácsosa.

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: Visi Lakatos Mária
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felel: dr. Mellár Tamás
1940 – Akadémiai Nyomda
Martonvásár, 1998
Felelős vezető: Reisenleitner Lajos

Tördelőszerkesztők: Bálinthné Bartha Éva, Simonné Káli Ágnes

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51. Telefon: 345-6528
Kiadóhivatal: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.
Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345-6212
E-mail: statszemle@ksh.x400gw.itb.hu
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető bármely hírlapképesítő postahivatalnál és a Hírlap-előfizetési és Elektronikus Posta Igazgatóság Hírlapelőfizetési Irodájánál, (Budapest VIII., Orczy tér 1., Telefax: 303-3440) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással Postabank Rt. 219–98636, 021–42795 pénzforgalmi jelzőszámra.
Előfizetési díj: fél évre 2100 Ft, egy évre 4200 Ft
Beszerezhető a KSH Könyvesboltban. Budapest II., Keleti Károly u. 10. Telefon: 212-4348

TARTALOM

STATISZTIKAI ELEMZÉSEK

Magyarország helye és mozgástera a világhierarchiában. – <i>Dr. Kozma Ferenc</i>	981
A mezőgazdaság jelentősége a foglalkoztatásban. – <i>Dr. Fóti János</i> – <i>Dr. Lakatos Miklós</i>	993
A munkanélküliek ellátása. (II.) – <i>Dr. Frey Mária</i>	1014

TÖRTÉNETI DOLGOZATOK

A magyarországi helységnévtárak története. – <i>Kígyósi Attila</i>	1028
--	------

STATISZTIKAI „EGYPERCESEK”

A gazdasági helyzet főbb jellemzői 1998. I–III. negyedévben.	1043
---	------

SZEMLE

Az MTA Statisztikai Bizottságának 1998. november 11–i ülése. – <i>Dr. Csahók István</i>	1046
Fogyasztói árindex: elmélet, gyakorlat, EU-harmonizáció.....	1047
Faragó Tamás doktori értekezésének vitája. – <i>Visi Lakatos Mária</i>	1048

STATISZTIKAI HÍRADÓ

Személyi hírek	1053
Szervezeti hírek – Közlemények	1053

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

Külföldi statisztikai irodalom

Angermann, O. – Polte, V. – Dollt, A.: Az Európai Unió vállalati statisztikákra vonatkozó rendeletei. (<i>Nádudvari Zoltán</i>).....	1055
--	------

Ching'Anda, E. F. – Ntozi, J. P. M.: A statisztikai hivatalok alkalmazottainak képzése Afrikában. (Szász Kálmán).....	1057
Smeeton, N.: A statisztika oktatása az általános orvosi és fogorvosi képzésben. (Mészáros Árpád)	1058
Phelps, E. S. – Zoega G.: A „természetes ráta” elmélete és az OECD-országok munkanélkülisége. (Lakatos Judit)	1058
Griepenkerl, W.: Új úton az agrárstatisztika. (Balogh András)	1059
Illner, M.: Az életminőség változása a Cseh Köztársaságban. (Reisz László)	1061
Külföldi folyóiratszemle	1064

Utánnomás csak a forrás megjelölésével!

MAGYARORSZÁG HELYE ÉS MOZGÁSTERE A VILÁGHIERARCHIÁBAN

DR. KOZMA FERENC

A társadalmak komplex fejlettségi szintjük alapján történő csoportosításával és rangsorolásának módszerével, a Centrum, a Periféria és a Félperiféria kategóriába sorolásának ismerveivel korábbi tanulmányomban foglalkoztam.¹ E kategóriák felhasználásával kísérlek választ adni a címben szereplő kérdésre: hol helyezkedik el Magyarország a világhierarchiában, és milyen lehetőségeink vannak helyzetünk változtatására, a Centrumba tartozó gazdaságok megközelítésére.

A fejlett, kiemelkedően domináns Centrum és a minden tekintetben kiszolgáltatott, elnyomrodott Periféria között egy sajátos, „köztes” országcsoporthoz, illetve néhány, egymástól is sok lényeges vonásban különböző országcsoporthoz létezik és igyekszik a „centrumlét” felé, miközben számos tényező a „periferialét” felé, a Félperifériára húzza őket. E drámai – többnyire kedvezőtlen körülmények között folytatott – küzdelem különbözőségei meg ezen országcsoporthoz egyrészt a lefelé süllyedő (periferizálódó) fejlett társadalmaktól, másrészt a hajdani magas kultúrájuk romjain „hibernálódott”, társadalmaktól. Amint ez a hősies küzdelem valami ok folytán abbamarad, rövidesen megindul a félperiferikus társadalom lecsúszása. A következőkben megpróbálom a XX. század végi, XXI. század hajnali magyar gazdaságot ebből a szempontból – a folyóiratcikk terjedelmi korlátai miatt csak vázlatosan – elemezni.

Magyarország félperiferikus helyzetének kialakulása

A történet ezer évet fog át: ennek következtében csak jelzésszerű utalásokra szorítkozhatom, megjegyezve, hogy nagyon hasznos hozzájárulás volna nemzeti önismeretünkhöz – s mellesleg realitásérzékünket is erősítené – a magyar történelem ilyen szempontú végiggondolása és elemzése, annak feltárása, hogy mely tényezők (belső és külső, gazdaságiak és politikaiak stb.) szoltak bele az ország Centrum felé haladásába, milyen kihívásokra hogyan reagált a mindenkori magyar gazdasági–politikai elit, és ezek a reakciók hogyan könnyítették vagy nehezítették a kínáló alkalmak megragadását, illetve a fenyegető veszélyek elhárítását. Még hasznosabb volna, ha ez az elemzés összehasonlító módon tárgyalná a magyar társadalom sorsának alakulását elő- és hátramosztító

¹ Lásd: A Félperiféria helye a „világfalkában”. *Statistikai Szemle*. 1998. évi 9. sz. 743–754. old.

tényezőket, legalábbis azokéval a társadalmakéval, amelyeket nagyjából ugyanazok a hatások érték, mint bennünket: vagyis a kelet-közép-európai térséget.

Mindebből ehelyütt csak halvány próbálkozásra vállalkozhatom: megkísérlem vázolni a komplex fejlődés relatív sebességét a mindenkori európai centrum, azaz a fejlett magpadlószintjéhez, az integrálódás kritériumainak minimumához képest. Ez a szint esetünkben nagyjából az osztrák, a bajor-szász-hesseni és az észak-olasz színvonal. Történelmünk folyamán ugyanis ez volt az érzékelhető modell, valamint a tanulás és az utánzás elérhető tárgya. Az 1. ábrán a vastag vonal a magyar fejlődés (hangsúlyozom: nem mért, hanem a történelem ismerete birtokában érzékelt) tendenciája a mindenkori Centrum padlószintjének százalékában, vagyis nem abszolút fejlődést mutat, hanem az emelkedő szakaszok a hátrány valamely hányadának ledolgozását, az ereszkedő szakaszok pedig a hátrány növekedését jelzik; a vékony vonal azt az egyébként rendkívül bizonytalan értékű feltételezett fejlődési („felzárkózási”) tendenciát jelzi, amelynek megvalósulása nem lett volna elképzelhetetlen akkor, ha az ország elkerüli középkori és kora újkori egyedi tragédiáit, vagyis a mongol inváziót; a Mátyás nevével fémjelzett prosperitást visszajára fordító „bárói restaurációt”, amely 1514, 1526 és 1541 dátumokkal jelölhető töréspontokon keresztül egy másfél évszázados pusztuláshoz, illetve pangáshoz vezetett (a három országrészben háromféle színvonalon); végül a Habsburg-Birodalomhoz való, XVIII. századi félgymarmati jellegű csatlakozást, amelynek káros következményeiben az 1849 és 1867 közötti időszak jelentette a kulminációs pontot. A geopolitikai helyzetünkből adódó fejlődésképező tényezők hatásától a görbe kialakításakor nem tekintettem el: Közép-Európa kiszakadását a kereskedelem fő útvonalaiból a XVI. században, az Oszmán Birodalom jelenlétét a térség peremén a XVII. század végéig (sőt, bizonyos mértékben egészen a XIX. század közepéig) figyelembe vettem, amit az 1450 és 1850 közötti elképzelt fejlődés görbéjének lanya meredeksége jelez. A XX. század törésvonalaitól sem akartam ezt a képzeletbeli vonalat megtisztítani: valamennyit figyelembe vettem az egy 1949 és 1956 közötti hanyatlás kivételével: a régmúlt történelmének koloncait nem cipelő Magyarország valószínűleg képes lett volna a hidegháború árnyékában is valami keveset behozni (a ténylegesnél érzékelhetően enyhébb) lemaradottságából. Ugyancsak érzékeltettem azt a hátrányt is, amit a kelet-közép-európai térségnek a klasszikus gyarmatosításból való teljes kimaradása hozott magával a XIX. század második felében. Ez is olyan tényező, amely szélesebb térségben dőlt el, mint hogy a magyar társadalom akár súlyával, akár ügyes politikájával ellensúlyozni tudta volna. Az, hogy a két vonal az 1960–1975-ös másfél évtizedben egymás közelébe kerül, mindenekelőtt annak köszönhető, hogy az ország szerencsésen (némi bölcsen is) ki tudta használni a Nyugaton és Keleten egyaránt jelentkező „Golden Sixties” széljársait. Hogy a nagy világgazdasági átrendeződés, majd a szűkebb gazdasági-politikai környezet összeomlása nem múltó zavart okozott a fejlődésben (felső vonal), hanem az országot tartós mélyrepülésbe taszította, annak egyfelől a kemény nyugati közegellenállás, másfelől a tőkés piacgazdasággal szembeni rendszer-inkompatibilitás volt az oka.

A két görbe közötti terület az ország történelmi léptékű veszteségeit érzékelteti:

– az a megrázkódtatás, amely a Nyugat-Európa felé éppen hogy meginduló országot a tatárjárással érte, a XIV. század közepére halasztotta a középkor virágzását az országban, amely időszak Olaszországban már a reneszánsz gazdaság és tudat kibontakozásának előkészítő ideje, a Hanza esetében pedig a manufaktúris ipar kezdetei; az itt elszenvedett „elmaradt haszon” (A) súlyos teherként jelentett a mátyási reneszánsz számára: a

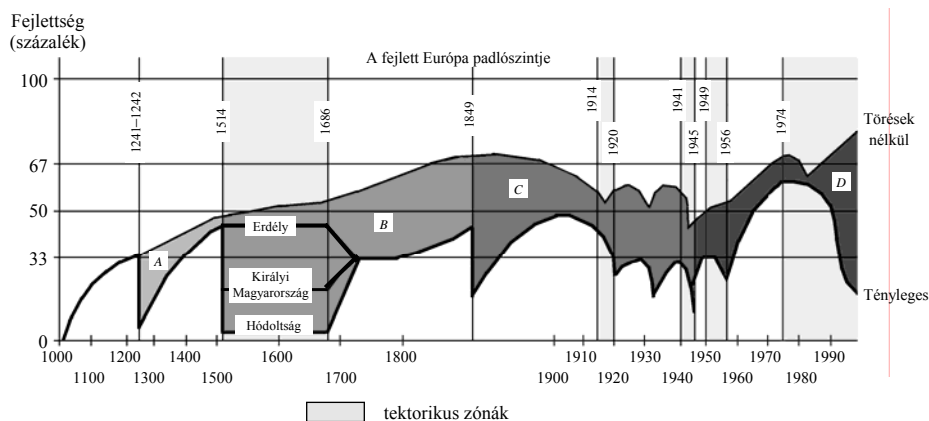
városiasodás gyenge voltában, az oligarchia erejének duzzadásában stb., és végül is összefügg a XV. század utolsó éveiben megindult bomlás okaival;

– a XVI. és XVII. századi pusztítás és elmaradás, valamint a XVIII. századi gyengeség és torz fejlődés megfosztja az országot attól az eredeti tőkefelhalmozástól, amely tőlünk nyugatra mindenütt végbement (B);

– az ország fejlődési elmaradása a XIX. század második felében, a XX. század első felének törési pontjaival együtt ismét csak „meg nem szerzetté” tették azt a megtakarítást (C) (vagy annak nagy részét), amely elengedhetetlen volt a XX. század második felében kibontakozott, hatalmas műszaki–gazdasági fejlődéssel való valamilyen mértékű lépéstartáshoz;

– a XX. század második felének elzártsága, folyamatos gazdasági–katonai és ideológiai zavarai, felerősítve a KGST-környezet mérsékelt minőségi és technikai alkalmazkodási képességével, nem utolsó sorban az utóbbi évtizedben a rendszerváltás belső és világgiaci győtreimel együttesen „elmaradt haszonná” teszik azt az értékfelhalmozást (D) (ismétlem nemcsak az anyagiakat, hanem a szellemi és erkölcsi tőkét is), amely elengedhetetlen ahhoz, hogy az ország életerős állapotban nézzen szembe a XXI. század kihívásaival.

1. ábra. A magyar gazdaság Európa-követési tendenciája, töréspontjai és tektonikus zónái

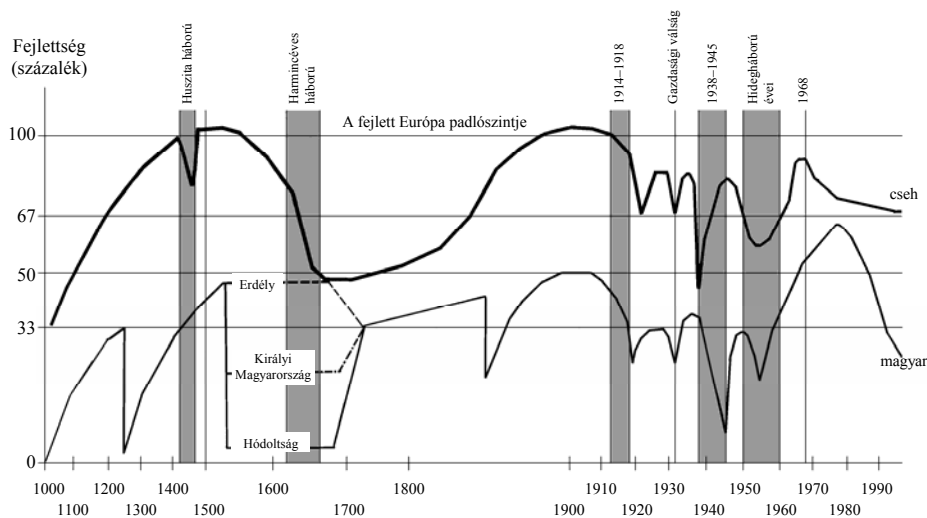
Megjegyzés. Az ábrán – akárcsak a következőkön – az ordináta nem valamely mutató (például az egy főre jutó GDP), skáláját jelzi, hanem a társadalom komplex fejlettségi szintjét: úgy értelmezve, ahogyan a Gondolatok a fejlődésről (Statistikai Szemle. 1998. évi 1. sz. 39–49. old.) című tanulmányomban vázoltam. E komplex fejlettség kvantifikálhatatlan, még reprezentáns mutatója sincs, ám a gazdasági elemzésben járatos szakember számára igen határozottan érzékelhető.

A magyar fejlődést kétoldali összehasonlításnak vettem alá: egyfelől a cseh gazdaság, másfelől a balkáni országok gazdaságainak hasonló módon átgondolt és rekonstruált tendenciájával mértem össze. (Lásd a 2. és a 3. ábrát.)

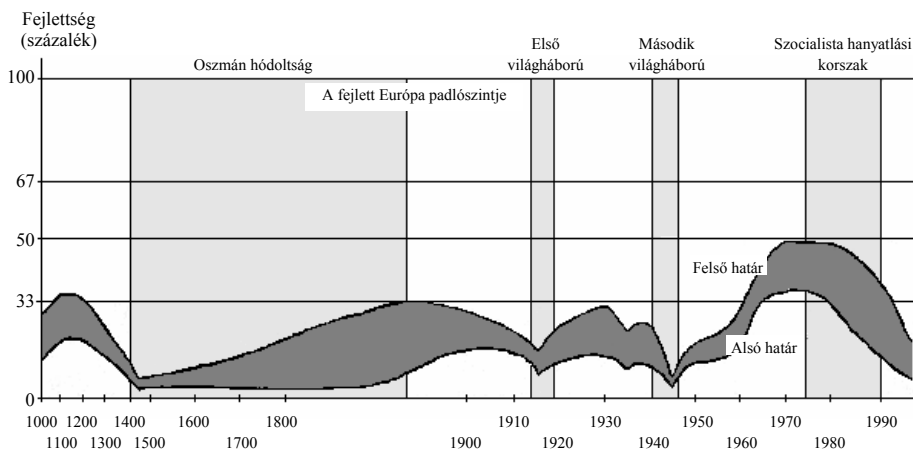
A cseh gazdaság fejlődése (Európa-követés) a középkor és a kora-újkor folyamán nem párhuzamos a magyaréval: egyfelől magasabbról indul, másfelől nyugodtabb – a tragikus XV. századi huszita intermezzótól eltekintve – egészen a Harmincéves háborúig, amikor nagy törést szenved, de nem süllyed olyan mélyre, mint a királyi Magyarország vagy a Hódoltság, s a Habsburg Birodalomba való beilleszkedése is szerencsés. Így a XVIII. század folyamán beindult a szerves fejlődés, ami gyakorlatilag a Monarchia hanyatlásának idejéig tart. Csehország ismét áttöri a Centrum padlószintjét. A törést a kelet-közép-európai térség XX. század eleji balkanizálása hozta magával. Ekkor Csehország (illetve Csehszlovákia) is felveszi ugyanazt az ingadozó mozgást, amely a térség többi országára (így Magyarországra is) jellemző, csak érezhetően magasabb szintről indulva. Ez a magasabb szint teszi lehetővé azt is, hogy a háború éveiben – legalább ipari

téren – előrehaladjon, s a háborús pusztítások nagy részét elkerülje. Utána kénytelen elszemvedni a hidegháborús korszak veszteségeit, majd fellendül, amit az 1968-as tragikus események megszakítanak: a XX. század utolsó harmada Csehország számára a lassú (relatív) hanyatlás időszaka. A rendszerváltás ezt a lassú hanyatlási tendenciát viszi tovább.

2. ábra. A cseh gazdaság felzárkózási tendenciája összevetve a magyar gazdaságéval

3. ábra. A balkáni országok* gazdaságainak Európa-követési tendenciája

* Románia, Bulgária, Jugoszlávia, Bosznia-Hercegovina, Macedónia.

Kétségtelen, hogy a cseh társadalom a magyarral szembeni fejlődési előnyének országnak részét a XVI–XVIII. században szedte össze. A XIX. századbeli iparosítási előny nagymértékben ennek a felgyűlt többletnek a természetes következménye. Az is elfogad-

hatónak látszik, hogy a magyar és a cseh gazdaság és társadalom közötti szakadék alig érzékelhetővé válása nagyrészt a magyar társadalom XX. század második felében kibontakozott fejlődésének köszönhető, amelynek lanyhulásával a szakadék ismét növekvőben van. Ez a felismerés a felzárkózási erőfeszítés reményteljességére hívja fel a figyelmet, bár nem sok példa van a történelemben arra, hogy ez az erő kifejtés egyébként kedvezőtlen erőviszonyok között hosszú – a felzárkózáshoz elegendő – ideig fenntartható lett volna.

A Balkán fejlődési diagramját még általánosabban szerkesztettem meg: egy sávot jelölök meg, amelyen belül az egyes (gyakorta változó jellegű és határvonalú) országok mozognak. A felső határvonal a „szerencsésebbeket”, az alsó az „elesettebbeket” jelöli, de azt, hogy mely ország közeledik a felső vagy az alsó határhoz, korszakonként különbözhet. A középkor elején például a mai Bosznia-Hercegovina még nem utolsósorban Velence közelsége miatt a szerencsésebb területek közé tartozott, azután a bogumilok elleni irtóhadjáratok idején anarchiába süllyedt, majd az iszlám beszüremelés egyik gócpontjává, a sorozatos pogromok góciává, illetve a Balkán feletti nagyhatalmi marakodások egyik tűzfészkevé vált és ma is az. Más példákat is lehetne felhozni. A vázlatos képből, amit az ábra nyújt, kiviláglik, hogy a 400 éves oszmán uralom ezt a vidéket úgyszólván helyrehozhatatlanul tönkretette. A XX. század elejei hányattatások hatásai itt nagyságrenddel alacsonyabb szinten jelentkeztek, mint mondjuk Magyarországon, és a XX. század második felében tett emberfeletti erőfeszítések is nagyságrenddel alacsonyabb szintű sikereket eredményeztek, majd a századvég katasztrófája a Balkánt a lehetetlenülés küszöbére sodorta.

Magyarország félperiferikus helyzetének jegyei

Magyarország a középkori színezetű, félig és torz módon kifejlett kapitalizmusból a század közepén hirtelen, csaknem átmenet nélkül került egy messzemenően elfajult szocialista struktúrába. Felhasználva a „Golden Sixties” konjunktúráját, sikeresnek ígérkező modellkísérletezésbe kezdett, amelyet azonban végzetesen megtépázott a világgazdasági átrendeződés másfél évtizede, majd elmerült a századvég politikai porviharába. Ebből a zavaros helyzetből valamiféle „vadkapitalizmus” nőtt ki, amely azonban vajmi kevésbé hasonlít az eredeti tőkefelhalmozás Angliájának vagy a XIX. században a Vadnyugat felé terjeszkedni kezdő Amerikának vadkapitalizmusához: nem a Centrumlétet igyekszik – humánusnak nem mondható eszközökkel – megalapozni, hanem inkább valamiféle komprádor gépezetként működik, amely az ország gazdasági–társadalmi és szellemi arculatát a Centrum érdekeinek megfelelő formára szabja át.

Jelzésszerűen emlékeztetek csupán az elmúlt nyolc évben kibontakozott tendenciákra.

a) Ami a termelőerőket illeti, az átalakulás, a XX. század elején még élenjárónak számító, ám a század végén már elmaradottá váló ipari szerkezetet talált – a világgazdasági átrendeződési folyamat hatásai által eléggé szétzilált, elhanyagolt, de még működőképes és továbbfejleszhető állapotban –, amely a század közepén, második felében kiépülvén, alig volt túl a tanulókorzakon, továbbá a világ fejlesztési góciától diszkriminatív elzártságban növekedett fel. Ennek következtében a Centrum piacain még akkor is kicsiny lett volna a súlya, ha valamilyen csoda folytán ki tudja kerülni „érinthatetlen” mi-voltát. Hozzáteszem, hogy a társadalmi berendezkedéssel együtt járó (a piacgazdasági

fogalmak szerint erősen koraérett, valójában, az emberi tényező nagyfokú távlati fejlődésébe fektetett, hosszú távon megtérülő beruházásként funkcionáló) egészségügyi, oktatási, kulturális és szociális infrastruktúra a félfejlettség által meghatározott teljesítményekhez képest a nemzeti munkaerőt jelentősen megdrágította. Az említett „rendszerinkompatibilitás” az üzleti kapcsolatokban Kelet és Nyugat között úgy jelentkezett, mint a Kelet „bóvilit drágán” kínálata. A kelet-európai országcsoporton belüli, kölcsönösen alkalmazott (mérteiben és időtartamában erősen túlzó) tolerancia ezt a lehetetlenítő tényezőt „szőnyeg alá söpörte”. A félperiferikus helyzet létezett, felszámolását az idő sürgette ugyan, de a mindennapokban együtt lehetett vele élni, egészen addig, amíg a történelem maga alá nem temette.

Magyarország az ipari fejlettség tekintetében majdnem pontosan beleillett ebbe a képbe: ipari teljesítőképességének, becslésem szerint mintegy egynegyede lett volna – következetesen szelektív és műszakifejlesztés-centrikus politika mellett – 10-15 éven belül felfuttatható az európai Centrum padlószintje fölé, és mintegy felét emelhetette volna, a kormányzat által figyelemmel kísért és erősen terelgetett kooperációs és/vagy vegyesvállalati rendszer arra a szintre, hogy a Centrum iparának viszonylag jól fizetett, „intelligens” bedolgozóivá válhasson. Ez olyan helyzetet biztosíthatott volna a magyar ipar számára, mint amilyen a fejlett Európa árnyékában a katalóniai vagy a közép-olasz régióé, esetleg Ausztriáé. Ez utóbbival szemben a sikeres magyar agrárium² reményteljesebb helyzetet biztosíthatott volna a padlószint fölé emelkedés során, az infrastruktúra erős elavultsága és hiányos szerkezete viszont növelte volna nehézségeit.

Ez azonban csak „légifénykép” a magyar gazdaságról. Ha közelebb megyünk ehhez a hetvenes évek közepén még érintetlen szerkezethez, nőnek a kontrasztok. Az agrárium világgazdaságban érvényesíthető nemzeti értékét például nagyban lerontotta az élelmiszer-termelés világszerte leértékeltsége (agráröllő), ami – lévén az ország rászorulva az agrártermékek exportjára – a legjobb években is jelentős energiavesztési forrás volt. Az agrártudás know-how-ként való, tömeges értékesítését pedig csak akkor lehetett volna jelentős felzárkózási forrásként igénybe venni, ha a világelelméleti probléma olyan drámai módon vetődött volna fel, hogy azt a Centrum három zónája saját túlélése érdekében kénytelen lett volna bőkezűen megfinanszírozni. Nos, erre a XX. század folyamán nem került sor. Vagyis az agrárium devizaszerző teljesítménye még a magyar föld mélyéből hiányzó energiahordozók és nyersanyagok behozatalának finanszírozásához sem volt elég, a technológia és ipari know-how nyugati importját pedig nem lehetett hazai eredetű, jól fizetett munkatermékek kivitelével finanszírozni. Annál is inkább, mivel a feldolgozóipar egyik jelentős hányada (kohászat, nehézszerkezet, építőanyag-ipar, papíripar stb.) fajlagosan hatalmas tőkét kötött le nagyberendezések formájában, a másik hányada pedig (textil-, ruházati, fafeldolgozó, bőr-, cipő-, fémtömegcikk-ipar stb.) kevésbé igényelte, noha időnként teljes felújításra, modernizálásra szorult, mivel jelentős szerepe volt a hazai piacokon is és a devizakitermelésben is. Az ipari szerkezet legértékesebb

² Agráriumon azt a nagy rendszert értem, amely magában foglalta a mintagazdaságok hálózatát és a rendszergazdákat, a termelészövetkezeti szektor nagyüzemi ágazatait, a háztáji modernizált ágazatokat az egészen sajátos funkciókat betöltő ipari szolgáltatási melléküzemágakig, a rendszergazdákhöz sokban hasonló funkciójú feldolgozóipart, valamint a K+F és az oktatási hálózatot, s mindezek szerves összefonódását a falusi–kisvárosi települések társadalmi és fejlesztési ügyeivel. Ez a modell a legjobb úton volt afelé, hogy az amerikai és a nyugat-európai modell mellé mint harmadik, önálló és sikeres agrárstruktúra felzárkózzék, s a Harmadik Világ gyötrő élelméleti problémájának megoldásához (mint know-how) hathatós segítséget tudjon nyújtani.

szegmensének folyamatos és gyors modernizálása, szerkezeti súlyának növelése, belső szerkezetének tökéletesítése ezért folyamatosan „nyomás alatt volt”. A hidegháborús kényszerhelyezetthez, valamint a kelet-európai hiánygazdaságok keresleti követelményeihez való idomulás erről az oldalról is kétértelművé tették azt a felzárkózási folyamatot, amely az országban a hatvanas és hetvenes években megindult, továbbá még erőteljesebbé tették ama vonásait, amelyet „rendszer-inkompatibilitás”-ként jellemeztem, felemássá, törékennyé, sebezhetővé tették azt az útszakaszt, amelyet a magyar gazdaság a félperiferikus zónán belül, a Centrum padlószintje felé megtett.

b) A szocialista kísérlet összeomlásától a mai „vadkapitalista” állapotig eltelt – immár történelmi korszakká terebélyesült – időben ezen a felemás, törékeny, félperiferikus szerkezeten az alábbi változások mentek végbe (csak jelzésszerűen, néhány általam kulcsfontosságúnak tartott jelenségre térek ki):

- az agráriumban olyan mélyreható roncsolódás ment végbe, amely csak azért nem teszi teljesen illuzórikussá az újjáépülést, mert még él – és javarészt munkaképes – az a szakemberi nemzedék, amelynek a modell a fejében van, de ez a tudás a magyar agrárium mint „referenciaüzem” nélkül a világban még akkor sem volna eladható, ha a jelzett fordulat egy-két éven belül kibontakoznék: a magyar agráriumot mint „harmadik sikeres világmodellt” tehát valószínűleg az eltékozolt örökség veszteséglistájára írhatjuk;

- az a gyáripar, amely önálló szellemi termékekre alapozva termelt a világpiacon közepesen dinamikus keresletű, részben kis szériás és egyedi termékeket, részben magas K+F-igényes cikkeket (nehéz híradástechnika, járműgyártás, energetikai gépipar, szerszámgépipar, gyógyszeripar, állategészségügyi szérumipar, orvostechnika stb.), nagyrészt szétzúzódott: vállalatai szétaprózódtak vagy eltűntek, műszaki gárdája szétszéledt (jelentős részben külföldre ment vagy szakmailag deklasszálódott), részben pedig külföldi kézre került és „kategóriát váltott”;

- az a kevésbé kiemelt háttérrel rendelkező, elavult termékeket nagy szériában gyártó („skáláhozadékból élő”) ipar, amelynek szellemi háttére gyenge volt, részben utána halt a KGST-piac szétbomlásának, részben atomjaira hullott, részben bér munkavégző, alacsonyrendű „bolygóiparként” éldegél a külföldi megrendelő vagy rész tulajdonos árnyékában; ugyanakkor ez a szektor fel is duzzadt, különösen a külföldi befektetők tevékenysége nyomán: a kategóriaváltás nagyrészt ezt a csoportot hízlalta, de ide sorolt be a külföldi tőke látványos „zöldmezős” beruházásainak jelentős része is, legfeljebb azzal a különbséggel, hogy ezek a gépies, javarészt betanított munkás-színvonalú technológiák nyugati gyártmányokba beépíthető, egyszerűbb termékeket állítanak elő, vagy nyugaton gyártott igényes alkatrészeket szerelnek össze, vagy a nyugati partner (tulajdonos) által már nem gyártott, de némely piacokon néhány évig még eladható termékeket gyártanak;

- a maradék feldolgozóipar – csaknem függetlenül mérettől, tulajdoni formától, ágazati hovatartozástól – tőke-, szakértelem-, és perspektíva hiányban szenved, piacait az importverseny faragja, állaga végtelenen változik, így nem az az áhitott, modern kis- és középüzemekből álló „aszteroida-gyűrű”, amely a korszerű nagyüzemi hálózatot körülöleli és növeli teljesítményét, hanem elég nagy hányadában rongyos kolduscsapat, vagy gyors spekulációs meggazdagodásra éhes hiénafalka, vagy a felváltott struktúra haldokló maradványainak halmaza;

- az átalakulás csaknem egyedüli nyertese az infrastruktúrának az a hányada, amely az áru- és pénzfolyamok feletti rendelkezéshez tapad, továbbítja az információkat, érdekeltségeket éleszt vagy tompít közbeavatkozásával (a bankhálózat, a távközlés, az informatika, a közúti szállítás, a tőzsde stb.), ami igen hasznos lenne, ha a háttérben egyfelől a termelés, másfelől a lakossági jólét növekedése volna. Mindezek nélkül olybá tűnik a viharos fejlődés, mintha az utánozni vágyott, fejlett Centrum külső dekorációinak Patyomkin-falva volna; az infrastruktúra másik hányada, amely az ország termelőerőinek egyetlen korlátok nélkül fejleszthető összetevője (a lakosság munkaképességével mint beruházott jószággal számolva a nemzeti vagyonnak mintegy fele) a munkaerő újratermelését szolgálja, vagyis a lakásállomány, a tömegközlekedés, az iskolák, egyetemek, kutatóközpontok, egészségügyi és kulturális intézmények, közművek stb.: nos, ezek erősen – nagyjából a termelőszféra vagyonaival és emberi tényezőivel párhuzamosan vagy talán még tragikusabb mértékben – leromlóban vannak;

- a magyar lakosság teljesítmény-potenciálját az átalakulás előtti korszakban sem lehetett a „latens fejlettség” magas fokán állónak ítélni – Európa ezen vidékének történelme nem kedvezett a weberi állampolgári modell kifejlődésének –, mindazonáltal a hetvenes, nyolcvanas években a lakosság több mint felének volt valamilyen szakképesítése, becslésem szerint csaknem fele képes volt a precíz munkára és még némi kreativitást is

mutatható, körülbelül 15-20 százalékának viszont munkára és racionális életvitelre való szocializáltsága olyan hiányos volt, hogy szinte semmire sem használható ballasztként nehezedett a társadalomra; azóta a gazdaság átférfalódása, az ezt kísérő munkanélküliség, a társadalom számára hasznos tevékenység szférfáján kívüli jövedelemszerzési lehetőségek hallatlan mértékű kiböfvülése, a bizonytalan, szertefoszló társadalmi értékrend s intézményesített formáinak kapkodásai, divatirányzatok hatása alá kerülése, az együttélési és érintkezési kultúra leromlása stb. olyan tendenciákat indított el, amelyek egyértelműen a felvázolt helyzet romlása felé mutatnak. A magasan kvalifikált és magas munkaszocializáltságú rétegeket („középosztály”) erodálja a munkanélküliség, a kényszerű pályaváltoztatások, valamint az agyelszívás; a lumpenjellegű rétegeket a munkanélküliségen, a válságkörzetek keletkezésén túl a „zavarosban halászás” lehetőségeinek hallatlan mértékű kiszélesedése, valamint a határokon keresztül migrációs lehetőségek duzzasztják fel (mindez nemcsak a lakosság személyi és egzisztenciális biztonságátudatának romlásán keresztül út vissza rövid és középtávon, hanem hosszú távon súlyos károsodások lépnek fel a munkaerő újratermelési feltételeiben.

Mit lehet tenni?

A magyar gazdaság és társadalom jelenlegi helyzetében nem táplálhat illúziókat abban a tekintetben, hogy betagozódhasson Európa „vezetőegyedeinek” klubjába. A jelenlegi helyzetet történelmi perspektívában kell érteni: a XX. század vége, XXI. század első fele értelmében. Vélelmezhető, hogy ha az ország történelme mentes lett volna az olyan súlyos árokba taszító erőhatásoktól, mint amilyenek érték, akkor sem könnyen érné el azt a bizonyos, sokat emlegetett padlószintet. Az első teendő tehát tudatunk illúziómentessé tétele. A magyar gazdaságot és társadalmat az is csak közelítette volna ehhez a láthatatlan (ám annál jobban érzékelhető) határhoz, ha a hatvanas években tetözö, s a hetvenes évek közepéig nyúló sikorsorozat strukturális válságba torkollása nem taszítja hanyatlásba az országot, hanem csak megrázza, mivel rendelkezik annyi forrástartalékkal és politikai bölcsességgel, hogy gyorsan és határozottan beindítsa a történelmi helyzet változása által megkövetelt új stratégiát. 1974 és 1989 között – másfél évtized alatt – nagyrészt vissza lehetett volna szerezni a magyar gazdaság és társadalom életerejét. Ez érezhetően fájdalommentesebbé tehetné azt az újabb megrázkódtatást, amely az országot a világpolitikai vihar nyomán érte, s arra kötelezte, hogy ismét a gyökeresen megváltozott környezethez igazodjék. Vagyis magasabb szintről, kisebbet eshetett volna. A félperiferikus lét nem politikai felépítmény vagy kurzus, és még csak nem is az etatizmus kontra privatizáció kérdése. Ezt a keresztet a társadalom válláról a Centrum sem tudná levenni még akkor sem, ha netán érdekében állna, vagy ha a profitelvűségről hirtelen áttérne az irgalmas szamaritánus világnézetére. Az elmaradottság az egyéni és társadalmi reflexek mélyén van elásva: onnan csak fokozatosan, a lakosság tudatának és anyagi helyzetének tervszerűen adagolt, egymással kölcsönhatásban álló lépéseinek jó kétéhárom nemzedék életén keresztül sorozatával lehet kiemelkedni. De ez is csak akkor reális, ha a nemzetközi politikai–gazdasági körülmények legalábbis nem kifejezetten kedvezőtlenek, s ha a kiemelkedést vezérlő politika kellő stratégiával rendelkezik, elszánt és taktikai lavírozgatásai közben nem tér el stratégiájának fő irányaitól. Vagyis az illúziómentességet sarkítani célszerű néhány alapvető pontra:

1. arra, hogy a Centrum-léthez való közelítés nem politikai hitvallás- és berendezkedés-váltás kérdése, hanem a társadalom mozgási reflexei;
2. arra, hogy a Centrum ebben még korlátozott segítséget is csak akkor hajlandó nyújtani, ha ez a számunkra stratégiai cél, az ő számára taktikai horizontú érdek;
3. arra, hogy az ilyen – fehér holló ritkaságú – lépés sem helyettesíti a nemzeti stratégiát;

4. arra, hogy a beidegződött hazai politikai reflexekkel ilyen stratégia elkészíthetetlen, egyeztetetetlen és végrehajthatatlan, ugyanis olyan – nem is olcsó – lépéseket követel, amelyek az emberi tényező minőségének növelését szolgálják, azaz a szokványos gondolkodási sémákban az „életszínvonal” skatulyájába vannak bezárva, jobbra annak is a „szociális háló” rekeszébe, vagyis a piacgazdasággal végül is inkompatibilis kategóriaként jelennek meg (az emberi tényező fejlesztésébe való befektetés lassan fordul termőre, még lassabban térül meg: ugyan hol lesznek akkor már azok a döntnökök, akiknek az ilyen stratégia kedvéért le kellett mondaniok gyorsan érő gyümölcsöt hozó, politikaitöke-kovácsolásra alkalmas intézkedésekről, amelyek legfeljebb néhány hónapra vagy netán évre odázták el a degradáció sötét árnyékát).

Ha mindez igaz – vagy legalábbis igen erős tendenciaként figyelhető meg, olyanként, amelynek nagyobb az esélye az érvényesülésre az ellenkezőnél, akkor be kell rendezkedni arra, hogy a nemzet energiájának jelentős részét a mélyperiféria felé való további lecsúszás ellensúlyozása fogja felemészteni. Tudomásul kell tehát venni – ez a második nagy illúzióvesztés –, hogy hazánk nem bokréta Isten azon kalapján, amely ugyancsak nem azonos a Földdel, hanem egy kis szürke egyedecske a világfalkában, s besorolása a görög ábécé valamelyik középső betűje körül található: „kappa-egyed”, vagy „lambda-egyed”. Ez nem szégyellni való, kialakulásában az egymást követő magyar politikai eliteknek volt ugyan érzékelhető nagyságú szerepük, de az alaphelyzet az ország geopolitikai helyzetében gyökeredzik.

Az illúziómentesség nem reménytelenséget és bénulást jelent. Ellenkezőleg: az illúziók összeomlását követő sokk az, amelyből kapkodás, letargia fakad, s amely végül is a társadalom összeomlásának sötét árnyékát borítja a nemzet feje fölé. A kedvenc tündérmeséinktől való megszabadulást – a kezdeti fájdalokkal és az „illúziórombolókkal” szembeni keserű dühvel teli időszak után – a józan realitásokkal való higgadt bánásmód korszaka követi. Engedtessék előrejelezni négy kardinális gazdaságpolitikai elemet.

a) Szelektivitás. A nemzetgazdaság kicsi, és nincs szervesen integrálódva valamely nagyobb egységbe: távlati érdekeinek irányába sodró integrációra a belátható időben nincs is reménye. Forrásai korlátozottak – mennyiségi és minőségi értelemben egyaránt –, lehetőségei, adottságai messzemenően nem egyenszilárdságúak. A kereslet–kínálat viszonyai önmagukban nem adnak használható, megnyugtató támpontokat ahhoz, mit, milyen mértékben szükséges fejlesztenie a gazdaságnak, hogy (kezdetben) ne sodródjék a harmadik világba, (később) ismét meginduljon a félperiferikus állapot meghaladásának irányába. Az első lépés annak alapos átvizsgálása, hogy a magyar gazdaság egyes szegmensei távlatban, reálisan milyen fejlődési fok elérésére képesek: melyek azok, amelyekben a leghamarabb, a legkisebb anyagi ráfordítással, erőfeszítésekkel a Centrum színvonalához legközelebb eső előrehaladás érhető el. A második lépés a rendelkezésre álló, keletkező és bevonható források megbecslése s ama koncepció kiformálása, hogy e korlátozó tényező birtokában reálisan milyen szerkezetváltásra és műszaki fejlettségi generációváltásra számíthatunk. A harmadik lépés mindezt összeveti, szembesíti a piaci prognózisokkal: ez bővítéseket, szűkítéseket és helycseréket fog eredményezni azon a jövőképen, valamint menetrenden, amely az eddigiekben kialakult. A gondolatsor fordítva is végbemehet, akkor viszont nem évtizedekre, hanem csak évekre előre határozható meg a szelektivitás. Tanácsos a stratégia „jobbra forgató” és „balra forgató” változatát párhuzamosan megalkotni: ennek „sztereo látás” lesz a jutalma.

b) Sok lábbon állás. A stratégia megalkotásakor nagyon gondosan (nem „álgkérdésként”) meg kell határozni a nemzetgazdaság világgpiaci kapcsolatrendszerének módosításá-

nak lehetőségeit és célszerűségét. Az is baj ugyanis, ha a viszonylati térkép túldiverzifikált, és az is veszélyes, ha túlcentralizált (Magyarország esetében ez utóbbi veszély az elsődleges). Az sem szokott kedvező lenni, ha az ország forgalma túlon túl a nála fejlettebb régiók felé összpontosul – ez „renyheséget” szül –, de az sem egészséges, ha az ország és fő partnerei között a fejlettségi különbség nyomasztó mértékű – ez elnyomó hatással (Magyarország korábbi kapcsolatrendszerét a renyheségi veszély uralta, a mostani pedig máris érezteti torzító hatását). Az sem egészséges, ha a kapcsolatok jelentős részét olyan viszonylatok teszik ki, ahol a forgalom egyirányú, főként exportból vagy főként importból áll. Az országnak a nemzetközi kereskedelmi és pénzügyi hálózatban való elhelyezkedése csaknem olyan finom és törekeny egyensúlyhelyzet kimunkálását követeli meg, mint egy ökoszisztémáé: egy nem domináns pozíciójú kis ország nem sodortathatja magát partnereinek erőhatásaitól. Úgyis számolnia kell a sodródással, de amennyire lehet, érvényesítenie kell érdekeit. Magyarország esetében ez az alapvető érdek egyfelől az olyan partnerek körének megőrzése és szélesítése, amelyek hajlandók a magyar áru kínálat megvásárlására; másfelől mindenképpen el kell kerülnie azt, hogy a nemzetgazdaság alapvető ügyei tekintetében a döntési súlypontok ne tevődjenek át külföldre, sem a kulcs-szektorok vállalatainak, sem a gazdaságpolitika síkján. Mindezt Magyarország nem elzárkózással, hanem a különböző erőközpontok közötti ügyes lavírozással és a nemzeti érdekeknek gerinces képviselésével a nemzetközi piaci vagy politikai küzdőterén tudja elérni. Ez biztosítja azt, hogy érdekei és mozgástere minimális áldozataival hozzájusson azokhoz a pótlólagos forrásokhoz, amelyek nélkül az újrafelemelkedés ma már nem képzelhető el.

c) Az előző két alapelvből is, meg az ország erőforrásainak felméréséből is adódik egy sarkalatos elv: Magyarországon semmilyen körülmények között nem szabad olyan gazdaságpolitikát folytatni, amely a munkaerő újratermelési feltételeiben, különösen a szakképzett és a kreatív munkaerőben súlyos, tömeges és maradandó károsodásokat okoz. Egyfelől azért, mert az ilyen gazdaságpolitika éppen azt a termelési tényezőt rombolja, amellyel az ország viszonylag legjobban el van látva, másfelől azt a belső piacot teszi tönkre, amelynek fenntartása az ország relatív mozgásterének egyik fontos feltétele és a külföldi partnerek felénk fordulásának is nem elhanyagolható összetevője.

A gazdaságpolitika emberközpontúságának négy alapösszetevője van: az egyik a lakosság egészségi állapotának javítása és az egészségnek mint életminőség-tényezőnek a figyelembevétele a társadalmi élet alakításának minden területén; a második az életviszonyok kultúráltságának, a művelődési–képzési lehetőségek tömeges hozzáférhetőségének elsőbbsége, egyben a kultúra iránti igény tömegessé tétele; a harmadik az egészséges és kulturált életmód közeget jelentő alapkörfort megszerzhetőségének biztosítása a társadalom számára hasznos tevékenységek terén való egyéni és csoportos szorgalom és tehetség függvényében; a negyedik pedig a jövedelmi és jóléti viszonyok optimális differenciáltságának megteremtése, vagyis elkerülése mind az egyenlőségek, mind a perifériális viszonyokra jellemző polarizáltságnak. Az ilyen gazdaságpolitika természetesen feltételezi az egészségügy, a szociális rendszer, a minden fokozatú oktatás és képzés, valamint a tudományos tevékenységek nagyvonalú segítését (nem „kitartását”, hanem ésszerű menedzselését és finanszírozását).

d) Az éles szelektivitás a szerkezeti–műszaki fejlesztésben, a külgazdasági kapcsolatok irányultságának erősen kézben tartott, tudatos vezérlése, valamint az ország működé-

sének szigorúan emberközpontú mederben tartása a „vadkapitalizmus” ösztönös erőterének ellenében egy szegény és erősen leromlott, kiszolgáltatott kis ország esetében vagy társadalmi szintű tervgazdálkodást feltételez, vagy megáll a hordószónoklatok, korteshadjáratok meddő szintjén. A „tervgazdálkodás” szó az utóbbi évtizedben csaknem obszcén kifejezéssé vált a magyar közéletben. Pedig a XX. századi nagy „sikersztorik” elemzésekor kiderül, hogy mindenütt, ahol a felfelé igyekvő nemzetgazdaságnak többszörösen hátrányos helyzeteket kellett elhárítania, a nemzetgazdasági folyamatok kulcsfontosságúin a nagyon is konkrét, stratégiai léptékű vezérlés eszközához folyamodott. Engedtessek meg nekem, hogy a rendelkezésre álló japán, koreai, svéd, francia stb. példák elemzésétől eltekintsek. A kelet-európai tervezési rendszerek kialakulásának alapja is ez a mostoha körülmények közötti fejlődés–fenntartás, gyorsítás és torzulás–helyreigazítás volt, azonban sok – itt ugyancsak nem tárgyalható – körülmény miatt ez a tervgazdálkodási modell súlyos torzulásokat szenvedett, és végül is primitívnek, nem célravezetőnek bizonyult. Megbocsáthatatlan szakmai hibának (vagy ami még rosszabb, lelkiismeretlen „csúsztatásnak”) tartom a stratégiai tervezést azonosítani a szovjet típusú merev mérlegrendszerrel, forrás- és jószágelosztással. Az 1968-tól eredő magyar tervgazdasági gyakorlat is bizonyította, hogy a gazdaságpolitika művészete képes a rövid távú, ösztönös piacvezérlést és a nemzetgazdasági szintű, hosszú távú, tudatos gazdaságvezérlési tevékenységet szinkronba hozni. Nem arra gondolok, hogy a mélypontról felemelkedést hozó, kialakítandó magyar tervgazdaság az 1968-as „új mechanizmus” modelljét támassa fel. Azóta ugyanis minden feltétel megváltozott, a gazdaságon belül is és kívül is. Azt sem tartanám célravezetőnek, ha elöszednének a japán külkereskedelmi és ipari minisztérium, vagy más, külföldi tervező–vezérlő erő működési ábráját, és azt kísérelnénk meg a hazai viszonyokra alkalmazni. Eredetileg kell alkotni. Jelenleg ebből a leendő rendszerből csak annyit látok, hogy szigorúan stratégiai irányultságúnak kell lennie, a gazdaságpolitikai műhelyek, a közgazdaság-tudomány és a vállalati világ iterációs–kooperációs együttműködésén kell alapulnia, és inkább a gazdálkodási–vállalkozási–fejlesztési egyetértés, együttgondolkodás és együttműködési készség kialakításában és folyamatos fenntartásában, mintsem a politikai egyeztetés elnyomórító folyamatába bedobott kvázi-jogszabálygyártásban kell majd testet öltenie.

Az ismertetett négy alapelv megvalósításához kellene az ország lakosságának politikai erőt találnia, s az ezek iránt elkötelezett politikai erőnek kellene a külgazdasági–külpolitikai környezetben megvalósításuk feltételeit kiügyeskednie, illetve ehhez szövetségeseket, útitársakat lelnie.

*

Nem tagadom, hogy a tanulmány gondolatmenete dilemmában vergődik. Az egyik oldalról kénytelen rezignáltan tudomásul venni, hogy az ország 1974 elején elkezdődött hanyatlása mára – 1998-ra – olyan stádiumba jutott, amelyről visszafordulni még kedvező nemzetközi feltételek esetén sem volna túlságosan reményteljes vállalkozás, különösen a ma együtt élő nemzedékek számára nem. Másfelől a figyelmes és tapasztalt szemlélő a mai magyar társadalomban és gazdaságban – minden lepusztultsága és előrehaladott hanyatlása ellenére – láthat jelentős, még talán megmenthető értékeket. Nehéz megmondani, a napnak hányadik órájában tartunk: valahol alkony táján, avagy a huszonne-

gyedik órában, avagy már utána? Egy azonban biztos: ha abbahagyjuk a küzdelmet, a világfalka vagy leigáz bennünket, vagy kivet magából, vagy életképtelen prédaállatként fog kezelni. A világfalka nem Máltai Szeretetszolgálat. Nincsenek érzelmei, szimpátiái, barátságai és testvériségi aggályai, hanem érdekei vannak. Továbbá: a „vezető egyedeknek” minden partnerrel szemben vannak gazdasági–politikai kapcsolati forgatókönyvei. Ha Magyarország úgy jelentkezik a porondon, mint Svédország fejlettségű partner: a Centrum svéd típusú együttműködésen keresztül próbálja megtalálni a számításait. Ha úgy jelentkezik, mint Afganisztán-jellegű partner, a Centrum nem fogja azt mondani: „Várj, ilyen leromlottan Európa közepén ne csetelj-botolj, majd én feljavítalak, aztán ha már kvázisvéd leszel, akkor együttműködünk, amúgy igazán piaci módra!”. Nem: ilyen esetben a Centrum előszedi azt a programját, amelyet az Afganisztán-típusú gazdaságok esetében alkalmazni szokott, és ebbe a kategóriába sorol minket. Rajtunk kívül senkinek sem érdeke, hogy boldoguljunk vagy felzárkózzunk, egyáltalán, hogy élve maradjunk. Ez a falka törvénye.

TÁRGYSZÓ: Világgazdaság. Gazdasági fejlettség.

SUMMARY

In his previous study (*Statistical Review*, 1998, No. 9, pp. 743–755) the author has described the nature of the economic policy of the group of countries called by him „Semi-Periphery”.

In the present study the author investigates how Hungary integrates with the „Semi-Periphery's” zone. After a brief historical overview the process of the formation of Hungary's semi-peripheral position as compared with the Czech Republic and the Balkans is presented. In the following he outlines the semi-peripheral characteristics of the level of development, the structure and the international relations of the Hungarian economy.

The study deals with some basic elements of an imaginary future economic strategy, i.e. how it is reasonable to consider the present situation regarding the issues of the development selectivity and the preferences and dispreferences towards foreign trade partners.

In the concluding part the author thinks it necessary to create a market-conform strategic planning system in order that the efforts towards the Centre should not slacken.

A MEZŐGAZDASÁG JELENTŐSÉGE A FOGLALKOZTATÁSBAN*

DR. FÓTI JÁNOS – DR. LAKATOS MIKLÓS

Az 1996. évi mikrocenzus adatai szerint e kérdéskör több oldalról vizsgálható, úgymint: a mezőgazdaságban (ide értve az e nemzetgazdasági ághoz tartozó vad- és erdőgazdálkodást, valamint halászatot is) aktív keresőként dolgozók számának és összetételének alakulása, a főtevékenységben mezőgazdasági foglalkozást folytatók adatainak elemzése, a kiegészítő tevékenységként mezőgazdasági munkát végzők egyes ismérveinek bemutatása és az inaktívként, munkanélküliként és eltartottként mezőgazdasági tevékenységet végzők jellemzőinek áttekintése révén.

A mezőgazdaságban aktív keresőként dolgozók

A mezőgazdaság aktív keresőinek száma és aránya Magyarországon huzamosabb idő óta csökken. A csökkenés már az 1980-as években is jelentős volt, az 1990 utáni időszakban pedig igen nagy mértékben felgyorsult. 1980-ban a mezőgazdaság aktív keresőinek állománya még megközelítette az egymilliót, ami a magyar nemzetgazdaságban aktív keresőként dolgozóknak közel egyötödét (18,9%) jelentette. 1990-re ez a szám kerekén 700 ezerre (15,5%) és a következő hat évben kétötödére, 279 ezerre (8,0%) esett vissza.

Az aktív keresők számának csökkenése főleg az utóbbi időszakban az egész nemzetgazdaságot jellemezte, minthogy a munkanélküliség tömegessé válása mellett sokan az inaktívak csoportjába kerültek át, vagyis kiléptek a munkaerőpiacról. Az arányok ugyanakkor arra utalnak, hogy a mezőgazdaságot e folyamat az átlagnál sokkal mélyebben érintette. A kedvezőtlen korösszetétel hatása megnyilvánult a nyugdíjba vonulók széles körében, figyelembe véve azt a körülményt, hogy az idősebb munkavállalási korú dolgozók közül sokan élhettek a korengedményes nyugdíj, valamint az előnyugdíj igénybevételenek lehetőségével. E változások eredményeként a mezőgazdasági aktív keresők korstruktúrája 1996-ra némileg javult: 1980-ban még több mint egynegyedük, 1996-ban csak valamivel több mint egytizedük tartozott az 50 éven felüliek csoportjába.

A gazdasági átalakulással járó különböző körülmények közvetlenül is előidézhették a mezőgazdaságban dolgozók létszámának fogyását (gondoljunk például a nem profil jel-

* Jelen tanulmány az 1996. évi mikrocenzus kiadványsorozatának részét képező megjelenés előtt álló „A mezőgazdaság jelentősége a foglalkoztatásban” című kötethez készült szöveges elemzés rövidített, szerkesztett változata.

legű tevékenységet végző melléküzemágak felszámolására és a külföldi piac beszűkülésére). A szövetkezeti átalakulás, a privatizáció a gazdálkodó egységek felaprózódásához vezetett. A korábban jelentős számú munkaerőt foglalkoztató nagyüzemek egy része megszűnt, mások a korábbinál kisebb területen gazdálkodnak, és kevesebb dolgozót foglalkoztatnak. Ezzel párhuzamosan növekedett az önálló gazdák száma. 1996-ban a mezőgazdasági dolgozóknak egyharmada 20 főt vagy annál kevesebb személyt foglalkoztató munkáltatónál folytatta tevékenységét, illetve egyénileg gazdálkodott. A tulajdonviszonyok és a foglalkoztatási viszonyok átrendeződése csökkentette az adminisztratív, irodai jellegű tevékenységek létszámigényét. Az adatok arra vallanak, hogy a jelzett átrendeződés a mezőgazdaságban már eddig is erőteljes volt. Míg 1990-ben a mezőgazdaság aktív keresőinek döntő többsége (92%) állami és szövetkezeti tulajdonú üzemben dolgozott, 1996-ra a magántulajdon vált meghatározóvá, minthogy az állami és szövetkezeti szektor aktív keresőinek részesedése 46 százalékra zuhant. Ennek értékelésénél utalni kell arra is, hogy az állami tulajdonú gazdasági szervezetek munkavállalóinak hányada alig 10 százalékot ért el, a továbbra is jelentős szövetkezeti szektor pedig alapvetően átalakult.

A vázolt folyamatok az 1. tábla adatai szerint az ország valamennyi régiójában végbementek. Az egyes régiók azonban már a kiinduló állapotot (az 1980. évi helyzetet) tekintve is meglehetősen eltérő sajátosságokat mutattak.

1. tábla

Az aktív keresők aránya a mezőgazdaságban és más nemzetgazdasági ágban régióként

Régió	Mezőgazdaság és erdőgazdálkodás*			Ipari és építőipari**			Szolgáltatás jellegű***		
	nemzetgazdasági ág(ak)ban dolgozó aktív keresők az adott régió aktív keresőinek százalékában								
	1980	1990	1996	1980	1990	1996	1980	1990	1996
Közép-Magyarország	8,5	6,8	2,4	42,5	35,7	26,4	49,1	57,5	71,1
Közép-Dunántúl	17,9	14,7	8,7	47,8	44,6	39,6	34,3	40,6	51,7
Nyugat-Dunántúl	20,6	16,5	7,4	41,5	39,0	39,6	37,9	44,5	53,0
Dél-Dunántúl	24,0	19,8	12,5	37,9	35,9	31,3	38,1	44,3	56,2
Észak-Magyarország	15,9	13,6	6,0	48,6	45,0	38,0	35,5	41,4	56,0
Észak-Alföld	28,0	21,8	11,5	35,0	35,4	33,5	37,0	42,8	55,0
Dél-Alföld	31,1	26,5	15,8	34,7	33,5	30,9	34,2	39,9	53,3
<i>Összesen</i>	<i>18,9</i>	<i>15,5</i>	<i>8,0</i>	<i>41,2</i>	<i>37,9</i>	<i>32,7</i>	<i>39,9</i>	<i>46,7</i>	<i>59,3</i>

* Vadgazdálkodással és halászzattal együtt.

** Bányászat, feldolgozóipar, villamosenergia-, gáz-, hő- és vízellátás, építőipar.

*** Az előbbieken nem említett nemzetgazdasági ágak együtt.

Megjegyzés. A régiók összetétele itt és a továbbiakban: Közép-Magyarország: Budapest, Pest megye; Közép-Dunántúl: Komárom-Esztergom, Fejér, Veszprém megye; Nyugat-Dunántúl: Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala megye; Dél-Dunántúl: Baranya, Tolna, Somogy megye; Észak-Magyarország: Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Nógrád megye; Észak-Alföld: Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye; Dél-Alföld: Bács-Kiskun, Csongrád, Békés megye.

Az arányok jól érzékeltetik, hogy a mezőgazdaság 1980-ban az Alföld egyes térségeiben még meghatározó szerepet játszott. A dél-alföldi régióban például az aktív keresőknek közel egyharmada a mezőgazdaságban dolgozott, és a mezőgazdasági aktív keresők aránya az észak-alföldi régióban is elérte a 28 százalékot. A többi régióban – kivéve a közép-magyarországi régiót – a mezőgazdaság részesedése 16-24 százalék körül mozog.

gott. A közép-magyarországi régió helyzetét eleve meghatározza a főváros, ahol a mezőgazdasági tevékenység szerepe már akkor is jelentéktelen volt: a dolgozóknak csak viszonylag kis hányada, kevesebb mint egytizede talált munkalehetőséget a mezőgazdaság és erdőgazdálkodás területén.

Az 1990. évi arányok arról tanúskodnak, hogy a visszaesési folyamat mindegyik régióban megindult. A csökkenés mértéke az 1980-as évtizedben meglehetősen különböző volt (2 és 6 százalék között ingadozott). A döntő változás azonban regionális szinten is az 1990 és 1996 közötti időszakban ment végbe. Az időszak végén a régiók többségében a mezőgazdaság és erdőgazdálkodás főtevékenységben az aktív keresőknek nagyjából egytized részét vagy még kisebb hányadát foglalkoztatta. (A dél-alföldi régióban mutattak ki csupán egyhatodot megközelítő, a dél-dunántúli régióban pedig egynolcados arányt.)

A közép-magyarországi régióban a mezőgazdaság és erdőgazdálkodás korábban sem jelentős szerepe minimálisra (2,4%) esett vissza. Az ebben a nemzetgazdasági ágban dolgozók száma és aránya ugyanis a fővároson kívül az agglomerációs övezetben is jelentéktelenné vált. A mezőgazdaság és erdőgazdálkodás visszaszorulása a nyugati és az északkeleti térségben volt a legszembetűnőbb. A nyugati megyékben e folyamat összekapcsolódhatott a modernizáció előrehaladásával. Észak-keleten a mezőgazdasági munkalehetőségek csökkenése súlyosabb problémákat vont maga után. Az aránycsökkenés ugyanis azt jelzi, hogy a mezőgazdaságban és erdőgazdálkodásban dolgozók száma az 1980. évi több mint 100 ezerről alig 23 ezerre süllyedt. A mezőgazdaság ilyen körülmények között a felszámolt nehézipari üzemek dolgozói számára érdemben nem teremthetett főtevékenységként végezhető munkát, teljes idejű munkaalkalmat, sőt a mezőgazdasági munkavállalóknak is jelentékeny része munkanélkülivé, gazdaságilag inaktívvá vált.

Az aktív keresők összevont nemzetgazdasági ágak szerinti összetételét településtípusonként jellegzetes, hosszabb távon is érvényesülő sajátosságok határozzák meg. Ezek között lényeges a mezőgazdasági dolgozók szerepe. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya természetesen a községekben lakó aktív keresők körében a legnagyobb, több mint kétszerese (16%) az ország egészét jellemző aránynak. A mezőgazdasági munkavállalók több mint kétharmada a falusi lakosságból kerül ki, csupán kis töredékük (2%) fővárosi, 31 százalékuk városi lakos.

A főtevékenységben mezőgazdasági foglalkozásúak számának alakulása

A mezőgazdasági foglalkozást főtevékenységként folytatók száma az elmúlt másfél évtizedben folyamatosan csökkent: az 1980. évi 273 ezerrel szemben 1990-ben 181 ezret, 1996-ban 123 ezret tett ki. Az aktív keresők összességéhez képest arányuk már 1980-ban is alacsony volt (5,4%), és ez 1990-ben 4, majd 1996-ban 3,5 százalékra esett vissza. Az ágazati és foglalkozási adatok alakulása azt jelzi, hogy az utóbbiak csökkenése mérsékeltebb volt, ami természetes következménye az átrendeződésnek. Meg kell azonban jegyezni, hogy a teljes „Mezőgazdaság, vadgazdálkodás és erdőgazdálkodás, halászat” nemzetgazdasági ágon belül még mindig jelentős a közvetlenül nem mezőgazdasági jellegű tevékenységet végzők, elsősorban az ipari-építőipari fizikai foglalkozásúak, gépkezelők, összeszerelők, járművezetők, valamint segéd munkások állománya. Ugyanakkor kisebb számban (összesen 8 ezer fő) mezőgazdasági tevékenységet folytatók is találhatók más nemzetgazdasági ágakhoz tartozó szakterületeken.

A mezőgazdaságban az elmúlt másfél évtized folyamán – különösen pedig a rendszerváltozás időszakában – végbement átstrukturálódást jól érzékelteti, ha áttekintjük a nemzetgazdasági ágon belüli (Foglalkozások Egységes Osztályozási Rendszere – FEOR-93 – összevont főcsoportjait alapul véve) foglalkozási összetétel változását.

2. tábla

A mezőgazdaság aktív keresőinek megoszlása összevont foglalkozási főcsoportok szerint (százalék)

Év	Összesen	Vezetők	Szellemi foglalkozásúak	Szolgáltatási dolgozók	Mezőgazdasági és erdőgazdálkodási foglalkozásúak	Ipari-, építőipari foglalkozásúak	Gépkezelők, összeszerelők, járművezetők	Segéd-munkások
		(1)	(2–4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1980	100,0	5,7	8,1	1,6	27,1	17,6	15,7	24,3
1990	100,0	7,1	10,5	2,2	24,1	23,3	18,8	14,0
1996	100,0	4,9	10,4	1,2	41,1	14,9	15,4	12,0

Megjegyzés. A foglalkozási főcsoportokat számmal is jelöljük, amely a továbbiakban hivatkozási alapként is szolgál. (2. főcsoport: Felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozásúak; 3. főcsoport: Egyéb felsőfokú vagy középfokú végzettséget igénylő foglalkozásúak; 4. főcsoport: Irodai és ügyviteli (ügyfélforgalmi jellegű) foglalkozásúak.)

Az 1980 és 1990 közötti időszakban a mezőgazdaságon belül jelentősen növekedett az ipari–építőipari foglalkozású dolgozók aránya, úgy hogy 1990-ben az e foglalkozásokba soroltak hányada a mezőgazdasági alaptervekenységet folytatókénál alig egy százalékponttal volt alacsonyabb. Kisebb mértékű növekedést lehetett megfigyelni egyrészt a vezetők és a különböző szintű szellemi tevékenységeket végzők, másrészt a szolgáltatási foglalkozásúak, valamint a gépkezelők, összeszerelők és járművezetők körében. E változások jelzik, hogy – főleg az évtized első felében – a mezőgazdasági szervezetek keretében tömegesen alakultak ún. melléküzemágak, amelyek nagyrészt ipari–építőipari, kisebb részben szolgáltatási jellegű és más – a mezőgazdaság alapfeladatától eltérő – tevékenységeket végeztek. E részlegek irányítása vezetők és műszaki–adminisztratív dolgozók közreműködését is igényli. Az ilyen típusú részlegeknek leválása a mezőgazdasági szervezetekről, vagy megszűnésük már az 1980-as évtizedben elkezdődött, de tömegessé csak 1990-ben, illetve a következő években vált.

A rendszerváltozás hatását a legkifejezettebben az mutatja, hogy 1990 és 1996 között az ipari–építőipari dolgozók hányada több mint egyharmadával, 8 százalékponttal esett vissza, és 1996-ban már az 1980. évi színvonalat sem érte el. A szolgáltatási foglalkozásúak aránya ezzel párhuzamosan csaknem a felére csökkent. Az alaptervekenységgel – mezőgazdasági és erdőgazdálkodási munkával – foglalkozók aránya viszont ugrásszerűen, 17 százalékponttal növekedett, úgy hogy még az 1980. évi szintet is lényegesen, 14 százalékponttal meghaladta. Jelentős profiltisztulás zajlott le tehát, amely azonban – mint a következőkből kitűnik – még nem zárult le teljesen.

A mezőgazdasági foglalkozású dolgozók korösszetétele és iskolázottsága 1980 óta szintén javult. Az iskolázottság tekintetében jelentős fejlődést bizonyít az a tény, hogy 1980-ban csak 9 százalékuk, 1996-ban viszont már közel felük (49%) rendelkezett az általános iskola 8 osztályát meghaladó végzettséggel.

A mezőgazdasági foglalkozásokon belül a legjelentősebb csoportot a növénytermesztők (37 ezer fő) és az állattenyésztési és állatgondozási foglalkozásúak (46 ezer fő) alkotják. További 29 ezer főt tett ki az általános – külön meg nem jelölt – mezőgazdasági foglalkozást folytatók köre. Erdőgazdálkodási tevékenységgel 8 ezren foglalkoztak. A fennmaradó csekély létszám, különböző szakterületek (vad-, halgazdálkodás stb.) között oszlott meg.

A szoros értelemben vett mezőgazdasági foglalkozások mellett – amelyeket FEOR-93 6. főcsoportja tartalmaz – a máshová sorolt tevékenységeket is indokolt figyelembe venni mint döntően az agrár szektorhoz kapcsolódó vagy azt érdemlegesen befolyásoló munkaterületeket. Itt kell megemlíteni elsősorban a mezőgazdasági munka vezetésével, szervezésével foglalkozókat, akiknek közel 9 ezer fős csoportja a FEOR 1. főcsoportjába (vezetők) tartozik. E körbe sorolhatók a mezőgazdasági, erdészeti részegységvezetők, termelésirányítók és kisszervezeti vezetők. A másik lényeges réteget a magasan kvalifikált mezőgazdasági értelmiségiek (FEOR 2. főcsoportja), a mezőgazdasági, erdő- és természetvédelmi, környezetvédelmi mérnökök (több mint 7 ezer fő) alkotják. E tevékenységeket technikus szinten (FEOR 3. főcsoportja) közel 3 ezren gyakorolják.

Számszerűen és érdemben is lényeges azon gépvezetők (-kezelők) csoportja (22 ezer fő), akik a mezőgazdasági, erdőgazdasági erőgépek vezetésével, kezelésével összefüggő feladatokat látják el (FEOR 8. főcsoportja). Végül nem hagyható figyelmen kívül az a 16 ezer segédmunkás sem, akik a mezőgazdaság, erdőgazdálkodás stb. területén jelentkező egyszerű munkákat végzik (FEOR 9. főcsoportja).

Összesen tehát a szorosan vett mezőgazdasági foglalkozásokba, valamint a mezőgazdasághoz szakmai szempontból többé-kevésbé kapcsolódó tevékenységi körökbe – ágazati hovatartozástól függetlenül – 179 ezer aktív kereső sorolható (az összes aktív keresőknek valamivel több mint 5 százaléka). Ehhez a réteghez – a feladatok differenciáltságától függően – igen különböző képzettségű dolgozók tartozhatnak. A vezetők legnagyobb része ma már közép- vagy felsőfokú végzettségű, a mező- és erdőgazdálkodási stb. mérnökök általában diplomás szakemberek, a technikusok nagyrészt középiskolai végzettséggel rendelkeznek. A gépkezelők jelentős része középfokú szakképzettség birtokában végzi munkáját, de még a segédmunkások között is találhatók nem elhanyagolható hányadban szakképzettek.

A mezőgazdasági, illetve a mezőgazdasághoz kapcsolódó jellegzetes tevékenységek tartalmából adódik, hogy foglalkozási viszony szempontjából is meglehetősen eltérő struktúrát mutatnak. Nyilvánvaló, hogy a vezetők, a magasan kvalifikált agrárszakemberek és a technikusok döntő hányada alkalmazásban állóként vagy szövetkezeti tagként a még megmaradt nagyobb üzemekben tevékenykedik. A szorosan vett mezőgazdasági dolgozók körében azonban már meghatározó jelentőségű az egyéni vállalkozási forma. Az e rétegbe tartozóknak közel fele önálló gazdaként (kevés kivétellel alkalmazott nélkül), illetve segítő családtagként végzi munkáját. Érthető módon az önállók döntő többséget alkotnak azok körében, akik magukat „általános mezőgazdasági foglalkozásúként” határozták meg. (Az erdőgazdálkodási dolgozóknak ugyanakkor még háromnegyede alkalmazásban állóként szerepel, minthogy az erdőgazdaságok nagy része továbbra is állami formában üzemel.) Az alkalmazásban állók szerepe meghatározó még a mezőgazdasági és erdőgazdasági erőgépvezetők és erőgépkézelők soraiban, valamint a mezőgazdasági segédmunkások rétegében.

A mezőgazdasági foglalkozású dolgozóknak a többsége – mintegy kétharmada – a községekben él, de jelentős a hányaduk a kisebb vidéki városokban is, minthogy az utóbbi időben számos mezővárosi jellegű települést is a városok közé soroltak.

3. tábla

*Az aktív keresők foglalkozási főcsoport és településtípus szerint
(százalék)*

Településtípus lakosságszám (fő)	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	0.
	foglalkozási főcsoport aktív keresői a településtípus összes aktív keresője százalékában									
	1980-ban									
Megyeszékhely	8,6	10,6	13,1	9,2	8,4	1,3	27,1	11,0	10,6	.
Többi város	7,0	6,4	8,6	6,6	8,2	4,6	30,0	14,2	14,5	.
Község	4,5	3,3	4,7	4,2	7,2	10,6	28,9	16,2	20,4	.
Összesen	6,8	7,6	9,4	6,8	7,7	5,4	28,1	13,3	14,9	.
	1990-ben									
Megyeszékhely	9,3	11,8	14,5	7,6	9,0	1,3	24,3	10,2	8,7	3,3
Többi város	7,6	7,5	10,3	6,0	8,9	3,8	28,5	13,7	11,3	2,4
Község	5,1	4,1	6,7	4,5	8,0	7,7	30,1	16,8	15,4	1,6
Összesen	7,6	8,5	10,9	6,1	8,6	4,0	27,1	13,0	11,5	2,5
	1996-ban									
Megyeszékhely	8,2	15,7	17,7	7,1	15,1	0,9	19,4	7,9	5,9	2,2
Többi város	6,1	10,4	13,1	5,8	16,0	3,4	24,0	11,7	8,0	1,5
Ebből										
20 000–X	6,6	11,8	14,2	6,5	16,0	2,6	22,9	10,7	7,1	1,6
X–19 999	5,6	9,1	12,0	5,2	16,1	4,2	25,0	12,7	8,8	1,4
Község	3,8	5,8	9,2	4,6	14,5	7,2	26,7	15,1	11,8	1,3
Ebből										
10 000–X	3,4	6,9	12,6	8,5	18,0	1,8	30,1	8,6	9,2	1,0
5 000–9 999	4,1	7,7	11,4	5,3	15,8	4,1	26,7	12,4	11,2	1,3
1 000–4 999	3,8	5,5	9,0	4,3	14,3	7,9	26,3	15,4	12,1	1,3
X–999	3,7	4,6	7,2	3,8	13,2	8,6	27,2	18,4	12,2	1,1
Összesen	6,2	11,6	14,0	6,2	15,1	3,5	22,5	10,9	8,4	1,6

Budapesten és a megyeszékhelyeken a mezőgazdasági foglalkozású aktív keresők eredetileg is alacsony aránya tovább csökkent és 1996-ban már az 1 százalékot sem érte el. A többi városban az e főcsoportba tartozók hányada 1980-ban szintén nem volt számottevő (4, 6%) és ez 1990-ben 3,8, 1996-ban 3,4 százalékra süllyedt. (Az utóbbiak körén belül a 20 ezer lakosú vagy annál népesebb településeken az arány csak 2,6 százalékot tett ki.)

Jelentősen változott a falu aktív keresőinek összetétele is: 1980 és 1996 között a mezőgazdasági foglalkozásúak aránya 11-ről 7 százalékra csökkent, ezzel párhuzamosan a szolgáltatási foglalkozásúak hányada 7-ről 15 százalékra nőtt. Jelentősen visszaesett a mezőgazdasági segéd munkások főcsoportjába tartozó aktív keresők aránya. Meglepő módon kevésbé változott az ipari, építőipari és gépkezelői foglalkozásúak aránya.

1996-ra vonatkozó adatok vannak arról, hogy a városok és községek körében településnagyság-csoport szerint miképpen alakul az aktív keresők foglalkozási összetétele.

Érthető módon akár városról, akár községről legyen is szó, minél kisebb lakosságú települést vizsgálunk, annál nagyobb a mezőgazdasági, ipari, építőipari, általában a fizikai foglalkozásuk aránya. A legkisebb népességű falvakban az aktív keresők között e három foglalkozási főcsoportba tartozók aránya már meghaladta az 50 százalékot.

Az elmúlt időszak változásai arra is utalnak, hogy a falvakban élő aktív keresők között továbbra is jelentős tényezőnek számít az ún. ipari munkásság; a mezőgazdasággal főhivatásszerűen foglalkozók aránya visszaesett, és az országos tendenciának megfelelően jelentősen emelkedett a szolgáltatási foglalkozásuk aránya. A mezőgazdasági tevékenység szerepe a változások ellenére is a községekben élők számára meghatározó maradt, mivel melléktevékenységként sokan végeznek mezőgazdasági munkát.

Az elmúlt időszakot érdemes aszerint is vizsgálni, hogy az aktív keresők összetételében bekövetkezett változások az ország földrajzi térségeit miképpen érintették. Az adatokat megyék, régiók és azon belül településtípusok szerint csoportosítottuk. Az egyes régiók foglalkozási szerkezetében 1980-ban meglévő különbségek 1996-ra alig változtak. A mezőgazdasági foglalkozásuk aránya mindegyik régióban csökkent, de az 1980. évi különbségek továbbra is megmaradtak. A vizsgált régiók közül az aktív kereső mezőgazdasági foglalkozásuk aránya a dél-alföldi régióban volt a legnagyobb (11%), ami ugyan 9 százalékra csökkent, de még 1996-ban is e régióban volt a legnagyobb a mezőgazdasági tevékenységet végzők hányada.

4. tábla

Az aktív keresők összevont foglalkozási főcsoport és régiók szerint, 1996

Régió	1.	2.	3-4.	5.	6.	7-8.	9.	0.
	foglalkozási főcsoport aktív keresői a régió összes aktív keresője százalékában							
Közép-Magyarország	7,1	15,6	25,7	15,2	0,9	26,6	7,3	1,7
Közép-Dunántúl	5,7	9,0	18,0	14,5	3,2	39,8	7,9	1,9
Nyugat-Dunántúl	6,3	8,8	17,5	15,4	3,3	38,8	8,4	1,5
Dél-Dunántúl	6,5	10,9	17,8	16,0	4,5	33,7	9,3	1,4
Észak-Magyarország	6,6	9,8	18,7	14,9	2,3	36,3	9,5	1,8
Észak-Alföld	5,1	10,8	18,0	14,3	5,0	36,2	9,3	1,4
Dél-Alföld	5,0	9,5	17,4	15,4	8,8	33,2	9,0	1,6
Összesen	6,2	11,6	20,2	15,1	3,5	33,4	8,4	1,6

A területi adatok arra utalnak, hogy a változások főleg a gazdasági aktivitás mértékében jelentkeztek, az aktív keresők foglalkozási szerkezete – az országos tendenciától eltérően – kevésbé változott, azaz az egyes régiókra jellemző 1980-as foglalkozási struktúra 1996-ra lényegesen nem módosult. A mezőgazdasági foglalkozású aktív keresők főcsoportjába tartozók aránya változatlanul a dél-alföldi régióban a legmagasabb és a közép-magyarországi régióban a legalacsonyabb.

A régiónkénti információkból látható, hogy a közép-magyarországi régióba tartozó Budapest és Pest megye aktív keresőinek foglalkozási összetétele teljes mértékben eltér az országos átlagtól. Budapestre és Pest megye városaira, községeire jellemző, hogy az ott dolgozó aktív keresők körében viszonylag alacsony a mezőgazdasági, valamint az ipari, építőipari foglalkozásuk hányada.

Az egyes régiókhoz tartozó megyeszékhelyek és városok foglalkozási struktúrájában is vannak különbségek. Az észak- és dél-alföldi régió városaiban például – a többi régió városaihoz képest – viszonylag jelentős a mezőgazdasági foglalkozású aktív keresők aránya. A községek esetében ez még inkább igaz, de feltűnő, hogy a dél-dunántúli régió községeinek aktív keresői között is jelentős a mezőgazdasági foglalkozásúak aránya (10%).

A foglalkozási szerkezet régiók közötti különbségeiről elmondható, hogy a Dunántúlon a nyugat- és a közép-dunántúli régió aktív keresőinek foglalkozási összetétele mutat nagy hasonlóságot, viszont a dél-dunántúli régió aktív keresőinek foglalkozási struktúrája a mezőgazdasági jellegű régiókéhoz (észak- és dél-alföldi régiók) hasonlít. Némileg meglepő módon az elmaradott térségnek tartott Észak-Magyarország aktív keresőinek foglalkozási összetétele néhány elemében – például a mezőgazdasági foglalkozásúak alacsony, a szellemi, illetve ipari, építőipari, gépkezelői foglalkozásúak magas arányában inkább a nyugat-, illetve a közép-dunántúli régió aktív keresőinek foglalkozási struktúrájához hasonlít.

A mezőgazdasági dolgozók körében általában viszonylag alacsony volt, az átlagos szintet sem érte el az ingázás mértéke. Az elmúlt másfél évtized folyamán azonban végbementek bizonyos változások, amelyek tükrözték a rendszerváltozást megelőző, illetve azt követő átalakulási folyamatokat. A mezőgazdasági foglalkozású aktív keresők körében a naponta ingázók aránya az 1980. évi 16,2 százalékról 1990-ben 20,6 százalékra növekedett, majd 1996-ban 16,5 százalékra, lényegében az eredeti szintre esett vissza.

Az 1980 és 1990 között tapasztalt növekedés feltehetően visszavezethető a nagyüzemek bővülésére. Az 1990 utáni csökkenés ezzel szemben a nagyüzemek jelentős részének felbomlásával magyarázható, és a kisgazdaságok terjedése is hozzájárult ahhoz, hogy a mezőgazdasággal foglalkozók kevésbé kényszerüljenek más településen munkát keresni.

Az 1980-as években a mezőgazdasági szervezetek a melléküzemágak működéséhez jelentős számban igényelték ipari, építőipari fizikai dolgozókat, gépkezelőket és összeszerelőket is, akik körében mindig igen magas volt az ingázók aránya. Az 1990 előtti időszakban tehát a mezőgazdasági szervezetek jelentős számban nem mezőgazdasági foglalkozású ingázókat is alkalmaztak.

A kiegészítő mezőgazdasági tevékenységet végzők

A főfoglalkozásként mezőgazdasági tevékenységet folytatók számának többszörösét alkotják azok, akik nem mezőgazdasági főfoglalkozásuk mellett kiegészítő tevékenységként végeznek mezőgazdasági munkát. Az 1996. évi mikrocenzus alkalmával 1108 ezer 14 éven felüli aktív kereső jelezte – a teljeskörűsített adatok szerint –, hogy rövidebb vagy hosszabb ideig kiegészítő jelleggel tevékenykedett a mezőgazdaságban (ide értve a családi gazdaságban végzett munkát is). Meg kell jegyezni, hogy az e körbe tartozók nagy része csak viszonylag kevés időt fordított mezőgazdasági tevékenységre. Nem volt elhanyagolható azonban azoknak az aktív keresőknek a száma sem, akik az év jelentős részében (legalább 90 munkanapon vagy annál hosszabb időn keresztül) végeztek mezőgazdasági munkát: 90-179 napot 113 ezer fő (az aktív keresők 3,2 százaléka), 180 vagy annál több napot 75 ezer fő (2,2%) teljesített. Össességében tehát 188 ezer fő, vagyis a mikrocenzus szerinti aktív keresők 5,4 százaléka több mint 90 napon végzett mezőgazdasági kiegészítő tevékenységet. A főtevékenységként mezőgazdasági jellegű munkát vég-

zó és a jelentősebb kiegészítő mezőgazdasági tevékenységgel lekötött aktív keresők együttes aránya az aktív keresők állományának egytized részét tette ki.

Az aktív keresők részvétele a kiegészítő mezőgazdasági tevékenységben függhet a főfoglalkozásuk szerinti foglalkozási viszonytól, foglalkozási főcsoporttól és a nemzetgazdasági ág szerinti hovatartozástól.

Az alkalmazásban állók 2,9 millió fős rétegén belül a mezőgazdasági tevékenységet kiegészítő jelleggel végzők száma megközelítette az egymilliót (955 ezer fő, 33 százalék). Gyakorlatilag tehát minden harmadik alkalmazásban álló dolgozó főállása mellett részt vett valamilyen mezőgazdasági kiegészítő tevékenységben. E körön belül a 150 ezret meghaladta azoknak a száma, akik 90 munkanapot vagy annál több időt fordítottak e kiegészítő tevékenységre. A szövetkezeti tagok és a társas vállalkozások tagjai körében a mezőgazdasági kiegészítő tevékenységet folytatók hányada még magasabb (38%), a 90 napot vagy annál többet dolgozóké pedig 13 százalék volt. Az egyéni vállalkozókat vállalkozásuk erősen lefoglalta, ezért viszonylag kevesebb időt tölthettek mezőgazdasági kiegészítő tevékenységgel. Kis töredékük (3,2%) fordított 90 napot vagy azt meghaladó idő mezőgazdasági kiegészítő tevékenységre.

5. tábla

A mezőgazdasági munkát kiegészítő tevékenységként végző nem mezőgazdasági foglalkozású aktív keresők foglalkozási viszony szerint, 1996

Foglalkozási viszony	Összesen		1-29	30-89	90-179	180-X
	fő	százalék				
Alkalmazásban álló	955 254	100,0	40,6	43,6	10,1	5,7
Egyéni vállalkozó						
alkalmazott nélkül*	53 580	100,0	43,0	39,6	11,3	6,1
alkalmazottal**	22 587	100,0	46,5	40,0	7,0	6,5
Szövetkezeti tag, társas vállalkozás tagja	76 562	100,0	30,1	37,0	12,0	20,9
<i>Összesen</i>	<i>1 107 983</i>	<i>100,0</i>	<i>40,1</i>	<i>42,9</i>	<i>10,2</i>	<i>6,8</i>

* A szellemi szabadfoglalkozásúakkal együtt.

** A segítő családtagokkal együtt.

A mezőgazdasági kiegészítő tevékenység minden foglalkozási főcsoportban jelentős szerepet játszott, de egyes szakterületeken, elsősorban néhány fizikai munkaterületen, kimagasló arányban lehetett kimutatni. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a főállásban nem mezőgazdasági tevékenységet végző fizikai dolgozók soraiban még nagy számban találhatók olyanok, akik életpályájukat a mezőgazdaságban kezdték, és a mezőgazdasági tevékenységtől továbbra sem szakadtak el teljesen. Jellemző például, hogy az ipari és építőipari foglalkozásúaknak több mint 36 százaléka (ebből 5,5 százalék 90 vagy annál több napon át) végzett mezőgazdasági kiegészítő tevékenységet, a gépkezelők, összeszerelők, járművezetők esetében pedig ezek aránya 45, illetve 11 százalék. Az egyszerű tevékenységet végzők (segédmunkások) főcsoportján belül a kiegészítő mezőgazdasági munkát végzők hányada 44, illetve 11 százalékot tett ki.

Településtípus szerinti részletezésben a mezőgazdasági kiegészítő munkát végzők aránya – kisebb vagy nagyobb mértékben – minden foglalkozási viszony szerinti csoportban a falusi jellegű településeken mutatkozott jelentősnek, Budapesten pedig ezek aránya mindegyik csoport vonatkozásában elhanyagolható, a többi városban jelentősebb, de elmarad a községek (főleg a kisebb – 5000-nél kevesebb lakosú – települések) mögött.

Amennyiben a mezőgazdasági kiegészítő tevékenységen belül a 90 napot vagy annál többet dolgozók körét emeljük ki, a fővárosban mindegyik foglalkozási viszony szerinti csoportnál e hányad elenyésző (1 százalék körüli), a városokban nagyobb, de még mindig nem számottevő, végül a községekben jelentős és egyúttal erősen differenciált. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a szövetkezeti tagok és a társas vállalkozások tagjai vesznek részt a legintenzívebben a mezőgazdasági kiegészítő munkálatok ellátásában.

A falun élő aktív keresők többsége mindegyik foglalkozási főcsoportban végez valamilyen kiegészítő mezőgazdasági tevékenységet. Jellemző, hogy a falun élő értelmiségi foglalkozásúak (2. főcsoport) is milyen jelentős arányban (49%) végeznek valamilyen mezőgazdasági tevékenységet. Ez még inkább így van a kisebb falvak esetében, ahol ez az arány már 54 százalék, és a 90 nap vagy több mezőgazdasági munkát végzők aránya is viszonylag jelentős (közel 8 százalék).

6. tábla

A mezőgazdasági munkát kiegészítő tevékenységként végző nem mezőgazdasági foglalkozású aktív keresők foglalkozási főcsoport szerint, 1996

Foglalkozási főcsoport	Összesen		1–29	30–89	90–179	180–X
	fő	százalék	nap mezőgazdasági munkát végzett (százalék)			
Törvényhozók, igazgatási, érdekképviselői vezetők, gazdasági vezetők	64 988	100,0	38,3	43,7	9,6	8,4
Egyetemi, főiskolai képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozásúak	93 875	100,0	45,7	43,1	7,5	3,7
Egyéb felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozásúak	137 795	100,0	43,5	43,7	9,1	3,7
Irodai és ügyviteli (ügyfélforgalmi) jellegű foglalkozásúak	61 791	100,0	40,4	46,6	10,2	2,8
Szolgáltatási jellegű foglalkozásúak	149 561	100,0	45,3	40,1	10,6	4,0
Ipari és építőipari foglalkozásúak	284 775	100,0	40,6	44,5	9,9	5,1
Gépkezelők, összeszerelők, járművezetők	170 307	100,0	35,2	40,5	10,1	14,0
Szakképzettséget nem igénylő (egyszerű) foglalkozásúak	129 207	100,0	32,3	42,4	14,0	11,4
Fegyveres erők, fegyveres testületek foglalkozásaiban dolgozók	15 684	100,0	40,0	46,5	10,6	2,9
<i>Összesen</i>	<i>1 107 983</i>	<i>100,0</i>	<i>40,1</i>	<i>42,9</i>	<i>10,2</i>	<i>6,8</i>

A községi lakosság esetében még inkább igaz, hogy a főfoglalkozásuk szerint a 8. és a 9. főcsoportba sorolt fizikai dolgozók körében a legmagasabb a mezőgazdasági tevékenységet folytatók aránya. Az 5000-nél kisebb lélekszámú falvakban például ezekbe a főcsoportokba tartozó aktív keresők között több mint kétharmad a mezőgazdasági munkát végzők aránya.

Meg kell jegyezni, hogy a 8. és a 9. főcsoportban néhány olyan aktív kereső is szerepel, akiknek munkája szorosan kapcsolódik a mezőgazdasághoz (például mezőgazdasági gépkezelő, traktorvezető). E foglalkozást folytató aktív keresőknél nem lehet élesen elválasztani a fő- és a kiegészítő mezőgazdasági tevékenységet, ezért ha ezekben a főcsoportokban az ilyen foglalkozású aktív keresők nem szerepelnének, a mezőgazdasági munkát végzők aránya valamivel alacsonyabb lenne.

7. tábla

A mezőgazdasági munkát kiegészítő tevékenységként végző nem mezőgazdasági foglalkozású aktív keresők nemzetgazdasági ág szerint, 1996

Megnevezés	Összesen		1–29	30–89	90–179	180–X
	fő	százalék	nap mezőgazdasági munkát végzett (százalék)			
Mezőgazdaság, vadgazdálkodás és erdőgazdálkodás, halászat	123 490	100,0	19,5	33,3	12,6	34,5
Bányászat	11 274	100,0	44,6	36,0	12,2	7,2
Feldolgozóipar	291 683	100,0	42,8	44,8	9,5	3,0
Villamosenergia-, gáz-, hő- és vízellátás	37 367	100,0	38,6	46,0	13,0	2,4
Építőipar	62 064	100,0	45,5	43,7	8,3	2,5
Kereskedelem, közúti jármű és közszükségleti cikk javítása, karbantartása	115 084	100,0	45,6	40,4	10,6	3,3
Szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás	23 400	100,0	44,7	39,8	11,4	4,1
Szállítás, raktározás, posta és távközlés	106 914	100,0	41,5	44,4	10,5	3,6
Pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolgáltatásai	19 246	100,0	49,6	41,0	7,4	2,1
Ingtalanügyletek, bérbeadás és gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatás	26 406	100,0	44,4	43,2	10,3	2,0
Közigazgatás, kötelező társadalombiztosítás	87 529	100,0	38,1	47,7	10,0	4,2
Oktatás	102 097	100,0	41,6	45,9	9,1	3,4
Egészségügyi és szociális ellátás	63 403	100,0	43,2	45,8	8,4	2,6
Egyéb közösségi, társadalmi és személyi szolgáltatás	38 026	100,0	41,4	39,5	13,0	6,1
<i>Összesen</i>	<i>1 107 983</i>	<i>100,0</i>	<i>40,1</i>	<i>42,9</i>	<i>10,2</i>	<i>6,8</i>

Nemzetgazdasági ágak szerint vizsgálva megállapítható, hogy a kiegészítő tevékenységként mezőgazdasági munkát végzők hányada igen magas azok körében, akik főfoglalkozásuk szerint is a „Mezőgazdaság, vadgazdálkodás és erdőgazdálkodás, halászat” nemzetgazdasági ágban dolgoznak. E körben a mezőgazdasági kiegészítő tevékenységet vállalók együttes aránya 44 százalékot, a 90 napot vagy annál többet dolgozóké 21 százalékot tett ki.

A feldolgozóipari foglalkoztatottak között a mezőgazdasági kiegészítő tevékenységet végzők hányada 36 százalékos értékkel az átlagos szintén meghaladta, a 90 napot vagy annál többet dolgozóké 4,5 százalék volt, az építőipar főállású dolgozói között pedig 30,4, illetve 3,3 százalékot tett ki. A szolgáltatás jellegű ágak többségében a mezőgazdasági kiegészítő tevékenységet végzők hányada viszonylag alacsony, de például az oktatás területén foglalkoztatott főállású munkavállalóknak kerekén egyharmada egészségi ki jövedelmét mezőgazdasági munkával.

A mezőgazdasági tevékenységet végző nem aktív személyek

Jelentős azon nem aktív személyek száma is, akik a mezőgazdaságban a mikrocenzust megelőző évben munkát végeztek. Az aktív keresőnek nem minősülő 14 éven felüli népesség létszáma meghaladta az 5 millió főt, ebből közel 1,7 milliót tett ki azoknak a száma, akik a jelzett időszakban mezőgazdasági tevékenységet folytattak. (E körbe értelemszerűen beletartoztak a gyermekgondozási ellátásban részesülők, a munkanélküliek, a nyugdíjasok, az egyéb inaktív keresők és az eltartottak.)

8. tábla

A 14 éves és idősebb népesség, valamint a mezőgazdasági kiegészítő tevékenységként legalább 90 munkanapot teljesítők gazdasági aktivitás szerint, nemenként, 1996

Gazdasági aktivitás	A 14 éven felüli népesség összesen (fő)	90–179	180 és több	90 és több	90 és több napot teljesítő az összesen százalékában
		napon mezőgazdasági munkát végző			
Aktív kereső	3 484 825	113 092	75 311	188 403	5,4
Gyermekgondozási ellátásban részesülő	316 268	8 035	4 542	12 577	4,0
Munkanélküli	484 370	28 432	13 210	41 642	8,8
Saját jogon nyugdíjas	2 687 957	148 773	87 239	236 012	8,8
Hozzá tartozói jogon nyugdíjas	175 773	8 561	3 491	12 052	6,9
Egyéb inaktív kereső	138 384	8 922	4 082	13 004	9,4
Eltartott	1 215 147	27 211	12 670	39 881	3,3
<i>Összesen</i>	<i>8 502 724</i>	<i>343 026</i>	<i>200 545</i>	<i>543 571</i>	<i>6,4</i>
		Férfi			
Aktív kereső	1 936 813	68 581	58 726	127 307	6,6
Gyermekgondozási ellátásban részesülő	3 095	151	83	234	7,5
Munkanélküli	308 623	17 977	9 604	27 581	8,9
Saját jogon nyugdíjas	1 138 747	76 311	47 325	123 636	10,8
Hozzá tartozói jogon nyugdíjas	6 705	384	143	527	7,9
Egyéb inaktív kereső	74 460	4 780	2 165	6 945	9,3
Eltartott	541 239	8 839	4 058	12 897	2,4
<i>Összesen</i>	<i>4 009 682</i>	<i>177 023</i>	<i>122 104</i>	<i>299 127</i>	<i>7,5</i>
		Nő			
Aktív kereső	1 548 012	44 511	16 585	61 096	3,9
Gyermekgondozási ellátásban részesülő	313 173	7 884	4 459	12 343	3,9
Munkanélküli	175 747	10 455	3 606	14 061	8,0
Saját jogon nyugdíjas	1 549 210	72 462	39 914	112 376	7,3
Hozzá tartozói jogon nyugdíjas	169 068	8 177	3 348	11 525	6,8
Egyéb inaktív kereső	63 924	4 142	1 917	6 059	9,5
Eltartott	673 908	18 372	8 612	26 984	4,0
<i>Összesen</i>	<i>4 493 042</i>	<i>166 003</i>	<i>78 441</i>	<i>244 444</i>	<i>5,4</i>

E személyeknek a körét azonban a valóságos viszonyok közelítése céljából lényegesen szűkíteni kell, mert a tényleges lekötöttség, valamint az érdemi jövedelemszerzés (kiegészítés) szempontjából legalább 90 munkanap teljesítését indokolt alapul venni.

Ha a 14 éven felüli népesség gazdasági aktivitás szerinti részletezését egybevetjük a 90 vagy annál több mezőgazdasági munkanapot kiegészítő tevékenységként teljesítők számával, kitűnik, hogy a mikrocenzust megelőző egyéves időszakban több mint félmillió személy végzett legalább 90 munkanapnyi mezőgazdasági kiegészítő tevékenységet, és ezek közül mintegy 355 ezer fő nem minősült aktív keresőnek.

Az aktív keresőnek nem minősülők közül ki kell emelni azoknak a csoportját, akik az inaktív státusz mellett valamilyen kereső foglalkozást is végeztek (elsősorban a foglalkoztatott nyugdíjasok), akik a bevallásukban utaltak a nyugdíj melletti keresőtevékenységre. Az e kategóriákba soroltaknak közel kétötöde (27 ezer fő) jelezte, hogy kifejezetten mezőgazdasági kiegészítő tevékenységet végzett, és e tevékenység időtartama közel 13 ezer fő esetében elérte vagy meghaladta a 90 napos határt. E rétegben tehát a mezőgazdasági kiegészítő tevékenység különösen jelentős szerepet játszott. Tekintettel e réteg viszonylagos kicsinségére a mezőgazdasági kiegészítő tevékenységet végzők hányada a foglalkoztatottak körében együttesen nem volt érdemlegesen nagyobb, mint az aktív keresők körében.

A munkanélküliek mezőgazdasági kiegészítő tevékenysége fokozott figyelmet érdemel, mert egyértelmű összefüggés állapítható meg a munkakeresés időtartama és a mezőgazdasági kiegészítő tevékenységben való részvétel között. Minél hosszabb a munkakeresés ideje, annál számottevőbb a mezőgazdasági kiegészítő tevékenységbe bekapcsolódók hányada. A félévénél rövidebb ideje munkát keresőknek valamivel több mint egyharmada, a két évnél hosszabb ideje állást kereső munkanélkülieknek pedig már közel fele részt vállal ilyen tevékenységben.

Az aktív keresőknek nem minősülő, de legalább 90 munkanapon mezőgazdasági kiegészítő tevékenységet végző személyek közül: gyermekgondozási ellátásban részesült 12,6 ezer, munkanélküli volt 41,6 ezer, nyugdíjas volt 248,1 ezer, egyéb inaktív kereső volt 13,0 ezer és eltartott volt 39,9 ezer fő. Ezek beszámításával megkaphatjuk az 1996. évi mikrocenzus alkalmával aktív keresőnek minősült személyek számát és a mikrocenzust megelőző évben (1995. április 1–1996. március 31.) legalább 90 munkanapon át mezőgazdasági tevékenységet folytatókat magában foglaló „tényleges dolgozó létszámot”. Eszerint aktív kereső 3484,8 ezer, mezőgazdasági tevékenységet folytató 355,2 ezer, ami összesen 3840,0 ezer főt tesz ki. A mezőgazdasági kiegészítő tevékenységet legalább 90 munkanapon teljesítők beszámítása folytán a ténylegesen dolgozónak tekinthető személyek száma tehát kerekén 355 ezer fővel (10,2 százalékkal) haladja meg az aktív keresőkét, és ezen értelmezés szerint a ténylegesen dolgozónak minősülő népességben belül a nők aránya 45,1 százalék volt, nem egészen 1 százalékponttal magasabb, mint az aktív keresők körében.

A korrekció eredményeként a népesség gazdasági aktivitás szerinti összetétele – az eredeti arányokhoz képest – módosul. E változás főbb jellemzői a következőkben összegezhetők. Az aktív keresők mezőgazdasági tevékenységet folytatókkal növelt állománya 3 millió 840 ezer fő, miáltal a 14 éven felüli népességben belül arányuk 41 százalékról 45,2 százalékra emelkedik. A munkanélküliek száma korrekció után 443 ezer fő, ami 8,6 százalékos csökkenést jelent az eredeti létszámhoz képest. (Az ily módon kimutatott munkanélküliség mértéke kevesebb mint 5 százalékkal haladja meg a munkaerő-felmérésben 1996. I. negyedévre kimutatott mértéket.) A munkanélküliségi ráta a mikrocenzus által eredetileg kimutatott 12 százalékról 10,3 százalékra változik. Ezen be-

lül a korrigált adatok alapján számított ráta a férfiaknál 11,8, a nőknél 8,5 százalék. A korrigált mutatók is tükrözik tehát a magyar munkanélküliségnek azt a sajátosságát, hogy a munkanélküliség a férfiak körében magasabb, mint a nőknél.

9. tábla

A 14 éves és idősebb népesség mezőgazdasági munkavégzéssel korrigált gazdasági aktivitása, 1996

Gazdasági aktivitás	Összesen	Férfi	Nő
	fő		
Aktív kereső	3 484 825	1 936 813	1 548 012
Mezőgazdasági tevékenységet folytató*	355 168	171 820	183 348
Együtt	3 839 993	2 108 633	1 731 360
Gyermekgondozási ellátásban részesülő	303 691	2 861	300 830
Munkanélküli	442 728	281 042	161 686
Nyugdíjas (saját, hozzátartozói)	2 615 666	1 021 289	1 594 377
Egyéb inaktív kereső	125 380	67 515	57 865
Eltartott	1 175 266	528 342	646 924
<i>Összesen</i>	<i>8 502 724</i>	<i>4 009 682</i>	<i>4 493 042</i>

* Mezőgazdasági munkát 90 napig vagy annál hosszabb ideig végző személyek, aktív keresők nélkül.

A mezőgazdasági munkát végző nem aktív népesség túlnyomó részét a nyugdíjasok teszik ki. A mikrocenzust megelőző egyéves időszakban közel negyedmillió nyugdíjas végzett legalább 90 munkanapon át mezőgazdasági tevékenységet. A 14 éven felüli népességen belül a saját és a hozzátartozói nyugdíjból, járadékból élők teljes aránya 34 százalékot, a 90 munkanapot vagy annál többet mezőgazdasági munkára fordítók nélkül 31 százalékot jelentett. A mezőgazdasági tevékenységet folytató nyugdíjasoknak közel fele férfi, fele nő. A férfi nyugdíjasok, járadékosok teljes aránya 29 százalékot, korrigált aránya 26 százalékot tett ki. A nők esetében e két arány 38, illetve 36 százalék volt. A nyugdíjasok helyzete, életfeltételei szempontjából azonban nem lehet közömbös azoknak a csoportja sem, akik 90 napnál rövidebb ideig tevékenykedtek a mezőgazdaságban. A néhány napig vagy néhány hétig végzett mezőgazdasági munka ugyan önmagában általában alig lehet az önálló létfenntartás jelentős tényezője, de a nyugdíjasok, járadékosok esetében már 30 mezőgazdasági munkanap teljesítése is említésre méltó kiegészítést jelenthet. Érdeemes tehát utalni arra, hogy közel félmillió nyugdíjas, járadékos végzett legalább 30 napig terjedő, de 90 napnál rövidebb időtartamú mezőgazdasági munkát.

Az egyéb inaktív keresők (vagyonukból, illetve más nem munkával kapcsolatos jövedelemből élők) csoportjába tartozóknak nem egészen egytized része végzett 90 munkanapot elérő vagy meghaladó időtartamú mezőgazdasági munkát.

A 14 éven felüli eltartottak körén belül viszonylag alacsony volt a 90 vagy annál több napon át mezőgazdasági munkával foglalkozók aránya (3,3%), de ez kerekén 40 ezer főt jelentett. Az e körbe tartozók elsősorban olyan háztartásbeli nők közül kerülhettek ki, akik a háztartás, a család ellátása mellett mezőgazdasági tevékenységet is folytattak. A 14 éven felüli eltartottak mezőgazdasági kiegészítő tevékenységével kapcsolatban külön figyelmet érdemel az a körülmény, hogy az e korcsoportba sorolt eltartottak folytattak-e

nappali tagozatos tanulmányokat vagy sem. A nappali tagozaton tanulók, akik életkoruknál fogva végezhetnek általános iskolai, szakmunkásképző iskolai, középiskolai vagy felsőfokú tanulmányokat, helyzetükből, tanulói mivoltukból adódóan eleve „lekötöttek” tekinthetők, tehát kevésbé végezhetnek mezőgazdasági munkát, mint akiket ilyen kötelezettség nem terhel. Ezért külön kategóriát képeznek a nem tanuló eltartottak és a (nappali tagozaton) ténylegesen tanulók. Az 1996. évi mikrocenzus szerint a nem tanuló eltartottak jelentős hányada (33%) végzett valamilyen mezőgazdasági kiegészítő tevékenységet, közülük mintegy 32 ezren 90 napos vagy hosszabb időtartamú mezőgazdasági munkát.

A 14 éven felüli tanulók csoportjába tartozókról joggal lenne feltételezhető, hogy tanulmányaik miatt csak korlátozottan vehetnek részt a mezőgazdasági munkában. A felvétel adatai nem ezt igazolták, mert a tanulók kisebb, de viszonylag nem elhanyagolható része vette ki részét e munkafolyamatokban. A felvételek során a bevallást irányító szempontok, megfontolások hatása nyilván nem mellőzhető, a főbb arányok azonban elfogadhatóknak tűnnek.

Ezek szerint a 14 éven felüli tanulók 16 százaléka végzett mezőgazdasági kiegészítő munkát. Érthető, hogy a 90 napig vagy annál hosszabb ideig dolgozók száma (8 ezer fő) viszonylag alacsony volt, mégsem elhanyagolható, hogy több ezer 14 éven felüli tanuló lekötöttségét erősen növelte a mezőgazdaságra fordított idő. Bizonyos, hogy e munka tanulmányaik anyagi alapjaihoz is nagy részben hozzájárulhatott. (A 90 napos vagy azt meghaladó időtartam ugyanis azt jelentette, hogy az érintettek a teljes nyári szünetet, az évközi szüneteket, sőt a hétvégi tanulmányi szüneteket is nagy hányadban mezőgazdasági munkára fordították.) A 14 éven felüli népességben belül a mezőgazdasági munkát kiegészítő tevékenységként végzők aránya régióként nem mutat lényeges szóródást. Kivételt képez Közép-Magyarország, ahol főként Budapest hatása tükröződik abban, hogy a mezőgazdasági kiegészítő tevékenységgel foglalkozók hányada az országos aránynak alig több mint egyharmadát tette ki.

Lényegében az előbbiekhöz hasonló megállapítás tehető a 14 éven felüli népességhez tartozók közül a nem mezőgazdasági foglalkozású aktív keresőkre, a munkanélküliekre és az egyéb inaktív keresőkre, valamint az eltartottakra vonatkozóan.

A településtípusok szerint részletezett adatok egyértelműen Budapest különleges helyzetére utalnak. A 14 éven felüli lakosságnak a fővárosban csupán 4,5 százaléka végzett mezőgazdasági kiegészítő tevékenységet, a megyeszékhelyeken viszont már egynegyede, a többi városban egyharmada, a községekben pedig több mint fele jelezte ezt a mikrocenzus alkalmával.

Összefoglalóan megállapítható, hogy az 1996. évi mikrocenzust megelőző egyéves időszak folyamán Magyarországon közel 2,8 millió 14 éven felüli személy végzett mezőgazdasági munkát. E széles körön belül jelentős volt – több mint félmillió főt tett ki – azoknak a száma, akik 90 vagy annál több munkanapot fordítottak mezőgazdasági tevékenységre. Ebből – a teljesség igénye nélkül – levonható néhány fontosabb következtetés:

- az aktív keresők valójában sokkal nagyobb részt vállalnak a mezőgazdasági tevékenységből, mint az a kizárólag a főtevékenységre vonatkozó adatokból következne;
- a mezőgazdasági tevékenység figyelembevételével jelentősen, 355 ezer fővel (több mint 10 százalékkal) növekszik azoknak a személyeknek a száma, akiket ténylegesen dolgozónak lehet tekinteni;
- a mezőgazdasági munkát végző munkanélküliek figyelembevétele egyúttal azt is jelenti, hogy a mikrocenzus információi alapján számított munkanélküliségi ráták némileg – negatív irányban – módosulnak;

– a mezőgazdasági munkát a 14 éven felüli népesség egyharmadát alkotó nyugdíjasok helyzetének vizsgálatánál is értékelni kell;

– a 14 éven felüli eltartottak – elsősorban a háztartásbeli nők – körében is indokolt számításba venni azt a számszerűen nem elhanyagolható réteget, amelynek tagjai viszonylag jelentős lekötöttséggel járó és esetleg a családi jövedelemhez is érdemlegesen hozzájáruló mezőgazdasági munkát végeznek;

– a mezőgazdasági kiegészítő tevékenységet végzők aránya jelentős mértékben függ a településtípustól: a főváros 14 éven felüli lakosságán belül viszonylag nem számottevő az arányuk, de a megyeszékhelyeken és a többi városon át a községek felé haladva részesedésük egyre növekszik (a községek 14 éven felüli népességének már a többsége végez ilyen típusú tevékenységet); regionális vonatkozásban általában nem észlelhetők lényeges differenciák, kivéve a közép-magyarországi régiót, ahol egyértelműen érzékelhető Budapestnek és környékének hatása.

A Központi Statisztikai Hivatal az 1996 áprilisában megtartott mikrocenzus előkészítéseként 1994. szeptember 1-jei időponttal – szeptember, október, november hónapban – mintegy 25 ezer lakásra kiterjedő országos reprezentatív mintán alapuló próbafelvételt hajtott végre.

Az adatfelvétel során a család minden tagját megkérdezték a használatban levő földről, és így olyan személy is válaszolt, aki tevékenesen nem végzett munkát. Az 1994. évi próbaszámlálás szerint az aktív keresőknek 43,8 százaléka „kapcsolatban” van a mezőgazdasággal. E magas arány kialakulásához az is hozzájárult, hogy az adatok feldolgozói a „mezőgazdaság és erdőgazdálkodás” nemzetgazdasági ág aktív kereső állományát, 315 ezer főt teljes egészében úgy vették, hogy „kapcsolatban” vannak a mezőgazdasággal, függetlenül attól, hogy igennel vagy nemmel válaszoltak a földhasználattal kapcsolatos kérdésre (tehát e körben benne van például a fővárosban működő fajtanemesítő állomások dolgozói állománya is).

Az 1994. évi próbaszámlálás során a mezőgazdasági munkavégzésre is rákérdeztek.

10. tábla

*A mezőgazdasággal kapcsolatban álló népesség gazdasági aktivitás
és mezőgazdasági munkavégzés szerint, 1994*

Gazdasági aktivitás	Összesen		Mezőgazdasági munkát	
	fő	százalék	nem végzett	végzett
			az összesen százalékában	
Mezőgazdaságban dolgozók	314 842	100,0	18,4	81,6
Nem mezőgazdaságban dolgozók	1 247 414	100,0	34,5	65,5
Aktív keresők együtt	1 562 256	100,0	31,2	68,8
Munkanélküli	201 132	100,0	31,3	68,7
Inaktív kereső	1 347 683	100,0	30,5	69,5
14 éves és idősebb eltartott	481 329	100,0	63,2	36,8
<i>14 éves és idősebb népesség együtt</i>	<i>3 592 400</i>	<i>100,0</i>	<i>35,2</i>	<i>64,8</i>

A földterületre adott igen válasz korántsem jelenti azt, hogy a megkérdezettek a mezőgazdasági munkavégzésre is igen választ adtak. A mezőgazdaságban dolgozók között, érthető módon, a legkisebb az aránya azoknak, akik nem végeztek mezőgazdasági munkát, a nem mezőgazdaságban dolgozó aktív keresőknél viszont már 35 százalékot tesz ki. A munkanélküliek és az inaktív keresők (nyugdíjasok, járadékosok, egyéb inaktív kere-

sők, gyesen, gyeden levők) körében is közel egyharmad volt a mezőgazdasági földterületet használók, de mezőgazdasági munkát nem végzők aránya. A 14 éves és idősebb eltartottaknak közel kétharmada nem végzett mezőgazdasági munkát (e körbe tartoznak a 14 éves és idősebb nappali tagozaton tanuló eltartottak, akiknek a családjában ugyan volt használatban mezőgazdasági földterület, de jelentős részük nem végzett mezőgazdasági munkát). Adataink szerint tehát a 14 éves és idősebb földet használó népesség jelentős része (több mint egyharmada) nem végzett mezőgazdasági munkát. A két kérdésre – a földhasználatra, illetve a mezőgazdasági munkára – adott válaszoknak nem kell feltétlenül egybeesniük. A földdel rendelkező családok nem minden tagjának kell mezőgazdasági munkát végeznie, ugyanakkor olyanok is végezhetnek mezőgazdasági munkát, például napszámosként, akiknek nincs a használatában földterület. További problémaként jelentkezik, hogy a megkérdezettek milyen mértékben tekintik a kérdést „vagyonni”, illetve „jövedelmi” kérdéseknek. Mind a földhasználat, mind a mezőgazdasági munka adózás tárgya lehet, tehát ez a körülmény elvben mindkét kérdésre adott választ befolyásolhatja.

11. tábla

A 14 éves és idősebb népesség gazdasági aktivitás és mezőgazdasági munkavégzés szerint

Gazdasági aktivitás	Összesen	Mezőgazdasági munkát				aránya*
		nem végzett	végzett			
			együtt	90 napnál kevesebbet	90 napot és többet	
az összesen százalékában						
1994-ben						
14 éves és idősebb népesség	8 194 895	71,6	28,4	21,2	7,2	25,2
Ebből:						
aktív kereső**	3 513 372	73,8	26,2	21,5	4,8	18,1
munkanélküli	594 007	76,7	23,3	18,0	5,3	22,8
inaktív kereső***	3 068 163	69,5	30,5	22,6	7,9	26,0
1996-ban						
14 éves és idősebb népesség	8 502 724	65,9	34,1	26,5	7,6	22,2
Ebből:						
aktív kereső**	3 361 962	67,0	33,0	27,4	5,6	17,0
munkanélküli	484 370	59,9	40,1	31,5	8,6	21,4
inaktív kereső***	3 318 382	63,7	36,3	28,1	8,2	22,7

* A mezőgazdasági munkát végzők százalékában.

** A mezőgazdasági foglalkozású aktív keresők nélkül.

*** Gyesen, gyeden levőkkel együtt.

Az 1994. évi próbaszámlálás, illetve az 1996. évi mikrocenzus adatait úgy hasonlítottuk össze, hogy csak a mezőgazdasági munkavégzésre adott válaszokat vizsgáltuk. Ennek alapján megállapíthatjuk, hogy a 14 éves és idősebb népességnek 1996-ban 34 százaléka, 1994-ben 28 százaléka végzett mezőgazdasági munkát. A viszonylag jelentős különbség arra vezethető vissza, hogy az 1994. évi próbaszámlálás a használatba vett földterületet is kérdezte, míg az 1996. évi mikrocenzus csak a mezőgazdasági munkavégzést tudakolta. A mezőgazdasági munkát végzők munkanap ráfordításának struktúráját – 30-nál keve-

sebb, 30–89, 90–179 és 180 és több napon dolgozók számát – is összehasonlítottuk. Megállapíthatjuk, hogy jelentősebb eltérés az 1994. és 1996. évi adatok között nincs. Így az 1996. évi mikrocenzus alapján számított gazdasági aktivitási korrekciók helyességét – a 90 nap és több munkanap tekintetében – az 1994. évi próbaszámlálás adatai is alátámasztják.

Az 1994. évi próbaszámlálás alkalmával a háztartás tagjainak tulajdonában, illetve használatában levő összes földterületet külön-külön, azon belül művelési áganként és terület szerint a háztartás első tagjánál kellett elszámolni. A háztartástagok által használt földterületet a szántó (gyep, erdő stb.), és a kert (gyümölcsös, szőlő) művelési ág hektárban megadott területe adta.

12. tábla

*A mezőgazdasággal kapcsolatban álló 14 éves és idősebb népesség gazdasági aktivitás
és a saját művelésű földterület nagysága szerint, 1994*

Gazdasági aktivitás	Összesen (fő)	0,15	0,15–	0,15–	0,50–	1–2,99	3,0	3–9,99	10
		hektárnál kisebb	2,99 hektár	0,49 hektár	0,99 hektár	hektár	hektárnál nagyobb	hektár	hektárnál nagyobb
saját művelésű földterület (százalék)									
Aktív kereső mezőgazdaságban dolgozó	314 842	41,4	45,1	16,9	10,1	18,1	13,5	10,8	2,7
nem mezőgazdaságban dolgozó	1 247 414	43,8	51,3	31,3	10,5	9,6	4,9	3,4	1,5
<i>Együtt</i>	<i>1 562 256</i>	<i>43,3</i>	<i>50,0</i>	<i>28,4</i>	<i>10,4</i>	<i>11,3</i>	<i>6,6</i>	<i>4,9</i>	<i>1,7</i>
Munkanélküli	201 132	40,9	54,1	30,6	1,7	11,9	5,0	3,8	1,2
Inaktív kereső	1 347 683	39,1	53,7	31,3	11,2	11,2	7,2	5,6	1,6
14 éves és idősebb eltartott	481 329	40,3	52,0	28,5	11,6	11,8	7,8	6,3	1,5
<i>Összesen</i>	<i>3 592 400</i>	<i>41,2</i>	<i>51,9</i>	<i>29,6</i>	<i>10,9</i>	<i>11,4</i>	<i>6,9</i>	<i>5,3</i>	<i>1,6</i>

A saját művelésű földterület nagysága szerinti adatok jól mutatják, hogy a mezőgazdasággal „kapcsolatban” álló 14 éves és idősebb népesség 41 százaléka olyan kis területet használ (0,15 hektárnál kevesebbet), amely főleg kedvtelésszerű tevékenységre enged következtetni, illetve a saját háztartás ellátását segítő földművelésről van szó. Viszonylag kis méretű földterületet használnak továbbá azok is, akiknek birtoka 0,15 és 0,49 hektár közötti. A mezőgazdasággal kapcsolatban álló 14 éves és idősebb népesség 71 százaléka (2,5 millió fő) jelentősnek nem tekinthető nagyságú földterületet használ, és az összes 14 éves és idősebb népesség 31 százaléka tartozik ebbe a körbe. A 0,5 és 1 hektár közötti területet használók (390 ezer fő) már valamivel nagyobb területen gazdálkodhatnak, azonban még ez sem tekinthető jelentős birtoknagyságnak. Az 1 és 3 hektár közötti földterületen – megfelelő felszereltség, szaktudás és pénzügyi fedezet esetén – már lehet intenzív, jövedelmező gazdálkodást folytatni (410 ezer főről van szó). Még inkább igaz ez azokra, akik 3 hektárnál nagyobb birtokot használnak (250 ezer személy). Azt lehet mondani, hogy mintegy 660 ezer személy jelentősen érdekelt a mezőgazdasági művelésben, és bár e körben sem végez mindenki mezőgazdasági munkát, azért életmódjukra, jö-

vedelmi helyzetükre hatással van a földtulajdon. A földterület számítása során például egyaránt az 1,00–2,99 hektárhoz soroltuk mind az ekkora szántóterülettel rendelkezőket, mind a 0,53–1,59 hektárt kitevő kert (gyümölcsös, szőlő) művelési ágat művelőket.

Ha az adatokat gazdasági aktivitási kategóriák szerint nézzük, akkor látható, hogy a mezőgazdaságban dolgozók használják leginkább a nagyobb területű birtokokat. A nem mezőgazdaságban dolgozó aktív keresőkre jellemzőbb a kisebb nagyságú földterület használata. Az aktív keresőknek erre a körére főleg az jellemző, hogy a földhasznosítást inkább kiegészítő jelleggel végzik, bár felmerül a kérdés, hogy a nagyobb birtokokat használó nem mezőgazdaságban dolgozó aktív keresőknél mi tekinthető a főtevékenységnek, az, amit aktív keresőként végeznek vagy pedig a mezőgazdasággal kapcsolatos tevékenység. (Ez a kérdés nemcsak a birtokhasználat, hanem a 90 napon túli mezőgazdasági munkavégzés szempontjából is felmerül.)

A falusi munkanélküliek valószínűleg nehezebb anyagi helyzetét jelzi, hogy körükben a legkisebb a 3 hektárnál nagyobb földterületet használók aránya. Itt is felmerül az a kérdés, miképpen értékelhető az, hogy az 1 hektárnál nagyobb birtokokat használó 34 ezer munkanélküli jelentős részének van olyan megélhetési forrása, amely segít a munkanélküliséggel együtt járó nehéz helyzet átvészelésében.

Az 1994. évi próbaszámlálás anyaga is alátámasztja azt a megfigyelést, hogy főleg a nyugdíjasok, járadékosok jelentős részének jelent némi háttérrel a mezőgazdaság. A nyugdíjasok, járadékosok (és a kis létszámú gyesen, gyeden levők) közül 250 ezer fő 1 hektárnál nagyobb földterületet használ. Természetesen számukra nem elhanyagolható az sem, ha a használt földterületük fél és egy hektár között van. (Ebben az esetben 151 ezer főről van szó.) Összességében tehát mintegy 400 ezer inaktív keresőnek elég erős a „kapcsolata” a mezőgazdasággal.

13. tábla

A mezőgazdasággal kapcsolatban álló 14 éves és idősebb népesség a saját művelésű földterület-kategóriák és a mezőgazdasági munkavégzés szerint, 1994

Saját művelésű földterület	Összesen	Mezőgazdasági munkát					aránya*
		nem végzett	végzett				
			együtt	90 napnál kevesebbet	90 napot és többet		
az összesen százalékában							
0,15 hektárnál kevesebb	1 479 156	41,9	58,1	47,1	11,0	18,9	
0,15–0,49 hektár	1 063 540	31,4	68,6	53,4	15,2	22,1	
0,50–0,99 hektár	392 952	28,2	71,8	50,7	21,1	29,4	
1,00–2,99 hektár	407 979	30,2	69,8	43,4	26,4	37,9	
0,15–2,99 hektár	1 864 471	30,4	69,6	50,7	18,9	27,2	
3,00 hektárnál nagyobb	247 535	31,2	68,8	39,9	28,9	42,1	
<i>Összesen</i>	<i>3 591 162</i>	<i>35,2</i>	<i>64,8</i>	<i>48,4</i>	<i>16,3</i>	<i>25,2</i>	

* A mezőgazdasági munkát végzők százalékában.

A 14 éves és idősebb eltartottak körében szintén jelentős a nagyobb földterületet – 1 hektárnál többet – használók száma (94 ezer fő). Itt meg kell jegyezni, hogy az eltartottak

körében a legnagyobb a mezőgazdasági munkát nem végzők aránya, ugyanis ide tartoznak a nappali tagozaton tanuló eltartottak is.

A földterületet használók közül a 0,15 hektárnál kevesebb földterületi kategóriába tartozók között legmagasabb – 42 százalék – a mezőgazdasági munkát nem végzők aránya. Ez az arány az adatszolgáltatók bizonytalankodását jelzi abban a tekintetben, hogy mi minősül mezőgazdasági munkának. Az adatfelvétel során valószínűleg sokan a házkörülük kertben, gyümölcsösben végzett mezőgazdasági munkát nem tekintették olyan jelentős tevékenységnek, amit külön meg kellene említeni. A többi kategóriánál 30 százalék körüli volt azoknak az aránya, akik nem végeztek mezőgazdasági munkát, tehát nem volt különbség a különböző nagyságú birtokot használók között. A különbség főleg abban jelentkezett, hogy minél nagyobb földterületről van szó, annál nagyobb a mezőgazdasági munkát végzők között a 90 és többnapos mezőgazdasági munkát végzők aránya. Az 1–3 hektáron mezőgazdasági munkát végzők körében 39 százalék, a 3 hektár fölötti kategóriában már 42 százalék volt a viszonylag jelentős időráfordítást jelzők aránya.

Az 1994. évi próbafelvétel eredményeit összefoglalva a következő megállapítások tehetők:

– a földhasználatot tekintve a 14 éves és idősebb népesség 44 százaléka (3,6 millió fő) volt kapcsolatban mezőgazdasággal (a mezőgazdaságban dolgozó aktív keresők teljes létszámát beszámítva), de 2,936 millió fő csak 1 hektárnál kevesebb földet használt; az 1 hektár és ennél nagyobb földterületet használók 656 ezres tömege erősebben kapcsolódik a mezőgazdasághoz; 69 százalékuk jelezte, hogy ténylegesen végzett mezőgazdasági munkát, és nagy részük 90 és több napon át;

– ha az adatokat gazdasági aktivitás szempontjából vizsgáljuk, akkor az 1996. évi mikrocenzus információi alapján is hasonló következtetésre juthatunk: a mezőgazdasághoz erősebben kapcsolódó 656 ezer főből 376 ezer fő nem tartozott az aktív keresők közé, ami azt jelenti, hogy elvben az aktív keresők körét ezzel a létszámmal növelni lehetne;

– ha csak a mezőgazdasági munkavégzést vesszük alapul, akkor a 14 éves és idősebb népességből 587 ezer fő végzett 90 és többnapos mezőgazdasági munkát, közülük 314 ezer fő nem volt aktív kereső.

Végső következtetésként pedig a következőket szögezhetjük le. Mindkét megközelítési módot – a földhasználatot, illetve a mezőgazdasági munkavégzést is – alapul véve, az 1994. évi próbaszámlálás szerint is azt mondhatjuk, hogy az aktív keresők állománya – a mezőgazdasági tevékenység szerint – 300–400 ezer fővel növelhető, javítva ezzel a hazánkra jellemző alacsony gazdasági aktivitási arányt.

A mezőgazdaság jelentősége meghatározó a magyar lakosság életében: az 1 hektárnál kisebb területet használó népesség magas száma és aránya jelzi, hogy a gazdasági átalakulás terheinek elviselésében jelentős szerep jutott a mezőgazdasági tevékenységnek, és a nyugdíjszerű ellátást, szociális juttatást, valamint munkanélküli támogatást igénybe vevő nagy létszámú lakosság életmódjának, életkörülményeinek és jövedelmi helyzetének vizsgálatánál nem hagyható figyelmen kívül a mezőgazdasággal kialakult kapcsolat.

Az Európai Unióhoz csatlakozás feltételeinek kidolgozásakor figyelembe kell venni a magyar lakosságnak jelentős mértékű mezőgazdasági „függőségét”, különös tekintettel a felhalmozott munkatapasztalatokra, szakismeretekre, amelyek megkönnyíthetik a rugalmas alkalmazkodást, az igények összhangba hozását.

SUMMARY

Based on the results of the 1996 Microcensus the study offers an analysis of the data on the population engaged in agricultural work and it compares them with the data of the 1994 Pilot Survey.

It states that including agricultural activities, the number of persons considered as working people has increased by 355,000 persons (over 10 per cent).

The article analyses the inner composition of this mass of several hundred thousand people with special regard to those doing agricultural and auxiliary activities taking all settlement types into consideration.

The most important auxiliary information of the Pilot Survey of 1994 were the data on the own-cultivated land of the population related to agriculture.

A MUNKANÉLKÜLIEK ELLÁTÁSA (II.)

DR. FREY MÁRIA

Századunk utolsó évtizedének égető problémája lett a munkanélküliség gyors és nagyarányú növekedése: a regisztrált munkanélküliek száma 1992–1993-ban meghaladta a 600 ezret, és még 1997 végén is 464 ezer fő nem rendelkezett munkahellyel. A munkanélküliek ellátását kezdetektől fogva nagyrészt a munkanélküli-biztosítás segítette a munkanélküli-járadék folyósításával. (Ezt az ellátási formát mutatta be a tanulmány I. része a *Statistikai Szemle* ez évi 10. számában a 916–927. oldalakon.) 1992-től újabb ellátási forma egészítette ki a járadékot, a munkanélküliek jövedelempótló támogatása.

A MUNKANÉLKÜLIEK JÖVEDELEMPÓTLÓ TÁMOGATÁSA (JPT)

E segélyezési típusú ellátásban az a munkanélküli részesülhet, aki kimerítette járadék-jogosultságát, továbbá az is, aki a járadék folyósítását követően újabb munkaviszonyt létesített és annak megszűnése után munkanélküli-ellátásra nem szerzett jogosultságot. Támogatás csak a rászorulóknak jár: azoknak, akiknek családjában az egy főre jutó havi jövedelem nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének a 80 százalékát. Ez 1997-ben 9200, 1998. január 1-jétől pedig 10 960 forint. Ugyanennyi a támogatás összege is. Ez után a munkanélkülinek nem kell adót és tb-járulékot fizetnie, de a folyósítás idejét sem lehet jogszerző időnek tekinteni. Ahhoz, hogy a munkanélküli JPT-ben részesülhessen, szerepelnie kell a munkanélküliek regiszterében, és elhelyezkedése érdekében együtt kell működnie a munkaügyi szervezettel. Ennek a követelménynek eleinte lehetséges és elegendő volt csak formálisan megfelelni. A támogatást ugyanis 1995. június 30-ig korlátlan ideig folyósították, feltéve, hogy fennmaradt a rászorultság és a munkanélküliségi állapot.

A támogatást az önkormányzatok fizetik a munkanélkülinek, és ők bonyolítják a jogosultság megállapításával kapcsolatos adminisztratív eljárást is. Ennek anyagi fedezetét részben saját maguk állják, részben pedig központi forrásokból igényelhetik vissza.¹⁵ Mi-

¹⁵ Eredetileg a jövedelempótló támogatás 50 százalékát fedezték az önkormányzatok, a központi költségvetésből biztosított szociális normatív támogatásból, a másik 50 százalékát pedig visszaigényelheték a központi költségvetésből. Ahogy többlet keletkezett a Szolidaritási Alapban, arra hárult a jövedelempótló támogatás finanszírozásának egyre nagyobb hányada, annak ellenére, hogy a JPT nem biztosítási, hanem segélyezési típusú ellátás. 1994-ben 2,1 milliárd forintot vontak el az Szolidaritási Alaptól erre a célra, 1996-ban a JPT központi költségvetést terhelő 50 százalékának teljes egészét (9,6 milliárd forint) már a Munkaerőpiaci Alap fedezte, amelyet 1997-ben az (1800 forintos, majd 1998. február 1-jétől 2100 forintos) egészségügyi hozzájárulással megnövelt jövedelempótló támogatásból 75 százalék terhelte és 25 százalék esik az önkormányzatokra.

vel ezzel kénytelenek voltak bekapcsolódni a munkanélküliség finanszírozásába, ezért követelték: törvény kötelezze a munkanélkülieket arra, hogy a segélyért dolgozzanak az önkormányzatnak. 1993 végén a szociális törvényt ennek megfelelően módosították: 1994. február 1-jétől a segélyezett munkanélkülinek el kell fogadnia az önkormányzat által felkínált közhasznú munkát,¹⁶ s ha ezt nem teszi, hat hónapra kizárja magát a támogatásból. Emellett – közösségi munkavégzés elnevezéssel – új foglalkoztatási formát is vezettek be, ezt azonban egy év múlva eltörölték.

1995. július 1-jétől a jövedelempótló támogatás folyósítását két évben maximálták. Két év után 180 napot munkaviszonyban kell tölteni ahhoz, hogy – a munkanélküli-biztosítás általános szabályai szerint – hozzá lehessen jutni a legrövidebb folyósítási időt jelentő 45 napi járadékhoz. Ennek lejártát követően maximum 24 hónapig újból mód nyílik a jövedelempótló-támogatás igénybevételére. A hatályba lépést megelőző napon azonban átmeneti szabállyal egészítették ki a JPT folyósítási idejének a korlátozását. Eszerint az, aki ennek megjelenésekor már JPT-ben részesült, 1996. szeptember 30-ig e támogatást továbbra is megkaphatta, de ezután csak annak a munkanélkülinek engedélyezték a segély folyósítását újabb két esztendőre, aki 1995. július 1. és 1996. szeptember 30. között legalább 90 nap munkaviszonyt összegyűjtött. Később ezt a lehetőséget meghosszabbították 1996. december 31-ig. Annak érdekében, hogy a munkanélküliek tömegesen ne essenek ki a JPT rendszeréből – amelynek keretében az 1. tábla szerint akkor már másfélszer annyian kaptak ellátást, mint a munkanélküli-biztosításban –, az 1995. évi pótköltségvetés 3 milliárd forint céltámogatást biztosított a Foglalkoztatási Alapnak a JPT-sek 90 napos közhasznú foglalkoztatására. Ez 18 hónap alatt havi átlagban 10-11 ezer főnek kínált munkát, ami a JPT-ben részesülők 4-5 százalékának felelt meg. Emellett 1996-ban az átmeneti munkaalkalmakat bővítette a Közmunkatanács létrejötte is, amely még ugyanebben az esztendőben 7500 főt juttatott átlagosan három havi munkavégzési lehetőséghez. 1997-ben pedig éves átlagban havi több mint 46 ezer munkanélküli esetében szüneteltették a JPT kifizetését közhasznú munkavégzés miatt.

A jövedelempótló támogatásban részesülők jellemzői

Az 5. tábla adatai szerint folyamatosan csökken azoknak az aránya, akik a járadék kimerítését követően jövedelempótló támogatásban részesülnek. Azoknak, akiknek 1992-ben járt le a jogosultságuk, még majdnem fele kapott JPT-t az OMK követő vizsgálatának elszámolása szerint, az 1995-ben kimerítőknek viszont már csak alig egyharmada.

A már korábban idézett [16] az 1995-ös kimerítők 48 százalékát találta a járadék-jogosultság lejárta után 3-4 hónappal a JPT-sek között, ami jóval magasabb arány, mint amit az OMK követő vizsgálatai mutattak az 5. táblában, nagyjából ugyanerre az időszakra vonatkozóan (31,7%). Az eltérést egyfelől az okozhatja, hogy az utóbbi a pályakezdő munkanélkülieket is magában foglalja, holott ők nem (voltak) jogosultak JPT-re (nélkük 37,9 százalékra emelkedik a JPT-sek aránya az 1995-ben járadékukat kimerítő munkanélküliek között), másfelől [16] adata csak azokra a kimerítőkre vonatkozik, akik maximális (vagy majdnem a leghosszabb) járadékjogosultsági idővel rendelkeztek, ami a

¹⁶ A megfelelő munkahely kritériumai: a felajánlott állás követelményszintje a munkanélküli iskolai végzettségénél eggyel alacsonyabb lehet, a felkínált bér pedig elég, ha eléri az öregségi nyugdíj legkisebb összegét.

vizsgált időszakban a járadékba belépők kétharmadát jellemezte. Végezetül, erőteljesen különbözik a két felmérés időintervalluma is.

A segélyezettek körét kettős megközelítésben lehet vizsgálni: az egyének és a háztartások jellemzői alapján. Az utóbbira elsősorban amiatt van szükség, mert a JPT rászorultsági alapon jár, következésképpen nyilvánvaló a szegénység és a munkanélküliség közötti összefüggés. Paradox módon a JPT, amely ennek a helyzetnek az elviselését, túlélését segíti, gátja lehet annak, hogy a támogatott személy vagy családtagjai munkavállalás útján igyekezzenek maguknak a segélynél nagyobb anyagi biztonságot teremteni. Ezzel megszűnhet más – szintén rászorultság alapján kiutalt – segélyek folyósítása is.

A munkanélküliek jövedelempótló támogatásában részesített háztartások jellemzőit két adatforrás alapján lehet bemutatni. Az egyik a háztartás-statisztika 1994. évi felvétele, melynek adatbázisára támaszkodva *Szívós Péter* a JPT-ben részesülő és nem részesülő háztartások jellemzőit hasonlította össze. [23] Főbb megállapításai a következőkben foglalhatók össze.

1994 folyamán a 3725 ezer háztartás 5,8 százaléka kapott JPT-t, ami 215 ezer háztartást jelent. A JPT-s háztartások háztartásfőjének kétharmada 49 évesnél fiatalabb volt. Ez jóval magasabb arány a JPT-t nem kapó háztartásokénál. Az alacsony iskolai végzettségűek felül-, a magasabb iskolai végzettségűek alulreprezentáltak jelennek meg a JPT-sek között. Családtípus szerint az „inaktív gyermekes” kategória kiugróan magas a körükben; ez az arány majdnem egyötödét teszi ki a JPT-t kapó háztartásoknak, szemben az összes háztartásra jellemző 5 százalékkal. A másik, közel hasonló méretű nagy csoport az ún. „aktív egyéb”, ami egy aktív és 3-nál több felnőttel rendelkező háztartást jelent. Ezek a teljes sokaságon belül 10 százalékot, a JPT-sek között viszont 20 százalékot képviselnek. 1994-ben JPT-ben részesült a háztartásoknak átlagosan 5,8 százaléka, ezzel szemben a segédmunkás háztartásfővel rendelkezőknek 14,4 százaléka. Természetesen azok körében volt a legmagasabb a JPT-sek aránya, ahol a háztartásfő munkanélküli volt. Ezek 30 százaléka részesült JPT-ben, ami azonban az állástalanok családon belüli száma alapján differenciálódott: egy fő esetén 22, két fő esetén 41 százalék volt. A ráta Budapesten a legkisebb (4,4%), utána a városok következnek (4,9%), míg a községekben a legnagyobb.

A felvétel szerint 1994-ben a háztartások átlagosan 164 ezer forint egy főre jutó éves jövedelemmel rendelkeztek, és átlagos nagyságuk 2,7 fő volt. A JPT-ben részesülő háztartások jövedelme ezzel szemben évi 130 ezer forintot tett ki, ami 20 százalékkal alacsonyabb az átlagosnál és 22 százalékkal az ilyen jövedelemmel nem rendelkező háztartások átlagánál. Mivel háztartásnagyságuk magasabb az átlagosnál (3,3 fő), e jövedelemtípus 709 ezer ember életkörülményeire volt közvetlen hatással.

A másik információs bázis az a kísérleti adatgyűjtés, amelyet a KSH kezdeményezett 1994-ben az önkormányzatok szociális tevékenységének a megismerésére. Ennek eredményeit 1996. I. félévvel bezárólag a közelmúltban tették közzé. [2] A jelentésből az önkormányzatok JPT-vel kapcsolatos segélyezési gyakorlatáról meg lehet tudni:

– az önkormányzatok által leggyakrabban kiutalt segély a JPT (a támogatási esetek 28 százalékát jelentette 1995-ben), amelyben a segélyezett háztartások durván egyötöde részesült 1994–1996 között (a vizsgált időszak eleje és vége között az arányszámok 23 százalékról 19 százalékra csökkentek);

– a JPT kiutalására legtöbbször a községekben kerül sor, ami összefügg a többi településtípusokénál alacsonyabb kereseti színvonalukkal és magasabb munkanélküliségi rátáikkal, továbbá azzal, hogy a községekben (az önellátó gazdálkodás elterjedtsége miatt) inkább meg lehet élni a JPT-ből, mint a városokban;

– 1994-ben a JPT-ben részesülő háztartások 60 százalékának a JPT mellett másfajta segély(eke)t is folyósítottak az önkormányzatok, de 1996-ra ezek aránya 43 százalékra apadt, ami arra utal, hogy az önkormányzatoknál érvényesülni kezd az „egy család, egy segély” törekvés (ez más segélytípusoknál is megfigyelhető). A segélyfüggőség azonban így is erősnek mondható;

– a JPT-t átmeneti segéllyel kombinálva kapta meg 1994-ben a jövedelempótló támogatásban részesülő családok 25, más típusú segéllyel kiegészítve pedig a 34 százaléka; ezek az arányszámok 1996-ra 13, illetve 29 százalékra csökkentek;

– a munkanélküliek háztartásai a legszegényebbek közé tartoznak: háztartásukban a havi egy főre jutó nettó jövedelem (1995-ben 6651 forint) a segélyezett átlagára jellemző jövedelemnek csupán a kétharmadát tette ki, tehát a szociálisan leginkább rászorultak közé sorolhatók, ezért több mint a felük évi 50 ezer forint feletti támogatást kapott az önkormányzatoktól (más megélhetési forrás hiányában még ez sem volt elegendő ahhoz, hogy jövedelmi helyzetük a létminimum fölé emelkedjen).

Mindaz, amit az önkormányzatok segélyezési gyakorlatáról és a segélyre szoruló háztartásokról a KSH felméréséből megtudtunk, igazi szegénységi csapdát sejtet. Mivel a munkanélküliek a legszegényebbek közül valók, a JPT mellett sokuk más fajta segélyhez is hozzájut. Emiatt fokozott annak kockázata, hogy a háztartás bármely tagjának a munkába lépése esetén a családot anyagi veszteség éri.

Az OMK kiadványaiban 1994-től jelennek meg adatok a jövedelempótló támogatásban részesülők személyi jellemzőiről. Ezek alapján nem, életkor és iskolai végzettség szerinti bontásban lehet követni a segélyezett megoszlásának változását. Szerencsére ugyanezen ismérvek szerint feldolgozzák a regisztrált munkanélküliek adatait is, ami lehetővé teszi a regisztrált és a jövedelempótló támogatásban részesülő munkanélküliek átlományának összehasonlítását. (Lásd a 6. táblát.)

1996. végén a JPT-ben részesülőknek még a 62,2 százaléka volt férfi, 1997-ben már csak az 57,9 százaléka. Ezzel hasonlóvá vált nemenkénti megoszlásuk a regisztrált munkanélküliekéhez (56,3%). Elképzelhető, hogy a férfiak JPT-sek közötti arányvesztése összefügg azzal, hogy a kétéves folyósítási idő megújításához előírt munkavégzési kötelezettség elriasztotta azokat, akik korábban a JPT mellett valójában dolgoztak.

A JPT-sek iskolai végzettség szerinti megoszlása – hasonlóan a regisztrált munkanélküliekéhez – kedvező tendenciát mutat. A legfeljebb 8 általánossal rendelkezők aránya 57,5 százalék volt 1994-ben, és 50,5 százalékra csökkent 1997 végére, ami azzal függhet össze, hogy az alacsony iskolai végzettségű idősebbek (50 éven felüliek) már alig vannak jelen a munkaerőpiacon. Az 50 éven felüli JPT-sek nagyrészt férfiak, mint ahogy ők alkotják a 8 általánossal sem rendelkező JPT-sek többségét is. A magasabb iskolai végzettség a szakmunkástól fölfelé szinte valamennyi képzettségi kategóriában aránynövekedést idézett elő.

A JPT-sek között kevesebb a fiatal, mint a regisztrált munkanélküliek körében, az előbbiben 24,5, az utóbbiban 34,9 százalék volt a 29 éven aluliak aránya 1997 decemberében. Részletesebben: a 25–29 évesek arányában nincs érdemi különbség, az annál fiatalabbak munkanélküliségük esetén korábban a pályakezdők munkanélküliségi segélyében részesültek, ma pedig speciális foglalkoztatási programok kínálnak számukra az átlagosnál sokoldalúbb támogatást a munkaerőpiacra való belépéshez. A közép korosztályokban a JPT-sek a regisztrált munkanélkülieknél nagyobb gyakorisággal fordulnak elő. Az összehasonlítást lényegében az 50. életévnél be is lehet fejezni, mert az előlotti korosztályok nem a JPT-t, hanem – legalábbis 1997. december 31-ig – az előnyugdíjazást részesítették előnyben járadékjogosultságuk lejártát követően.

6. tábla

*A regisztrált és a JPT-ben részesülő munkanélküliek megoszlásának
és a férfiak arányának változása az OMMK adatai szerint*

Korcsoport (éves), iskolai végzettség	1994. december		1995. december		1997. december	
	megoszlás	férfi	megoszlás	férfi	megoszlás	férfi
Regisztrált munkanélküliek (százalék)						
19 és fiatalabb	10,8	56,4	10,0	50,2	4,7	56,2
20–24	13,9	59,9	13,8	60,0	14,9	58,6
25–29	14,1	51,8	14,2	54,1	15,3	53,0
30–34	12,7	55,0	12,5	55,8	14,2	52,1
35–39	14,4	58,0	13,9	57,6	13,3	55,4
40–44	13,8	57,7	14,6	56,9	15,4	55,3
45–49	10,0	58,6	10,8	57,6	11,9	55,3
50–54	7,5	62,1	7,6	59,7	7,5	58,3
55–59	2,6	97,0	2,5	96,8	2,8	92,0
60 és idősebb	0,2	85,4	0,1	86,8	0,1	93,4
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>.</i>	<i>100,0</i>	<i>.</i>	<i>100,0</i>	<i>.</i>
8 általánosnál kevesebb	7,5	62,2	7,0	63,8	6,0	62,3
8 általános	34,8	54,4	33,9	55,5	34,7	55,1
Szaktanácsképző	33,4	72,9	32,8	72,7	33,7	70,7
Szaktiskola	2,2	20,0	2,4	19,7	2,1	18,7
Szakközépiskola	8,7	43,7	9,4	40,6	9,9	38,3
Technikum	3,3	72,2	3,4	69,0	3,0	67,5
Gimnázium	7,9	30,1	8,6	28,9	8,0	27,4
Főiskola	1,5	57,0	1,7	51,1	2,0	44,3
Egyetem	0,7	65,7	0,7	64,7	0,7	58,8
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>58,2</i>	<i>100,0</i>	<i>57,5</i>	<i>100,0</i>	<i>56,3</i>
Jövedelempótló támogatásban részesülők (százalék)						
19 és fiatalabb	0,8	56,0	0,6	54,5	0,2	49,8
20–24	9,7	69,7	9,2	63,3	8,0	58,0
25–29	14,5	65,1	15,1	59,8	16,3	55,1
30–34	15,6	62,7	15,2	59,2	16,7	53,9
35–39	18,6	63,5	17,4	60,2	16,1	57,1
40–44	17,5	61,6	18,0	60,1	18,3	57,2
45–49	12,5	61,9	13,3	60,2	13,5	57,3
50–54	8,4	72,8	8,4	69,7	8,0	63,4
55–59	2,4	97,5	2,8	98,1	2,6	93,6
60 és idősebb	–	–	–	–	0,1	95,7
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>.</i>	<i>100,0</i>	<i>.</i>	<i>100,0</i>	<i>.</i>
8 általánosnál kevesebb	13,0	65,3	12,1	62,7	9,0	61,3
8 általános	44,5	60,9	43,7	58,5	41,5	55,5
Szaktanácsképző	29,0	79,3	28,9	76,5	32,0	71,3
Szaktiskola	1,2	21,9	1,5	17,8	1,8	15,8
Szakközépiskola	4,7	51,3	5,5	45,7	6,7	38,1
Technikum	2,0	75,5	2,1	73,2	1,9	69,5
Gimnázium	4,3	34,5	5,0	31,2	5,8	27,4
Főiskola	0,8	69,4	0,9	66,6	1,0	52,7
Egyetem	0,3	75,9	0,4	71,4	0,3	68,6
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>65,1</i>	<i>100,0</i>	<i>62,0</i>	<i>100,0</i>	<i>57,9</i>

A legfeljebb 8 általánossal rendelkezők előfordulása a JPT-sek között mintegy 10 százalékponttal magasabb, mint a regisztrált munkanélküliek között. Ezek az arányok 1997 végén 50,5, illetve 40,7 százalékot tettek ki. Ez jelzi az iskolázatlanok rossz elhelyezkedési esélyét és munkanélküliségük tartós voltát. Mutathatja azonban azt is, hogy nem különösebben érdekeltek a legális munkavégzésben, mert az a JPT mellett más segélyektől is megfoszthatja őket, és nem lehetnek illúzióik várható keresetüket illetően.

A JPT jövedelempótló szerepe

A jövedelempótló támogatás a legtöbb segélyezett számára lényegesen alacsonyabb ellátást biztosít, mint a munkanélküli-járadék. [15] kimutatta, hogy a járadékos és JPT-s állomány 1995. áprilisi mikroadataira támaszkodva a nettó járadékok mennyivel haladták meg a JPT összegét. Ez a számítás figyelmen kívül hagyta, hogy nem minden járadékon lévő ember marad munkanélküli jogosultsága lejártáig, és azt is, hogy a kimerítők közül sokan nem részesülnek JPT-ben, ami miatt a járadék javára mutakozó különbség némileg eltúlzottnak tűnik.

A 7. tábla szerint 1995 áprilisában a férfiak járadéka átlagosan 72, a nőké pedig 58 százalékkal volt magasabb a jövedelempótló támogatásnál. Még a járadékos legalacsonyabb tizede is egyötöddel meghaladta a JPT összegét. Ez azért meglepő, mert a jövedelempótló támogatásban részesülők már munkanélküliségük előtt is a gyengén keresők közé tartozhattak, és legalábbis a járadékfolyósítási idő második szakaszában nagy valószínűséggel abba a kereseti kategóriába kerültek, ahol a minimumszabály érvényesül a járadék megállapításánál. Így egyre közelebb kerültek az inflációkövető módon meghatározott JPT-hez.¹⁷

7. tábla

A nettó munkanélküli-járadék aránya a jövedelempótló támogatás százalékában 1995 áprilisában

Jövedelemcsoport	Összes járadékos		A folyósítás második szakaszában lévő járadékos	
	férfi	nő	férfi	nő
Alsó decilis	1,20	1,20	1,20	1,20
Medián	1,70	1,45	1,61	1,35
Felső decilis	2,34	2,21	2,17	2,12
Átlag	1,72	1,58	1,64	1,50
Esetszám*	90 491	74 503	69 643	54 746

*Az OMK munkanélküli-járadékregiszterének mikroadatai.

Forrás: [15] 23. old.

A járadék és a JPT közötti különbség csökkenését az jelzi, hogy „...azok között, akik 1993 elején kerültek munkanélküli-járadékra, a járadék összege a kimerítéskor az esetek 90 százalékában legalább 40 százalékkal magasabb lett volna, mint a jövedelempótló támogatás összege. Ha viszont az 1994 tavaszán járadékra kerülők utolsó munkanélküli-

¹⁷ 1993-ban, amikor a járadékminimumot 8600 forintban rögzítették, a JPT ennek 70 százaléka, 5984 forint volt. Ez az összeg 1995-ben 6720, 1996-ban pedig 7680 forintra emelkedett, azaz elérte a járadékminimum 78, majd 89 százalékát. Ha 1997-ben is 8600 forint maradt volna a járadékminimum, a 9200 forintos JPT már túl is lépte volna ezt az összeget.

járadékát hasonlítjuk a jövedelem pótló támogatás összegéhez, azt tapasztaljuk, hogy legalább 40 százalékos jövedelemvesztést csak a járadékosok 44 százaléka szenvedett volna el, ha járadék helyett jövedelem pótló támogatást kap.” ([14] 47. old.)

A nagyjából ugyanerre az időpontra vonatkozóan a járadékjogosultságukat kimerítők körében lebonyolított kérdőíves felmérés lehetővé tette annak megismerését, hogy az érintetteket a munkanélküli-járadékból a munkanélküli segélyezettek közé átlépve mekkora jövedelemvesztés érte. Eszerint 1995 nyarán a jövedelem pótló támogatás a férfiak esetében átlagosan valamivel több mint kétharmadát, a nőknél pedig háromnegyedét pótolta az előzőleg kapott járadéknak. (Ez hihetőbbnek tűnik, mint a 7. tábla alapján ugyanilyen módon kifejezhető 58, illetve 63 százalék, amelynek ráadásul a nettó járadék a viszonyítási alapja.) A nők magasabb pótlási rátája a férfiakénál alacsonyabb járadékuk, az pedig kereseti elmaradásuk következménye. A segélyezettek egynegyedét viszonylag kevés jövedelemvesztés érte az átláskor (kevesebb mint 20 százalék), ezzel szemben a másik póluson a férfiak 25 százaléka korábbi munkanélküli-járadékának csak 55 százalékát kapta meg átlagosan jövedelem pótló támogatásként. ([13] 11. old.)

Hogy mindez hogyan befolyásolta a JPT-ben részesülő háztartások jövedelmi helyzetét, [23]-ból lehet megismerni. A KSH 1994. évi háztartás-statisztikájának adatbázisán alapuló elemzés szerint azokban a háztartásokban, amelyek JPT-t kapnak, ez a jövedelemforrás 11-12 százalékot jelent az összes nettó jövedelemben. Az átlagosnál nagyobb e jövedelem szerepe a segédmunkás, a nyugdíjas, a gyesen, gyeden lévő és természetesen a munkanélküli háztartásfővel rendelkező háztartásokban. A kettő vagy több munkanélkülivel rendelkező családokban e jövedelemforrás súlya közel egyötöd. Településtípusok szerint nemcsak az ilyen jövedelemben részesülő háztartások előfordulási gyakorisága eltérő, hanem e jövedelem háztartáson belüli súlya is, ami Budapesten a legkisebb (9%), a községekben pedig a legnagyobb (13-14%). ([23] 902. old.) Ez a KSH-vizsgálat hézagpótló munka. Régóta hiányoztak azok az információk, amelyek a JPT-nek mint jövedelemforrásnak a háztartások összjövedelmében betöltött szerepét számszerűsítik, de főleg azóta van szükség rájuk, amióta a JPT lett a munkanélküliek ellátásának fő formája. Különösen fontos része a vizsgálatnak a JPT-ben részesülő háztartások szegénységi jellemzőinek feltérképezése. Ebből az derül ki, hogy a JPT-ben részesülő háztartások között jóval több a szegény¹⁸ (44%), mint a nem részesülők körében (18%). Míg az előbbieknél a jövedelmük 27 százalékkal kisebb, mint a szegénységi küszöbérték, az utóbbiak körében a lemaradás „csak” 21 százalék. A JPT-t kapó háztartásokban tehát nemcsak kiterjedtebb, hanem nagyobb is a szegénység. Említést érdemel annak a számításnak az eredménye is, amely a „Mi lenne, ha a JPT-jövedelem nulla lenne, minden más változatlan?” kérdésre ad választ. Nos, az összes háztartás szintjén a JPT elmaradása nem befolyásolná lényegesen a szegénységi arányt (a ráta 19,6 százalékról 20,4 százalékra nőne), de azoknál, akiknél van, illetve volt ilyen jövedelem, az arány 44,1-ről 55,6 százalékra emelkedne. Jelentősen nőne a szegények aránya a JPT kikapcsolása esetén az általános iskolát végzett, 50-59 éves, az egyéb inaktív, a betanított munkás, a nyugdíjas és az egy munkanélküli háztartásokban. E csoportokban a JPT nagy szerepet játszik a szegénységi küszöb fölötti szint megőrzésében.

¹⁸ Relatív szegénységről van szó, ami azt jelenti, hogy a szegénységi határ az átlagjövedelem kétharmada, azaz az adatfelvétel idején egy főre vetítve havi 9100 forint.

A MUNKANÉLKÜLIEK ELLÁTOTTSÁGA ÉS AZ ELLÁTÁS HATÁSA

Visszatérve az 1. táblához azt látjuk, hogy a regisztrált munkanélküliek ellátottsági szintje – az egyes ellátási formák szerepének jelentős átrendeződése ellenére – stabilan magas maradt. A munkanélküliség tömegessé válása óta a regisztrált munkanélküliek 75-80 százaléka részesül anyagi támogatásban. Ugyanakkor korántsem ilyen kedvező a kép, ha csak a ténylegesen munkát keresőkre¹⁹ összpontosítjuk a figyelmünket.

A 8. tábla szerint az álláskereső munkanélküliek ellátottsági szintje 1997-ben 47,1 százalék volt, szemben az 1992. évi közel kétharmaddal. Ezen belül a járadékban részesülők aránya 65-ről 24,8 százalékra csökkent, JPT-t pedig 22,3 százalék kapott, szemben az 1993. évi 10 százalékkal. Ennek megfelelően az ellátatlanok aránya 1992 és 1997 között 35 százalékról 52,9 százalékra nőtt.

8. tábla

Az álláskereső munkanélküliek ellátottsági szintje

Ellátási forma	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.
	évben (százalék)					
Munkanélküli-járadék	65	46	28	24	23,5	24,8
Pályakezdők munkanélküli-segélye	.	4	3	3	1,9	–
Jövedelempótló támogatás	.	10	17	22	21,7	22,3
Ellátatlan	35	40	52	51	52,9	52,9
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
Ellátatlanok aránya						
a férfiak között	34	39	51	50	51,8	52,0
a nők között	37	45	52	52	54,7	54,2

Forrás: A munkaerő-felmérés mikroadataiból számított 1992–1995. évi adatok [15]-ből, az 1996–1997. évi adatok a munkaerő-felmérés KSH által feldolgozott tábláiból származnak.

A 9. tábla nemeként is bemutatja az ellátottsági mutatókat. Eszerint a KSH munkaerő-felmérése által munkanélkülinek tekintett férfiak 52, a nőknek pedig az 54,2 százaléka semmilyen, a munkanélküliséghez kapcsolódó anyagi támogatást nem kapott 1997-ben. Míg a járadékban és jövedelempótló támogatásban részesülők nagyjából fele-fele arányban fordulnak elő az ellátott férfiak között, a nők körében magasabb a járadékosok aránya, mint a segélyezetté. Ennek az lehet az oka, hogy a járadékot kimerítők közül több férfi felel meg a rászorultság kritériumainak, ami a két nem közötti jövedelmi különbsőségre (a férjek magasabb keresete a munkanélküli feleség mellett, továbbá a feleségek férjeknél alacsonyabb gazdasági aktivitása) vezethető vissza.

Általánosabb érvennyel is meg lehet fogalmazni a rászorultság és az ellátottság vagy ellátatlanság összefüggését. Mivel a munkanélküliek anyagi támogatásának fő formájává egyre inkább a JPT vált, az ellátásban részesülők aránya mindinkább attól függ, mennyien felelnek meg a JPT folyósítási feltételeinek. Az 5. tábla adatai szerint ez az arány

¹⁹ A KSH munkaerő-felmérésében a munkanélkülivé minősítéshez a regisztráció nem elég. Ehhez az szükséges, hogy az állátatlanok a felmérést megelőző négy hétben aktívan keressenek állást, és ha találnak, két héten belül munkába is tudjanak állni.

csökkenő tendenciát mutat: 1992-ben a járadékukat kimerítőknek még közel fele, az 1995. évi kimerítőknek viszont már csak alig egyharmada részesült JPT-ben. Ugyane tábla adataiból az is megállapítható, hogy aki támogatás nélküli munkanélküli marad, megszakítja kapcsolatát a munkaügyi szervezettel, s eltűnik a regisztrált munkanélküliek köréből. Ez a magyarázata annak, hogy az utóbbiak körében az ellátottsági szint stabilan 70-80 százalék között mozog.

9. tábla

Az álláskereső munkanélküliek ellátottsági szintje 1997-ben

Ellátási forma	Ellátásban részesülők száma (ezer fő)			Ellátásban részesülők aránya (százalék)		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
Munkanélküli-járadék	53,1	33,5	86,6	24,8	24,9	24,8
Jövedelempótló támogatás	49,6	28,1	77,7	23,2	20,9	22,3
<i>Ellátottak összesen</i>	<i>102,7</i>	<i>61,6</i>	<i>164,3</i>	<i>48,0</i>	<i>45,8</i>	<i>47,1</i>
ILO-fogalmak szerinti munkanélküliek	214,1	134,7	348,8			

Megjegyzés. Az 1997. évi munkaerő-felmérés adataiból számítva.

10. tábla

*A ténylegesen munkát kereső és a passzív munkanélküliek aránya
a munkanélküli-ellátásban részesülők között*

Munkanélküli-ellátásban részesülők	1992.	1993.	1994.	1996.	1997.	Férfiak	Nők
	évben (százalék)					aránya 1997-ben	
Munkanélküli-járadékban és passzív munkanélküli-segélyben részesülőkből							
aktívan keres állást	72	67	62	62,4	59,2	62,7	54,4
passzív munkanélküli	12	9	8	8,2	5,8	6,2	5,3
Jövedelempótló támogatásban részesülőkből							
aktívan keres állást	.	55	54	54,0	50,1	52,2	46,9
passzív munkanélküli	.	17	15	13,2	15,0	17,2	11,5
Összes ellátottból							
aktívan keres állást	72	65	58	58,2	54,5	57,1	50,7
passzív munkanélküli	12	11	11	11,0	10,5	12,0	8,4
Ellátott férfiakból							
aktívan keres állást	75	69	61	63,7	57,1		
passzív munkanélküli	13	12	12	12,0	12,0		
Ellátott nőkből							
aktívan keres állást	68	59	54	51,0	50,7		
passzív munkanélküli	11	9	9	9,0	8,4		

Megjegyzés. A KSH munkaerő-felmérésének adatai szerint az ellátottak közül is csak az tekinthető ténylegesen munkanélkülinek, aki a felmérést megelőző négy hétben aktívan keresett munkát és két héten belül munkába tudna állni, ha találna megfelelő állást. Aktív munkakeresésnek az számít, ha valaki állami vagy magán-munkaközvetítőnél, a munkáltatók közvetlen felkeresésével, rokonoknál, ismerősöknél állás után érdeklődik. Passzív munkanélküli az, aki szeretne dolgozni, de reménytelennek ítélve az elhelyezkedést, meg sem kísérli az álláskeresőt.

Forrás: Az 1992–1994. évi adatok [14]-ből, az 1996–1997. évi adatok a munkaerő-felmérés alapján végzett számítások eredményei.

Az, hogy a járadékot kimerítők közül csak azok működnek együtt továbbra is a munkaügyi szervezettel, akiknél ez a segélyezés feltétele, érthetővé válik az OMK követő vizsgálataiból. Ennek során – a regiszterbejegyzések alapján – annak is utána néznek, hogy az (ismert és ismeretlen státusú) ellátást kimerítőket kiközvetítették-e s hányszor az utolsó ellátási formába bekerülés óta. Az 1996-ban vizsgált sokaság 95 százalékánál erre utaló információt nem találtak, a jövedelempótló támogatásban részesülő munkanélkülieket a kirendeltségek meg sem próbálják kiközvetíteni. ([6] 35. old.) Miközben a munkanélkülieknek több mint a fele nem kap semmilyen, a munkanélküliséghez kapcsolódó pénzügyi támogatást, az ellátottak között növekszik azoknak az aránya, akik nem keresnek aktívan állást, s nem is készek annak elfogadására. Az ilyen megközelítésben munkanélkülinek valójában nem is tekinthetők aránya a járadékosok és segélyezettek körében 28-ról 45,5 százalékra nőtt 1992 és 1997 között. (Lásd a 10. táblát.)

Az adatok azt mutatják, hogy az állástalanul töltött idő előrehaladtával igen jelentős mértékben visszaesik a munkavállalási hajlandóság, legalábbis ami a szervezett munkaerőpiacon való részvételi szándékot illeti. A járadékosoknak kevesebb mint 60 százaléka, a jövedelempótló támogatásban részesülőknek viszont csak a fele tett konkrét lépéseket foglalkoztatása érdekében például 1997-ben. Az elhelyezkedési készség nemeként jelentősen eltér, így statisztikai megközelítésben az ellátott férfiaknak 57 százaléka, a nőknek pedig csak a fele tekinthető ténylegesen munkanélkülinek. A járadékos nők között magasabb (54,4%) azoknak az aránya, akik aktívan állást kerestek, ugyanakkor a segélyezettek körében már túlsúlyba kerültek a munkaerőpiactól véglegesen elfordulók.²⁰

Az 1997-ben járadékban részesülő férfiaknak 6,2, a nőknek pedig 5,3 százaléka volt passzív munkanélküli. Ismeretes, hogy ők azért nem keresnek állást, mert reménytelennek tartják, hogy találjanak. Ezek száma mindkét nemnél a korábbi években tapasztalhatóan kisebb, ami összefügghet a munkanélküliség tartóssá válásának tendenciájával. Márcsak azért is, mert a passzív munkanélküliség a segélyezettek körében elterjedtebb. Ezen belül a nők alacsonyabb munkavállalási hajlandósága a reményvesztettek körében is megmutatkozik. A férfiaknál szembetűnő, hogy az ún. aktív és passzív munkanélküliek együttes aránya a járadékosok és a jövedelempótló támogatásban részesülők között szinte teljesen megegyezik. Náluk tehát az állástalanul töltött idő meghosszabbodásával hanyatló álláskeresési aktivitás valóban a helyzet kilátástalanságából fakad.

A MUNKANÉLKÜLIEK PASSZÍV ELLÁTÓRENDSZERE

A munkanélküli-biztosítás és -segélyezés elmúlt hétévi rendszerét háromféle megközelítésben elemeztük. Először is a jogosultsági kritériumokat és a folyósítási feltételeket foglaltuk össze, és ebből egy bonyolult és gyakran változó szabályok alapján működő ellátórendszer képe tárult elénk. Ennek fő jellemzője a problémákra való gyors reagálás és a folyamatos (de indokolt) szigorítás volt. Másodsor, a hivatalos statisztikák alapján mutattuk be az egyre kevesebbeknek mind szűkösebb ellátást biztosító ellátórendszer hatását a kedvezményezettekre. Végül pedig az ellátórendszer törvényileg szabályozott főbb jellemzőit vetettük egybe az empirikus kutatásokkal feltárt gyakorlattal, a témával kapcsola-

²⁰ Az 1996. évi KSH adatok alapján a pályakezdő munkanélküli-segélyben részesülő fiatalok munkavállalási hajlandósága külön (tehát nem a járadékosokkal összevonva) is kimutatható. Az „álláskereső” segélyezettek aránya a férfiaknál 63, a nőknél pedig 39 százalék volt.

tos kutatások eredményeire támaszkodva. Ennek az a legfőbb tanulsága, hogy félrevezető lehet az „átlagos” munkanélkülinek a segélyrendszer hipotetikus ellátmányából mindenkire érvényesnek vélt következtetésre jutni.

Befejezésül az ellátórendszer működésével kapcsolatban felvetődő néhány kérdés mentén értékeljük a munkanélküli-biztosítás és -segélyezés munkaerő-piaci hatását:

- „nagyvonalú-e” az ellátás?
- visszatartja-e a munkanélkülieket az elhelyezkedéstől?
- arra ösztönzi-e a munkanélkülieket, hogy kivárik, amíg akad megfelelő állás, ahelyett, hogy elfogadják az első munkalehetőséget?
- igaz-e, hogy a munkanélküli-ellátás könnyű megszerzése miatt a munkavállalók könnyebben beletörődnek azokba a változásokba, amelyek a munkahelyük elvesztéséhez vezetnek?
- kevésbé tartja-e vissza a munkáltatókat a létszámleépítéstől, ha változatlan munkaerő-állomány mellett gazdaságosan nem tartható fenn a tevékenységük?

Ezek a kérdések egymással összefüggnek, és többnyire nem is válaszolhatók meg egyértelmű igennel vagy nemmel. Emellett a munkanélküli-biztosítás és -segélyezés hatása sem értékelhető elkülönülten. Ezért a következőkben a komplex problémamegközelítésre és az ok-okozati kapcsolatok többoldalú megvilágítására törekszünk.

A munkanélküliek passzív ellátórendszerének nagyvonalúságával kapcsolatban a kutatások óvatosságra intenek e minősítés megalapozottságát illetően. Nem tagadható, hogy a munkanélküli-biztosítás bevezetési feltételeit joggal érthette kritika a következők okán:

- a kétéves folyósítási időtartam,
- a minimálbérrel azonos járadékminimum,
- havi munkavégzés lehetővé tétele a járadék folyósítása mellett a minimálbér szintjéig.

A munkanélküli segélyezés pedig azért volt nagyvonalúnak minősíthető, mert a JPT-t eredetileg korlátlan ideig lehetett folyósítani. Ezek értékelésénél azonban nem szabad elfeledkezni arról, hogy a munkanélküli-biztosítás már 1989-től létező segélyezés jellemzőire épült rá, amelynek korlátozása szerzett jogokat sértett volna. Ez nyilvánvalóan nem volt vállalható akkor, amikor a tömeges munkanélküliségre kellett felkészíteni a teljes foglalkoztatottsághoz szokott társadalmat.

Tény, hogy a munkanélküli-ellátás könnyű megszerezhetősége miatt a munkavállalók könnyebben beletörődnek azokba a változásokban, amelyek munkahelyük elvesztéséhez vezetnek, de ehhez a nyílt munkanélküliség megjelenésekor elengedhetetlenül szükségessé voltak a nagyvonalú segélyezési feltételek. 1991-től ugyanis a munkahelyek százezrei szűntek meg, s a munkanélküliek tömegeinek esélye sem volt arra, hogy (rövid időn belül) újra elhelyezkedjen.

A régi gazdaság összeomlása közepette a többnyire felszámolás sorsára jutott munkáltatóknak sincs más választása, mint a dolgozók elbocsátása. Ahol létszámleépítéssel egyáltalán elő lehetett segíteni a munkáltató fennmaradását vagy megerősödését, ott valóban feloldotta a munkáltatók foglalkoztatás iránti felelősségérzetet az, hogy a munkavállalókról – legalábbis egy ideig – gondoskodik a Szolidaritási Alap. Olyannyira, hogy még a szezonális ágazatok is a munkanélküli-biztosításra hárítják a munkaerő-állomány megtartásának holt idényi költségeit, kihasználva, hogy a munkavállalási hajlandóság teszteléséhez nincs elegendő regisztrált munkahely.

A munkáltatók elbocsátási törekvéseinek korlátozására bevezették a végkielégítés intézményét. Ez azonban paradox módon főként a közszféra létszámleépítését gátolja, amelynek a költségeit a költségvetésnek kellene állnia. A vállalati felszámolások során a nagyrészt állami tulajdonban lévő cégek végkielégítés-fizetési kötelezettsége is gyakran az államot terhelte, amely emellett milliárdokat volt kénytelen fordítani a Szolidaritási Alap deficitjének pótlására is. Ez lehetett az oka annak, hogy a végkielégítés olyan jogértelmezést kapott, mintha annak célja elsősorban a munkavállaló megélhetésének biztosítása volna, abban az esetben, ha a munkaviszony megszűnését követően nem tud elhelyezkedni. Feltehetően emiatt került sor annak előírására, hogy a munkanélküli-járadék folyósítását ilyenkor a végkielégítéssel azonos időtartamú várakozási időnek kell megelőzni. Mostanára megérett az idő ennek a funkciózavarnak a tisztázására és a végkielégítéshez kapcsolódó várakozási idő kiiktatására. Ez megtörtént a foglalkoztatási törvény 1997. november 25-én elfogadott módosításával.

A munkanélküli-ellátás feltételei évről évre szigorúbbak lettek, így egyáltalán nem lehet nagyvonalú ellátásról beszélni. Az ellátórendszer hatókörének, a támogatás időtartamának és a keresetpótlás mértékének változása az ellenkezőre utal: a folyósítási idő

- maximuma az induláskori két évvel szemben egy évre, minimuma hat hónapról három hónapra csökkent, a járadékot kimerítők esetében a legkisebb időtartam 45 nap;
- úgy feleződött meg, hogy közben a jogszerző időre vonatkozó kivételesen szigorú szabályok változatlanok maradtak, ami a biztosítási jellegű befizetésekért cserében a JPT felé tereli az ellátórendszert;
- a jövedelempótló támogatás esetében is lerövidült, méghozzá két évre.

Ugyanerre utal az ellátottak aránya, amely

- a regisztrált munkanélküliek összességéhez viszonyítva mindvégig magas, 75 és 80 százalék közötti szinten mozgott, ezen belül azonban a járadékosok aránya 30 százalék alá süllyedt, a JPT-ben részesülők pedig közel 40 százalék fölé emelkedett;
- jóval kisebb a munkavállalásra képes és hajlandó munkanélküliek körében: az 1992. évi kétharmaddal szemben 1997-ben alig egynegyedük részesült járadékban, 22 százalékuk JPT-ben, az ellátatlanok aránya tehát 35-ről 53 százalékra nőtt a körükben.

Az a tény, hogy csökken a járadékban részesülők aránya, megmagyarázhatja a nem-foglalkoztatottság rohamos terjedését is. Ha valaki kikerül a munkaerőpiacról, kisebb az esélye arra, hogy oda ismét beléphessen, és nagyobb a valószínűsége annak, hogy az informális gazdaságban köt ki. Ha a munkanélkülieket sikerül benn tartani a járadékrendszerben és folyamatosan rábírní őket a munkakeresésre, az a formális munkaerőpiaccal való kapcsolatuk megőrzését is jelenti. Ezért kívánatos volna – legalább a járadékukat kimerítők esetében – megkönnyíteni a visszatérést a munkanélküli-biztosítási rendszerbe, például a járadékfolyósításhoz szükséges jogszerző idő megfelelésével. Márcsak azért is, mert a járulékfizetésen alapuló ellátás erősíti a támogatott (és házasársa) munkaerő-piaci kötődését, és csökkenti a család jövedelmi helyzetétől függő segély hatását.

Végül számolni kell a munkanélküli-járadék nagyságának változásával is. A munkanélküli-járadék kompenzációs rátáját többször módosították az elmúlt években, de a keresetpótlás szempontjából ennél lényegesebb következménye volt

- a járadékminimum elszakításának a minimálbértől,
- a járadék alapját képező kereset megváltozott számítási módjának,
- a járadék melletti legális munkavégzés korábinál szűkebb kereseti határok közé szorításának.

Ezek mindegyike szakmailag helyeselhető és indokolt lépés volt. Csakhogy az új járadékhatárok 1993 és 1996 között mozdulatlanok maradtak, miközben a fogyasztói árindex 88 százalékkal emelkedett. Természetesen nem került sor a járadék alapjául szolgáló kereset vagy a járadék legkisebb és legnagyobb összege közé eső támogatások indexálására sem. Emiatt a járadékok reálértéke a nettó keresetnél sokkal jobban inflálódott. Az egy főre jutó bruttó munkanélküli-ellátás a bruttó átlagkeresetnek 1993-ban 36,6, 1996-ban 28,3 százalékát tette ki, és már csak 26,2 százaléka volt 1997 első négy hónapjában. Azaz a munkanélküli-járadék keresetpótló funkciója gyengül. E folyamatot megállította, hogy a járadék legkisebb és legnagyobb összegét hozzákapcsolták a nettó keresetnövekedéssel korrigált nyugdíjminimumhoz. Legfeljebb azt a kérdést lehet feltenni, hogy miért nem a minimálbér a járadék alsó és felső határának a vetítési alapja. Emellett azt is szóvá kell tenni, hogy nem elég csak az alsó és felső határértékekre korlátozni az inflációkövetést. A kettő közé eső járadékokat (vagy járadékalapokat) is célszerű volna indexálni mindaddig, amíg a magas bérinfláció nem csillapodik.

A járadékrendszer valóban arra ösztönzi a munkanélkülieket, hogy kivárják, amíg megfelelő állást találnak, ahelyett, hogy elfogadnák az első adandó munkalehetőséget. Erre biztosíték a „megfelelő” állás fogalmának meglehetősen pontos törvényi szabályozása, amelynek kritériumai azonban korrekcióra szorulnak. A munkanélkülit ugyanis a járadékánál nagyobb keresetet nyújtó állás elfogadására kényszerítik, ami alacsonyabb lehet a minimálbérnél, holott teljes munkaidős foglalkoztatás esetén a végzett munka díjazásának el kell érnie a munkabér mindenkori legkisebb összegét.

A munkanélküli-járadék kimerítése körül és közvetlenül azt követően mind gyakoribbak a munkába lépések, mégpedig fordított arányban azzal, ahogy csökken a rászorultsági alapon járó JPT hozzáférhetősége. Ez azt sugallja, hogy a munkanélküli ellátórendszer munkavállalást ösztönző, illetve gátló hatása szempontjából a választóvonal – az egyébiránt alacsony – támogatás megléte vagy hiánya között húzódik.

Mindaz, amit az önkormányzatok segélyezési gyakorlatáról és a segélyre szoruló háztartásokról tudni lehet, igazi szegénységi csapdát sejtet. Mivel a munkanélküliek a legszegényebbek közül valók, a JPT mellett sokuk más fajta segélyhez is hozzájut. Emiatt fokozott a kockázata annak, hogy a háztartás bármely tagjának a munkába lépése esetén a családot anyagi veszteség éri. Ha a munkanélküliek bizonyos kereseti határig az ellátás folyósítása mellett is dolgozhatnak, miért nem lehet folytatni a csökkenő mértékű, átmeneti időre szóló segélyezést a legális munkavégzésbe való bekapcsolódás érdekében is. Ez talán segítené kitörni a csapdahelyzetből.

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

[1] Galasi Péter – Nagy Gyula: Kilépési esélyek a munkanélküli-járadékból 1992-95. között. Megjelent: Munkaerőpiac és regionalitás az átmenet időszakában. MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont. Budapest. 1998. 59–112. old.

[2] Harcsa István: Szociális ellátás az önkormányzatoknál, 1994–1996. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Kutatási Jelentései. Társadalomstatistikai Füzetek 18. sz. Budapest. 1997. 79 old.

[3] Köllő János – Nagy Gyula: Bérék a munkanélküliség előtt és után. *Közgazdasági Szemle*. 1995. évi 4. sz. 325–357. old.

[4] Köllő János – Lázár György – Nagy Gyula – Székely Judit: A munkanélküli-járadékra való jogosultságukat 1994. IV. negyedévében kimerítették munkaerő-piaci pozíciójának elemzése. Készült „Az átmenet foglalkoztatáspolitikája Magyarországon” c. ILO/Japán projekt keretében. (Kézirat.)

[5] Foglalkoztatottság és kereseti arányok, 1996–1997. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1998. 69 old.

[6] Lázár György – Székely Judit: Helyzetkép a munkanélküli-ellátási rendszerből kikerültekről. *Munkaügyi Szemle*. 1993. évi 12. sz. 1–4. old.

[7] Lázár György – Székely Judit: A munkanélküliek ellátására való jogosultságot kimerítő munkanélküli-piaci státusának elemzése. Előadás az ILO/Japán projekt 1994. november 3-i konferenciájára. (Kézirat.)

- [8] *Lázár György – Székely Judit*: Zárójelentés a munkanélküli-ellátásra való jogosultságukat 1994. évben kimerítették követéses vizsgálatának eredményeiről. (Kézirat.)
- [9] *Lázár György – Székely Judit*: Részletes jelentés a munkanélküli-ellátásukat 1995. évben kimerítették követéses vizsgálatának eredményeiről. (Kézirat.)
- [10] *Micklewright, J. – Nagy Gyula*: A magyar munkanélküli-biztosítási rendszer működése a gyakorlatban. Készült „Az átmenet foglalkoztatáspolitikája Magyarországon” c. ILO/Japán projekt keretében. (Kézirat.)
- [11] *Micklewright, J. – Nagy Gyula*: Flows to and from insured unemployment in Hungary. EUI Working Paper in Economics. No. 94/41. European University Institute. Florence. 51 old.
- [12] *Micklewright, J. – Nagy Gyula*: Munkanélküli-járadék és ösztönzés Magyarországon. Készült a CEPR „Adózás és adóreform Közép- és Kelet-Európában” c. kutatási program keretében. (Kézirat.)
- [13] *Micklewright, J. – Nagy Gyula*: Follow-up survey of unemployment insurance exhausters in Hungary. Készült „Az átmenet foglalkoztatáspolitikája Magyarországon” c. ILO/Japán projekt keretében. (Kézirat.)
- [14] *Micklewright, J. – Nagy Gyula*: Labour market policy and the unemployed in Hungary. *European Economic Review*. 1996. évi 40. sz. 819–828. old.
- [15] *Micklewright, J. – Nagy Gyula*: Social assistance for the unemployed in Hungary. Paper presented in Technical Workshop on Long-term unemployment and the transition from unemployment benefits to social assistance. OECD-Institute for Advanced Studies. Vienna. 28–30 November. (Kézirat.)
- [16] *Micklewright, J. – Nagy Gyula*: Segélyezés, életszínvonal és ösztönzés a munkanélküli-járadék kimerítése után. *Közgazdasági Szemle*. 1998. évi 5. sz. 401–423. old.
- [17] A Munkaerőpiaci Alap foglalkoztatási alaprész decentralizálható keretének megyék közötti felosztása, valamint munkaügyi központokénti felhasználása, 1994–1998. Munkaügyi Minisztérium. (Kézirat.)
- [18] Beszámoló a Munkaerőpiaci Alap 1997. évi költségvetési előirányzatának teljesítéséről. Munkaügyi Minisztérium Alapkezelési Főosztály. (Kézirat.)
- [19] *Nagy Gyula*: Munkanélküliség és foglalkoztatáspolitiká. Megjelent: Munkaerőpiac és gazdasági átmenet Magyarországon, 1989–1995. Készült „Az átmenet foglalkoztatáspolitikája Magyarországon” c. ILO/Japán projekt keretében. (Kézirat.)
- [20] Országos áttekintés az 1995. évi munkaerő-piaci folyamatokról. Országos Munkaügyi Központ. Budapest. 1996. 66 old.
- [21] Országos áttekintés az 1996. évi munkaerő-piaci folyamatokról. Országos Munkaügyi Központ. Budapest. 1997. 95 old.
- [22] Munkaerő-piaci folyamatok 1997-ben. Országos Munkaügyi Módszertani Központ. Budapest. 1998. 104 old.
- [23] *Szívós Péter*: A munkanélküliek jövedelempótló támogatása. *Statistikai Szemle*. 1996. évi 11. sz. 894–907. old.

TÁRGYSZÓ: Munkanélküli-ellátás. Társadalomstatisztika.

SUMMARY

Describing the theoretical and practical experiences of the recent seven years, the author offers three approaches of the system of unemployment insurance and unemployment compensation. First she summarizes the entitlement criteria and the availability conditions. Using the method of document analysis the author presents a complicated system of provisions whose main features have been the quick reaction to the emerging problems and the continuous (but justified) rigorous measures. In the second part of the study the effects of the provision system on the beneficiaries are shown on the basis of official statistics. It can be stated that the number of persons receiving these provisions steadily decreases and the amount of the provisions is more and more reduced.

Finally, the study compares the main parameters of the provision system regulated by the law with the practice – gained from empirical research – relying on the results of the articles concerning this subject.

In addition to the regularly emerging problems connected with the operation of the unemployment insurance and compensation system, their effects on the labour market are analysed.

TÖRTÉNETI DOLGOZATOK

A MAGYARORSZÁGI HELYSÉGNÉVTÁRAK TÖRTÉNETE

KÍGYÓSI ATTILA

A statisztikai munka egyik jellegzetessége, hogy mind az adatfelvétel, mind a -feldolgozás, mind pedig az adatközlés fázisában az adatok – főként az alapadatok – nem hasznosíthatók a területi azonosítás nélkül. Erre bizonyíték, hogy amióta hivatalos magyar statisztika létezik, hivatalos adattárak őrzik az élet alapvető színtereinek, a településeknek azokat az azonosítóit, amelyek nélkül a hozzájuk kötődő adatok inkább csak mértékegység nélküli fizikai adatokhoz hasonlíthatók. Akárcsak az élőlények esetében, a településeknél is a „taxonómiai” csoportképző fogalmak használatán túl az egyedi megjelöléshez a név használata a legfontosabb kulcs. Szerepének fontosságát egyáltalán nem csökkentette a legutóbbi idők digitális módszereinek és eszközeinek térnyerése a számokkal dolgozó tudományokban, mivel az emberi gondolkodás sajátossága, hogy bár az agy tevékenysége technikai oldalról hasonlítható a számítógép működési elvéhez, mégis egy – további köznapi jelentéstartalmat sokszor nem is hordozó – névhez sokkal könnyebben köt információkat, mint a nevet digitálisan képviselő számhoz. Így nem véletlenül viselik tehát ezek az adattárak ma is a helység-névtár megnevezést, annak ellenére, hogy adataik nem csak a nevekre szorítkoznak. E tanulmány a hazai helységnevtári irodalomról kíván képet formálni a kezdetektől napjainkig.

A tudományos helytörténetírás kialakulása

A helységnevtárnak mint a közigazgatási statisztikai szakirodalom egyik alapvető kézikönyvének előzményeit a polgári átalakulás korszakában kereshetjük. A felvilágosodás eszméinek és a nemzeti gondolatnak társadalmakat átalakító elterjedése, a tudmánynak, a megismerésnek, másképpen fogalmazva az információnak a felértékelődése s nem utolsósorban a hatalom gyakorlásában játszott szerepüknek a felismerése megteremtette a reformfolyamat szellemi vezéralakjainak igényét arra, hogy az ország, a nemzet állapotáról hiteles, a haza egészét felölelő, de ugyanakkor részletes képet kapjanak. Ennek alapján kezdett formálódni az a fajta történeti–geográfiai, későbbiekben leíró statisztikai jellegű, országot, megyéket, illetve kisebb közigazgatási egységeket bemutató helytörténeti irodalom, amelynek jellemzője volt az adatgyűjtés és az adatok rendszerezett feldolgozása.

E munka hazai, de ugyanakkor külföldön is elismert úttörő egyéniségeként említhető *Bél Mátyás*, aki a korabeli német egyetemeken, másfelől az Itáliában kialakult leíró államtudomány művelőinek – *Hermann Conringnak*, az *Elzevir testvéreknek*, *Sansovionak*,

Boteronak, Oláh Miklósnak, Schödel Mártonnak, Parschitzius Kristófnak – nyomdokán haladva a XVIII. század 30-as, 40-es éveiben elkészítette országismertető művét. [17] Mind-ehhez munkatársakat szervezett, s főként az adatok ellenőrzési fázisában a megyei közigazgatást is sikerült többé-kevésbé bevonnia. Ily módon a hazai gyakorlati statisztikai tevékenység egyik előfutárává vált, amellyel, hogy Európában is egyedülálló volt akkoriban az adminisztratív apparátus közigazgatási statisztikai célú adatgyűjtésben játszott szerepének felismerése. ([22], [27], [46])

Az államismerettan későbbi fejlődése során a tudományokban jelentkező „specializálódás” folyamán egyrészt a multidiszciplináris megközelítésben fogalmazódott művek mellett megjelennek az egyre rendszerezettebb, lexikális ismeretanyagot közlő közigazgatási témájú munkák; másrészt a jelent tanulmányozó statisztika területétől elválasztva a múlt vizsgálatát, azt többen – például *Achenwall* – kifejezetten a történettudomány körébe kezdték sorolni. ([23], [27]) A hazai leíró statisztikai tudomány legkiemelkedőbb művelőjének, *Schwartner Mártonnak*, a Magyar Királyság statisztikai leírását tartalmazó 1796-ban elkészült több kiadást megért munkája [45], amely a statisztikatudomány belföldi és részben külföldi fejlődésére is meghatározó jelentőséggel bírt, már ennek jegyeit részben magán viselte. [23] A változás a helytörténeti irodalomban több, egymástól egyre élesebben elhatárolható műfaj kialakulásához vezetett. Hazai vonatkozásban három különböző műfaj különböztethető meg: a helytörténeti monográfia, a helytörténeti lexikon és a helységnévtár.

E három legfontosabb műfaj ötvözeteként sokirányú szerepet tölt be, s ezért külön tárgyalást igényel a történeti statisztikai helységnévtár sorozat.

A helytörténeti monográfia

A helytörténeti monográfiák továbbra is a múltból kiindulva, részletesen vizsgálják többnyire kisebb közigazgatási egységek (főként városok, megyék) fejlődését, történelmét. Bél Mátyás nyomdokain haladva egy évszázaddal később *Palugyai Imre* gazdagította honismereti irodalmunkat, kutatásaiból 1851 és 1855 között négy kötet került kiadásra, ezek főként alföldi megyék történelmi, földrajzi és közigazgatási leírásával foglalkoznak. A múlt század második felében többek között *Pesty Frigyes*, *Tagányi Károly*, *Keleti Károly* szálltak síkra a helytörténeti kutatások megszervezéséért. Ennek eredményeképpen jelent meg több monográfia és az egész országot vármegyénként bemutató sorozat is készült *Borovszky Samu* főszerkesztő irányításával [18], aki nagyszabású vállalkozásához, Bél Mátyáshoz hasonlóan munkatársakat szervezett. Ezek a művek azonban a korabeli igényeknek megfelelően jórészt a történelmi eseményeket, a birtokviszonyok alakulását, a nemzetiségek sorsát tárgyalják, és nem vizsgálják a település térségbeli szerepének változásait, a településfejlesztő erőket, s főként nem utalnak számszerű összefüggésekre, nem térnek ki az események demográfiai hatásaira. [42] 1869-ben adta közre *Acsády Ignác* az 1720-as évek népességét vizsgáló, korábban egyedülálló munkáját. [1] A századforduló után jelenik meg *Thüring Gusztávnak*, a magyar történeti demográfia megteremtőjének Buda XIX. század eleji népességét elemző tanulmánya, amely már a korszerű statisztika módszereit alkalmazza. [47] Elmondható azonban, hogy mindezen törekvések ellenére csak az 1920-as évek után, több tudományterület szakavatott képviselőinek, elsősorban *Mályusz Elemér* által ösztökélt összefogása révén következett be a kutatás területén olyan fejlődés, amely értékes, statisztikai szempontból is jól használható helytörténeti tanulmányok megírásához vezetett. Mályusz Elemér ez idő tájt

kibontakozó településtörténeti iskolájának maradandó lenyomataivá váltak a „Település- és népiségtörténeti értekezések”, valamint a „Magyarság és nemzetiség” című sorozatok. Ez utóbbiban a történész *Szabó István*, valamint később a levéltáros *Ila Bálint* közöl új, korszakot meghatározó településtudományi értekezéseket. A településtörténeti kérdések feltárása e korszakban főként történészek (például *Maksay Ferenc*, *Wellmann Imre*) munkájaként jelentkeznek. Ekkorra tehető a helyi szinten, elsősorban a magyarországi népesség körében kialakuló településkutatás felvirágzása is, a XVIII. század migráció- és településtörténeti kutatásainak megindulásával egyidejűleg a felsőoktatás egyes tanszékein. [19]

A második világháború után, főként az 1960-as évektől több tudományág képviselői, így a statisztikus *Kovacsics József*, a levéltári kutató *Dávid Zoltán*, a történész *Kováts Zoltán*, a könyvtárigazgató *Dányi Dezső* kutatói, tudományszervezői tevékenységének köszönhetően fejlődik tovább a településkutatás hely- és népességtörténeti irányvonala, a hetvenes években például több tucat kifejezetten népességtörténeti szemszögből íródott munka készül el egy-egy helysége. [19] A történettudomány oldaláról közelednek a kérdéshez többek között *Kállay István*, *Bakács István*, *Györffy György* kutatásai. A különféle történeti statisztikai kiadványsorozatok (Történeti Statisztikai Közlemények, Történeti Statisztikai Évkönyv, Történeti Statisztikai Kötetek, Történeti Statisztikai Tanulmányok) lapjain is teret kaptak a helytörténeti kutatást, helytörténeti monográfiák elkészítését előmozdító vizsgálati eredmények (például *Andorka Rudolf*, Pócsmegyer 1744 és 1895 közötti népesedési viszonyait vizsgálta, *Taba István* a Szentlőrinci járás falusi társadalmáról közölt értekezést.

A helytörténeti lexikon

A helytörténeti monográfia és a helységnévtár között képez átmenetet a helytörténeti lexikon, amely a valamely szempont alapján együvé tartozó települések (megye, város és környéke) adatairól ad tájékoztatást, alapvetően a közigazgatás hivatalos nyilvántartásaira támaszkodva. Ez a műfaj a legfiatalabb, kialakulásához az a felismerés vezetett, hogy a településkutathoz, a településfejlesztési és -igazgatási munka hatékonyabb végzéséhez szükség van a helységnévtárak adatainál részletesebb, a települések múltját is feltáró, de ugyanakkor lexikonként használható adattárra. Ez az igény a külföldi településtudományi gyakorlatban is jelentkezett. Ezt példázzák a német nyelvű (bajor, burgenlandi, szász), a cseh, a román stb. területek anyagát feldolgozó, az ötvenes-hatvanas évektől megjelent művek.

A hazai helytörténeti lexikonokkal kapcsolatos munka megindulása összefüggésbe hozható a magyarországi helységnevek törzskönyvezési munkájával is. 1898 és 1912 között a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatalban működő Országos Községi Törzskönyvi Bizottság irányításával négy korabeli vármegye (Árva, Liptó, Hunyad és Fogaras) kivételével az ország minden önálló jogi státussal rendelkező településének, valamint a külterületi lakotthelyek egy részének is megállapították, és rendeleti úton meghatározva törzskönyvezték a hivatalos nevét. Ezt a helységnévrendezést több tényező is szükségessé tette. Egyrészt számos területen – a központi igazgatás mellett például a postai, vasúti irányításban is – sok problémát okozott az, hogy 826 olyan településnév fordult elő az országban, amelyet több község is viselt. Másrészt központi rendezést igényelt a helynevek ügye azért is, mert – szabályozás hiányában – történelmi értékű helynevek mehettek veszendőbe, ha a név múltbeli szerepének ismerete, vagy egyszerűen érzelmi kötődés híján a helyi lakosság nem gondoskodott annak megőrzéséről. A törzskönyvezési (és egyben helységnévadási) munka nagy felké-

szültséget igénylő, interdiszciplináris feladatot jelentett, amelynek során a nyelvészeti, a térképészeti, a történettudományi szempontokat és a kor közigazgatási igényeit a fennálló helyzet adta rendezési lehetőségekkel kellett egyeztetni. A Törzskönyvi Bizottság szakértői gárdájának összetétele ennek megfelelően alakult ki.

A munka eredményeként – a célkitűzésben megfogalmazott gyakorlati haszna mellett – a további kutatásokhoz jól használható iratanyag gyűlt össze és tervbe vették a törzskönyvi dokumentáció közzétételét. A Trianont követő területi változások is indokolták a történelmi helységnévanyag maradandó megőrkítését. A második világháború miatt azonban csak az 1940-es évekre készült el az a kézirat, amely a történelmi Magyarország területét felölelve ismertette a történelmi magyar helyneveket, a törzskönyvezés irányelveit és menetét, a törzskönyvezés előtti és utáni neveket. Kiadására azonban nem került sor, az anyagot az Országos Levéltárban, majd a KSH Levéltárban őrizték, ahol ennek alapján készült el, a törzskönyvezés előtti és utáni neveket megyei bontásban bemutató kiadvány. [16]

Az Országos Községi Törzskönyvi Bizottság a törzskönyvezés befejezése után mint a helységnévadást felügyelő központi szerv folytatta tevékenységét. 1948-ban javaslat született a törzskönyvi iratanyag közzétételére. A feltételek hiányában azonban az 1950-es évek elején a bizottság beszüntette tevékenységét. Ekkor fogalmazódott meg az az igény, hogy a felhalmozódott tudományos anyag felhasználásával készüljön el Magyarország helységeinek történelmi lexikona.

Az ismertetett előzmények után a kutatás a mai Magyarország megyéit tette vizsgálat tárgyává. Célkitűzései a már említett általános szempontok figyelembevételével az alábbiak voltak:

- a helytörténetírás előmozdítása részben a fellelhető forrásanyag dokumentálásával, részben a történelmi rekonstrukció szempontjaira vonatkozó útmutatással;
- hazánk újkori történelmi földrajzának elkészítése;
- a történelmi statisztikai megfigyelés és módszer megalapozása s kifejlesztése a források feltárásával, genetikájának és adatainak ismertetésével;
- gyakorlati államigazgatási célok szolgálata a településhálózat változásainak, fejlődésének vizsgálatához szükséges adatok feltárásával, hozzáférhetővé tételével;
- a honismereti anyag gyarapítása.

Ki kell emelni, hogy a kutatás egyik alapvető célkitűzése a népességre vonatkozó információk összegyűjtése. A szerzőgárda nagy súlyt helyezett arra, hogy a falvak, városok népességének alakulását a mohácsi véstől napjainkig folyamatában és sokféle forrás alapján mutassák be. Így egy-egy megyénél olyan gazdag történelmi demográfiai anyag halmozódott fel, amely valamennyi megye anyagának elkészülte esetén módot adhat Magyarország történelmi demográfiájának elkészítéséhez. A lexikonok ugyanakkor a települések életének gazdasági-társadalmi viszonyait is adatokkal jellemzik, s így lehetőséget adnak a népesedést befolyásoló tényezők, összefüggések vizsgálatára is. [29]

Több évtizedes munka során a kutatások Fejér, Heves, Vas, Veszprém és Zala megyékre teljeskörűen befejeződtek, a kutatási anyagokat a megyei levéltárakban kezelik. Veszprém megye helytörténelmi lexikona eddig két kiadást ért meg, a Zala megyei anyagból Keszthely és környéke története már megjelent. ([25], [26], [30]) Jelenleg folyik a szentgotthárdi városkörnyékek foglalkozó kötet előkészítése a Vas megyei helytörténelmi lexikon kéziratot kutatási anyagának felhasználásával. A lexikális adatgyűjtésre jellemző módon ezen anyagok összeállításánál is sok szakterület képviselőinek (levéltárosoknak, könyvtárosoknak, nyelv-

vészeknek, térképészeknek, demográfusoknak) összehangolt tevékenysége hozott kézzelfogható eredményeket.

A helységnévtár

A helységnévtár, az ország valamennyi településének (a városoknak és községeknek minden esetben, a pusztáknak és önálló közigazgatási státussal nem rendelkező más község-részeknek változó módon) legfontosabb közigazgatási, statisztikai adatait lexikonként tartja nyilván, és mindig adott időpontra vonatkozó állapotot rögzít. A helységnévtárak fejlődése során jól elkülöníthetők a hivatalos állami és a nem hivatalos, azaz magánkiadványok.

A helységnévtári műfaj is nagy múlttal rendelkezik. Első hazai művelői a polgári átalakulásban, a forradalom eszmei előkészítésében fontos szerepet játszottak azáltal, hogy műveik nyomán körvonalazódott a helyzetkép hazánk községeinek, közlekedési, települési és úthálózatának, valamint gazdasági viszonyainak állapotáról.

Elsőként említendő *Korabinszky János Mátyás*, aki 1786-ban német nyelven kiadott földrajzi és terméklexikonában – bár a teljeskörűség igénye nélkül – már statisztikai adatokat is közöl. [28] Az első magyar nyelven megjelent betűrendes, mintegy 12 és félezer települést bemutató „Magyarország leírása” című helységnévtárat *Vályi András* készítette és 1796 és 1799 között látott napvilágot három kötetben. [48] A trianoni tárgyalások egyik dokumentumaként is szolgált az 1773-ban készült, „Lexicon locorum” néven szereplő (Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása) helységnévtár, levéltári dokumentum. Ez a bécsi királyi helytartótanács utasítására készült egyházmegyei, illetve vármegyei helységnévtáranyagát tartalmazza. Ebben a települések nevét a latin és a magyar mellett az ott élő nemzetiség nyelvén is megtaláljuk, s jelölték a helység többségi nemzetiségi hovatartozását. 1828–1829-ben *Nagy Lajos (Ludovicus Nagy)* közreadja latin nyelven készült lexikonát, melynek címében a magyar királyság (a második kötetben Horvát-Szlavonország) geográfiai–politikai statisztikájaként határozza meg a könyv tartalmát, de az lényegében közigazgatási lexikonnak vagy a korszerű helységnévtárak elődjének is tekinthető. [43] Munkájában megyénként, jogállás szerinti csoportosításban alfabetikusan veszi sorra a településeket, a lakott és lakatlan pusztákat. Közli az összesített, valamint a hitfelekezetenkénti lélekszámadatokat, melyek az akkoriban jórészt rendszeresen készülő egyházi összeírásokból és nyilvántartásokból, az ún. sematizmusokból származnak, és az 1820-as évek második felére vonatkoznak. A városokról, nagyobb jelentőségű mezővárosokról rövid leírást is ad, azok német, szláv elnevezésének gót betűs változatát feltüntetve. Könyvéhez névmutató is készült, ami amellelt, hogy nagymértékben könnyíti a tájékozódást, bemutatja a községeknél a névazonosság gyakoriságát, mintegy jelezve a névrendezés szükségességét.

Munkásságát tekintve a múlt század településtudományi, településstatisztikai kutatásainak kétségkívül egyik legkiemelkedőbb alakja volt *Fényes Elek*, aki az önálló statisztikai szervezet működésének megkezdése előtt igen nagy szorgalommal összegyűjtötte és a „Magyarország geographiai szótára” címen lexikonként közrebocsátotta hazánk városainak és falvainak gazdaságföldrajzi–településstatisztikai leírását. [21] Fényes felismerte: nem elegendők az országos átlagokat bemutató adatok ahhoz, hogy hiteles kép formálódjon a haza közállapotáról, s hogy fordítani lehessen lakói sorsán. 1851-ben jelent meg munkája, melyet 1836-ban megelőzőt hasonló jellegű műve Magyarország geográfiai és statisztikai állapotáról. [20] Mivel e kötetek, amellelt, hogy statisztikai adatai adott időponti helyzetet rögzítenek,

sokszor történeti áttekintést is adnak, így túlmutatnak a helységnévtárak szabta műfaji kereteken, s a helytörténeti lexikonok előfutárának is tekinthetők. Ugyanakkor például számszerű népességi adatai forrásként csak esetenként használhatók, egyrészt, mert nem minden településnél közli azokat, másrészt mert azok nem minden esetben megbízhatók.

„Magyarország helynévtára” címen 1863-ban kétnyelvű (magyar és német) lexikon jelent meg magyar szerzők tollából. [33] Jóllehet a mű magánkiadás – a hivatalos magyar statisztikai szolgálat a kiegyezés után jött létre –, de azon túlmenően, hogy az 1863. évi hivatalos közigazgatási adatokra épül, más vonásaiban is a későbbi hivatalos helységnévtárakhoz hasonlít. A kötet szerzőiként jelölt *B.-R.-A.-P.* rövidítés négytagú szerkesztőbizottságra utal (*Balajthy Imre, Reviczky Sándor, Aranyosi Sándor, Peőcz Elek*), tehát az adatok gyűjtése, összeállítása nem egy kutató, hanem egy szakmai gárda munkája volt. Szerkezeti felépítését tekintve is, akárcsak a későbbi helységnévtárak, általános és betűrendes fő részből áll. Amíg az általános rész a hatóságok kormányzati ágazati beosztását és a települések közigazgatási beosztás szerinti felsorolását tartalmazza, addig a betűrendes rész közli a helységek adatait. A műben – a helységnévtáraknál jelenleg újra használatos, korszerű – táblázatos közlési formát alkalmazták. A külterületek külön címszóban is szerepelnek, de adatok nélkül, s a nem önállókat az anyaközségnél is feltüntették. A szerzőknek arra is gondjuk volt, hogy a kötőjellel írt összetett nevű községek – ez az írásmód a törzskönyvezés befejezéséig gyakori volt – utalva a teljes névre az utótag szerint is címszót kapjanak. S végül, de nem utolsósorban a feltüntetett népességadatok az 1857-es hivatalos népösszeírás adatai, ahol adott helység népességéhez számították a hozzá tartozó külterületi településrészek népességét is.

Az említettekén kívül megjelentek a hivatalos helységnévtárak mellett magánkiadványok is 1948-ig. Ekkor ezek közforgalomba hozását rendeleti úton megtiltották. Megemlíthetjük itt például az 1930-as vagy az 1947-es és 1948-as, *Várady Károly* által szerkesztett helységnévtárakat, ezek azonban jobbára mind a hitelesség, mind a teljeskörűség szempontjából elmaradnak a hivatalos helységnévtáraktól, illetve csak azok kiegészítéseként használhatók. ([49], [50], [51])

Az 1867-es kiegyezéssel megnyílt a lehetőség az önálló magyar statisztikai szervezet kiépítésére. A megalakított Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal első legfontosabb feladata az 1869. évi népszámlálás lebonyolítása volt. A szervezet vezetői a munka során tapasztalták a hiteles adattár kialakításának a fontosságát. 1873-ban jelentették meg az első hivatalos helységnévtárat, melynek előszava az elmondottakat támasztja alá.

„A honismertető statistikának egyik, alakjánál fogva eltérő, kiváló ága a jó és kimerítő helységnévtár.

A létezett helységnévtárak sem teljeseek nem voltak, a mennyiben a magyar korona minden országaira ki nem terjeszkedtek, sem kimerítők nem valának és részben már is elavultak lévén, használhatóságuk annál is inkább fogyott, minél inkább haladt az ország nagy és különböző irányú szervezkedése.

Ez általános, a megindult népszámlálási munkálatok által még fokozott szükségérzet közepett szinte természetes, hogy új helységnévtár készítésének eszméje egyszerre támadt az országos statisztikai hivatal több tagjában és régi hirneves statisztikusunk, Fényes Elekben...

Ez alapon össze is állott még 1870 őszén a statisztikai hivatalban rendesen s a népszámlálás alatt itt ideiglen működő néhány kiváló tisztviselő ... együtt s vállvetve fogtak a munkához.

A munka a statisztikai hivatalban készült, ez szerezte meg a szükséges adatokat, felügyelete mellett állapított meg a terv és ellenőrzése alatt folyt az összeállítás, a felülvizsgálat és a nyomtatás és folyt a munka, noha korán sem oly gyorsan, mint a mely gyors megjelenését kívánta volna az általános szükség.” ([2] III–IV. old.)

A helységnévtárak tervezetének és anyagának összeállítására vonatkozó irányelvekkel kapcsolatos dokumentált szabályozás hiányában a hivatalos helységnévtárak szerkezeti és tartalmi követelményeit mindmáig jószerint a kialakult gyakorlat határozta meg. Ezzel kapcsolatban pedig az 1873-as helységnévtár adattartalmából és közlési rendszeréből lehet kiindulni, annál is inkább, mert a mindig az adott kor követelményeihez igazodó kisebb-nagyobb tartalmi és szerkezeti változások ellenére a napjainkig kiadásra került további 24 hivatalos helységnévtár lényegében ezekhez az irányelvekhez következetesen hű maradt. Az irányelveket, illetve a helységnévtár fő célját annak egyik későbbi szerkesztője, *Orlicsek József* az 1962-es helységnévtár kapcsán az alábbiakban foglalta össze:

- „– a névtári jelleg a helységnévtári szerkezeten belül feltétlenül érvényesüljön;
- az államigazgatási területi beosztást és ezen belül a városok és községek jogállását a helységnévtárak mint hivatalos kiadványok rögzítsék;
- a városok, községek és külterületi lakotthelyek területi, népességi, közlekedési, postai és egyéb jellemző – főként ellátottsági és illetékességi – adatait a helységnévtárak könnyen áttekinthető formában tartalmazzák.

...A helységnévtár országos jellegű hivatalos kiadvány, amely regisztrálja, valamint a gyakorlati és tudományos feladatok ellátása számára rendszerezi az államigazgatási területi egységeket és külterületi lakotthelyeket, azok főbb jellemző adataival együtt. A helységnévtár tehát a helységeknek nemcsak egyszerű név- és adattára – mint címe alapján megítélhető lenne -, hanem átfogó, többirányú áttekintést nyújtó államigazgatási kézikönyv és statisztikai kötet.” [44]

E helységnévtárak szerkesztése tehát az ország központi hivatalos adatgyűjtő és -feldolgozó szervezete, a Központi Statisztikai Hivatal útján történik. Ez két szempontból lényeges. Egyrészt azért, mert adatai hivatalos forrásanyagon alapulnak, másrészt, mert azok közhiteľű jellege így biztosított.

A továbbiakban a helységnévtárak adatforrásait és tartalmi felépítésüket tekintjük át.

a) *Adatforrások.* Kifejezetten csak a helységnévtári adatok beszerzését célzó előzetes statisztikai, közigazgatási adatgyűjtés csak kevés esetben, egy-egy részterületre vonatkozóan fordult elő a szerkesztés immár több mint 120 éve alatt. (Legutóbb az 1995. évi kiadás kapcsán került az Országos Adatgyűjtési Programba egy települési önkormányzatok által kitöltendő adategyeztető lap.) A kötetek a helységnévtár szerkesztősége által folyamatosan vezetett nyilvántartásokra, a településstatisztikai adatszolgáltatásokra, a népszámlálásokra épültek (a népszámlálásokat megelőzően többnyire sor került egy államigazgatási adatfelvételre). Egyes helységnévtárak a helyzetkép-statisztikai adatgyűjtések, községi adattárak, továbbá más statisztikai ágak (iparstatisztika, népmozgalmi statisztika) adatforrásait, adatait is összegyűjtötték. Ugyanakkor egyes minisztériumok (BM, MÉM/FM), országos hatáskörű szervek (MÁV, illetve Posta Vezérigazgatóság) vagy közcélú feladatokat ellátó vállalatok (Volán, MATÁV) nyilvántartásait is hasznosították a helységnévtár szerkesztése során, s így közvetve – külső véleményezőként – a tartalom tekintetében ezeknek az intézményeknek is szerepük van. Mindezekben túl az is megállapítható, hogy a közlésre szánt adatokat az arra illetékesek tárcaközi egyeztetés során összevetik saját nyilvántartásaikkal, így erősítve meg azok

hitelességét, valamint a szerkesztőbizottság tagjai között is helyet kapnak a hivatal szakemberein kívül más tudományágak (például nyelvészet) és intézmények (például Települési Önkormányzatok Szövetsége, Magyar Országos Levéltár) képviselői is.

A helységnévtárak névanyagának forrásaként elsőként ismét az Országos Községi Törzskönyvi Bizottságot kell megemlíteni. Az 1912-ben befejeződött helységnévrendezés előtt az államigazgatási egységek hivatalos nevének rögzítése nem volt egységesen szabályozva, ami a helységnévtári közlésben is nehézségeket okozott. Így például Csongrád megyében Pusztaszert 1873-ban a Pusztaszer (Felső-) név mellett Kis-Pusztaszerként is nyilvántartották [2], Lele falu Püspöktele néven is szerepelt 1898-ban. [6] Az 1879-es tiszai nagy árvíz Algyőt is károsította, lakóinak egy része a Tisza túlsaján telepedett meg, új falut hozva létre, amelyre az 1882-es helységnévtárban a következő címszót találjuk: Sándorfalu (Csongrád-Sándorfalu, Algyő). [3] Egyes községek neveit hol előtaggal, hol anélkül használták. Így kerülhetett az 1873-as kötetbe például címszóként Kis-Királyhegyes és Nagy-Királyhegyes, de a leggyakoribb megoldás az volt, hogy a tárgyszó után zárójelbe került az előtag, s esetleg erre utaltak az összetett névalaknál (például a mai Nagyér község 1873-ban Majláth (Nagy-) néven szerepelt és Nagy-Majláth címszónál erre utalás található). [2]

A helységnévrendezés befejezése után az Országos Községi Törzskönyvi Bizottságról szóló 1898. évi VI. törvény képezte alapját a hivatalos helynevek megállapításának és nyilvántartásának. A bizottság működését az 1954. évi 9. sz. törvényerejű rendelet megszüntette (de nem helyezte hatályon kívül az 1898. évi ide vonatkozó törvényt), a 10 § (3) bekezdése alapján azonban a törzskönyvi nyilvántartást továbbra is vezetni kellett, és e feladatot a törvény a KSH tevékenységi körébe utalta. [32] Ez a törzskönyv – mivel mindig is a KSH-ban vezették – gyakorlatilag már az 1954-es rendelkezés előtt is a hivatalos helységnévtári közlések egyik alapidokumentuma volt, bármilyen, névváltozással vagy új név keletkezésével járó közigazgatási rendelkezés (községalakulás, -egyesítés, -szétválás) esetén. Amellett, hogy tartalmazza valamennyi államigazgatási területi egység nevét, a törzskönyvezett lakotthelyek nevére is kitér.

A külterületi lakotthelyek neveinek többsége azonban nem szerepel a törzskönyvi nyilvántartásban, s a névadás és -változtatás lehetősége a települési önkormányzatok képviselőtestületének hatásköre, döntésüknél szakvélemény-kérési és -figyelembevételi törvényi kötelezettségük nincs. A legutóbbi idők változása e téren az, hogy az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program részeként a változásokat a helyi önkormányzatok jegyzői kötelesek évente jelenteni az 1995-ös helységnévtár adatainak továbbvezetése céljából.

A külterületi lakotthelyek neveit a helységnévtárak a népszámlálási külterületi anyagokból veszik át. Ez ugyanis az a dokumentum, amely teljeskörűen, egy időpontra vonatkozóan, névvel jelölve tartalmazza minden lakott település adatait. A népszámlálási nyilvántartással való szoros kapcsolatot példázza a következő megjegyzés az 1902-es helységnévtár általános részében, a Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyei Kartal esetében: „Kartalhoz tartozó Nagymajor major egy része az 1900. évi népszámlálás alkalmával még Hévízgyörkhöz tartozott, ezen oknál fogva Kartal és Hévízgyörk adatai nem egyeznek a népszámlálási munka I. kötetében kiténtetett adatokkal.” ([8] 114. old.) A példa utal arra is, hogy a névnyilvántartás mellett a helységnévtár az államigazgatási területi változásokat is nyomon követi, az ezekre vonatkozó rendeletek hivatalos dokumentumai (közlöny, térképek, területszervezési ügyekben illetékes hatóságok bizonylatai) révén. E változások főbb csoportjai: megyei (járás) beosztás, illetve a jogállás változásai; a területnagyság változásai, területátcsatolások, amennyiben a népesség

és a lakóházak számát érintik; a községek egyesítése, szétválása, városhoz csatolása, új községek alakulása.

A helységnévtári szerkesztőségi munka kapcsán több esetben a helységnévtárak megjelenése közötti időszakban is felhalmozódtak olyan, főleg a változások szempontjából lényeges információk, amelyek közreadása hiánypótló jelentőségű. Ezek az adatok egyrészt a helységnévtári pótfüzetekben, másrészt a helységnévkönyvekben, valamint a város- és községnévtárakban láttak napvilágot. E kiadványok mellett, hogy a két helységnévtár megjelenése közötti időszak információigényét törekednek kielégíteni, vagy a helységnévtári kötetekből különböző okok miatt kimaradt tudnivalókat teszik közzé, sok esetben a helységnévtári adatok továbbvezetésének is tekinthetők. Ez utóbbi igen jellemző az 1973 utáni, s leginkább az 1990 utáni adattárakra. ([9], [10], [41])

Több e századi központi kezdeményezést is ismerünk, amelyeknek célja a községekről rendelkezésre álló információkkal kapcsolatos, helyben működtetett rendszer létrehozása. A második világháború hiúsította meg ezek közül az ún. községi adattárak rendszerének kiterjesztését (csak Tata, illetve a tatai járás adatai készültek el). E rendszer a közigazgatási élet községi szintű adatait elég széles körben volt hivatott kimutatni, de a szociális–gazdasági szempontból fontos kérdések feltárása hiányzott belőle. A belügyminisztérium 1947-ben az államigazgatási tájékoztatás segítése céljából községi helyzetkép-statisztikai adatfelvételt hajtott végre. Egy évvel később a földművelési tárca községi törzskönyvek kialakításához szükséges adatok gyűjtését kezdte el, majd a Pénzügyminisztérium a községi viszonyok áttekintéséhez adattári kartonlapokat rendszeresített.

Az 1940-ben *Magyary Zoltán* professzor által megfogalmazott elgondolások szolgálták kiindulópontul a Központi Statisztikai Hivatalban az 1950-es években *Kovacsics József* vezetésével kidolgozott községi és városi adattárakhoz, és 1967-ben ismét a KSH szervezésében történtek ez irányú lépések. A községi adattárak használhatósága azonban korlátozott, mert végül is nem alakult ki egy hosszabb időszakot átfogó egységes információ-rendszer. [31]

b) *Tartalmi áttekintés.* A hivatalos helységnévtárak két fő részből állnak. Legfontosabb fejezetük az, amelyben alfabetikus sorrendben szerepelnek az ország városai, községei s azok adatai. Hivatalos megnevezésük után számos, a településekre vonatkozó közigazgatási, statisztikai adat áll. Ezek egy része minden kiadásban megtalálható. Ilyenek az államigazgatási területi beosztás, a jogállás, a külterületek megnevezése, az utolsó népszámlálás szerinti lakóházak (emellett újabban a lakások) és népesség száma (kivétel az 1985-ös kötet, mely a lakóház- és lakásadatokat nem tartalmazza), melyek a törzssadatok, de az utolsó postahivatalt is mindenkor feltüntették. Általában a területnagyság, a polgári élethez kapcsolódó hivatalok, adminisztratív és egyéb szervek (bíróház, rendőrség, adóhatóság, tűzoltóság, 1895 előtt az egyházi, 1895-től az állami anyakönyvezési hivatalok) illetékes székhelyei is szerepelnek. E mellett változó módon a közlekedéssel kapcsolatos (vasúti és buszmegállóhely, kikötő) és az infrastruktúrához kapcsolódó (postai irányítószám, táviróhivatal) vagy más jellegű egyéb adat (például 1945 előtt a helységben élő többségi nemzetiség megnevezése) is helyet kap.

A helységnévtárak másik legfontosabb fejezete összefoglaló–áttekintő jelleggel, államigazgatási területi beosztás és azon belül jogállás szerinti bontásban (megye, járás, esetleg városkörnyék, város, körjegyzőség, nagyközség, község) mintegy lajstromba veszi a településeket. Ugyancsak e fejezet adja meg az államigazgatási egységek számát megyénként (például községek, városok száma). Több kiadásban a név mellett a területnagyság, illetve a

népességszám is megtalálható. Az utóbbinak igen fontos szerepe van azokban a kötetekben, amelyekben a külterületi neveket és népességszámot is rögzítették.

Az említett két fő rész mellett az újabb kiadások külön fejezetben a közigazgatási változásokat is áttekintik, meghatározott időpontig visszamenően, továbbá számos, az adott kor igényeit kielégítő többletinformációval szolgálnak (például 1926-ban és 1944-ben a trianoni határon túli történelmi területekre, az ottani nevek magyar és idegen nyelvű változataira is kitértek).

Az általános tartalmi ismertetés után tekintsük át a fontosabb fejlődési fázisokat jelző helységnévtári újdonságokat, változásokat, illetve egyes helységnévtári kötetek kiemelendő sajátosságait.

A trianoni békeszerződésig megjelent helységnévtárak lényegesen több adatot kellett felöleljenek, mint a későbbiek, és ezek közül is az 1873. évi első kiadás [2] tekinthető a legnehezebb vállalkozásnak, mivel ez volt az első teljeskörűsége törekvő, több mint 22 ezer, ebből több mint 15 500 önálló jogállású (számuk 1919-ben 3600 alá csökkent) települést magában foglaló magyar helységnévtár, amely a további kiadásokhoz nyújtott formai útmutatás mellett talán még inkább tartalmi szempontból „alapkötételnek” számít. Általános része az alapadatokon felül – a későbbiekben külön e célú szolgáló címtárakban megjelenő – áttekintést ad az ország szinte teljes közhivatali intézményrendszeréről a törvényszéki beosztástól kezdve az egyházi kormányzati felépítésen át a közoktatási és a jótékonyági intézményekre is kitérve a hadügyi területi beosztásig. Így már az első hivatalos helységnévtár is nemcsak alap-, hanem más feladatokat is ellátott.

Az 1882-es helységnévtár [3] részletesen bemutatta a településeken található közületi szervezetet, ipartestületeket, közintézményeket. E kísérlet valószínűleg nem felelt meg a várakozásoknak, mivel ezzel a próbálkozással e kötet egyedül maradt. (A helységnévtári szerkesztőség az időszerűtlenné vált témaköröket mindig elhagyta.)

Fontos vállalkozás volt és nagy haszonnal forgatható az 1892. évi kiadás, mely az 1890. évi népszámlálás községenkénti össznépségségi, valamint anyanyelv és hitfelekezet szerinti népességi adatait is közzétette. [4] Ez a helységnévtár tehát egyben népszámlálási kötet is, annál is inkább, mert ezek az adatok minden községre kiterjedően csak ebben a kiadványban szerepelnek. Ugyanakkor ez a megoldás igen praktikus, mivel a községsoros népszámlálási kiadványokra jellemző államigazgatási területi beosztás szerinti településfelsorolásban a betűrendes helységnévtári útmutatás segítségével igen könnyű tájékozódni.

Az 1945 előtti helységnévtárak igen fontos adata az egyházi anyakönyvezési helyek megjelölése. Az 1895-ös kötet [5] emellett az első olyan hivatalos kiadvány, amely közreadja az állami anyakönyvi hivatalok székhelyeit és az egyes települések hovatartozását. Szintén újdonság, hogy az általános rész a közigazgatási beosztás szerinti csoportosításnál már külön veszi a kis- és nagyközségeket.

Az 1902-es kötet [8] az első, amely megadja a külterületi népességet. Ezt követően ez az adat több kiadásban is megtalálható, s 1973 után állandóvá válik. Ebben a témakörben igen érdekes megoldást alkalmaz az 1926-os helységnévtár. E kötet összeállításakor már több mint hat év telt el az utolsó népszámlálás óta. Ez idő alatt a külterületek vonatkozásában számos változás következett be, ami felvetette a kérdést, hogy a megváltozott nevű vagy megszűnt lakóhelyek neve és népességszáma miként kerüljön be az összesítésbe. Az előszóból megtudható, hogy e probléma áthidalására a közigazgatási beosztás szerinti felsoroláskor – tehát az általános részben – a népességadatok mellett az 1920-as külterületi néválló-

mányt használták fel, de a betűrendes részben az 1926-os nevek szerepelnek. Ez gazdagabbá tette a mű tartalmát, s a változások vizsgálatára adott lehetőséget. [34]

Már az 1900., az 1902. és az 1907. évi hivatalos helységnévtárban is jól nyomon követhető az 1898 és 1912 között lezajlott helységnévrendezés folyamata, az 1913. évi kiadás [15] pedig az első hivatalos közzététele az ország teljes törzskönyvezett községnévállományának. (Az 1920-ban elcsatolt Árva, Liptó, Hunyad és Fogaras vármegyét soha sem törzskönyvezték.) A későbbi kötetekben is előfordul az a megoldás, amelyet a törzskönyvezett nevek nyomomonkövetésének a megkönnyítésére alkalmaztak: az összetett helyneveknél (a helységnévrendezés egyik gyakori megoldása volt a mellékszóval való megkülönböztetés) a címnek vett törzsnév mellett felsorolták a törzsnevet felhasználó összes összetett névalakot. Például: 1913-ban a Szentandrás címszó mellett tizenkét név szerepel (Békésszentandrás, Garamszentandrás stb.), és Szentandrás néven törzskönyveztek egy Temes vármegyei német községet, törzskönyvezés híján Hunyad, valamint Liptó vármegyében Szentandrás néven csatoltak el hazánktól egy-egy falut (Sântandrieu, illetve Svätý Ondrej nad Váhom), a Tolna megyei Bölcske határában pedig még ma is létezik Andráspuszta néven az akkoriban Szentandrás nevű külterület. Tehát egy időben tizenhat településnévben fordul elő Szentandrás. Még sok hasonló példa található e kötetekben (-Szentkirály, -Szentlászló, -Mező stb.), emlékeztetve a törzskönyvezési munka jelentőségére és nehézségeire.

Az 1944. évi helységnévtárba [35] ruszin nyelvű bevezető és magyarázatok is kerültek (a múlt századi helységnévtáraknál párhuzamos nyelvként a német fordult elő). Amellett, hogy jelezték, ha a település visszacsatolt területen feküdt, a függelék névlistát adott a kárpátaljai városok, falvak és külterületek magyar és idegen neveiről. További kiegészítés az elcsatolt községek közigazgatási beosztását tartalmazza. E kötetben részletes tájékoztatást kapunk az ún. párhuzamos anyakönyveket vezető anyakönyvi hivatali kirendeltségekről. Ennek főként az alföldi tanyás települések esetében volt nagy jelentősége, jelezve a közigazgatási elmaradottság felszámolására tett próbálkozást. Ezek az intézmények az 1950-es években, a tanyaközpontok és az új községek kialakításakor, az önállósodás kiindulópontjaként vettek részt a településszerkezet korszerűsítési folyamatában. Jól példázza ezt Szeged város esete, ahol *B*), *C*), *F*), *H*) jelű közigazgatási kirendeltség, valamint *D*), *E*), *G*) jelzésű anyakönyvi kerületi hivatal működött 1941-től, majd önállóvá vált, amikor az illetékességi területükön megalakult Balástya (*B*), Csengele (*H*), Mórahalom (*C*), Rösztke (*D*), Szatymaz (*E*), valamint Zákányszék (*G*). A bonyolult, rendezésre váró külterületi közigazgatási viszonyokat tükrözi már az 1933-as, majd az 1937-es és az 1944-es kötet azáltal is, hogy közli az egyes kisebb külterület-csoportosulások, tanyacsoportok gyűjtőneveit is. Például 1933-tól Nyirábrány község Bánházapuszta nevű lakotthelye több kisebb tanyacsoport (Haán Elek-tag, Kisbánháza, Középsőbánháza, Nagybánháza, Nemestag) gyűjtőneve.

Az 1951-es hivatalos helységnévtár [36] több vonatkozásban is lényegi változást hozott. Egyrészt formai változás, hogy a betűrendes rész táblázatba foglalva mutatja be a témaköröket, ami lehetőséget ad a jobb áttekinthetőségre, valamint a bonyolult jelzésrendszer elhagyására. Itt került sor először névmutató összeállítására is, ami még jobban megkönnyíti a tájékozódást és az egy-egy településre vonatkozó információk összegyűjtését. Másrészt lényeges változás, hogy a kötet korszerű településtudományi megközelítésben készült, s a települések fejlettségét jellemző főbb mutatók bemutatására törekedett. Így a földterület művelési ágankénti megoszlása, a villanyal való felszereltség, az ott lakó népesség alaptevékenységére utalás, a közlekedési infrastruktúra részletes bemutatása mind-mind ezt a szemléletet tükrözi.

Az 1951. évi kötet külön fejezetben foglalkozik a külterületekkel, amelyeknek még az anyaközségtől való távolságát, a település gazdasági jellegét (mezőgazdasági, ipari, üdülő stb.) és a települési formát (szórt, zárt stb.) is megismerhetjük. E sokoldalú információrendszer megteremtésében segítséget jelentettek a községi adattárak, valamint a községi helyzetkép-statisztikai felvételek.

A későbbi kiadások ezen újítások közül a formai megoldásokat – az 1956-os kivételével – teljesen átvették, tartalmi szempontból azonban egyikük sem követte teljes mértékben ezt a komplex közelítésmódot (bár például az 1962-es kötetben a községi áramellátás bemutatása mellett a vezetékes vízellátás és a csatornázottság, valamint az egészségügyi, iskolai intézmények felsorolása is helyett kapott). A helységnévtárak sorozatában törést jelentett az 1951. évi, amelyet „bizalmas”-nak minősítettek és megjelenését 1000 számozott példányra korlátozták. [36] Ezzel vélhetőleg egyfajta űrt is teremtettek (főként, ha figyelembe vesszük, hogy 1945 után milyen nagy horderejű, országot formáló közigazgatási változások történtek), amit a jóval szerényebb 1952-es kiadás volt hivatott pótolni. [37]

1967. évi [40] és az azt követő helységnévtárak megkülönböztetik a külterület mellett a központi és az egyéb belterület adatait, ami a település fejlettségi fokának differenciáltabb elemzését teszi lehetővé.

Az 1973-as kötet [13] fontos része a postai irányítószámok felsorolása. Az 1995-ös kiadás [11] pedig a helységnévtáblákon feltüntetett nemzetiségi helyneveket veszi sorra, ami Trianon óta az első kísérlet a mai Magyarország hivatalos nemzetiségi helységnévanyagának összefoglalására.

A XX. századi helységnévtárak egy részébe közigazgatási térkép is került. Ezek közül a legkorszerűbbnek tekinthetők, a legtöbb tájékoztatást nyújtják azok, amelyek községhatárokat, s esetleg a jelentősebb külterületeket is megjelölik. ([11], [12], [34], [35])

A történeti statisztikai helységnévtár

A sorozat létrehozásának gondolata a helytörténeti lexikonéhoz hasonló indíttatású, s ezért céljai is, adatainak egy része is hasonló ahhoz. De amíg a helytörténeti lexikon részletessége miatt rendkívül szerteágazó, szinte felmérhetetlen mennyiségű kutatási anyagot hosszú idő alatt feldolgozó tevékenységet rejt magában, s mindenképpen sok szakembert foglalkoztató csapatmunkát igényel, addig mindez tudatosan felállított korlátok közé szorítva jelentkezik a történeti statisztikai helységnévtárak esetében. E sorozat minden kötete a mai Magyarország egy-egy megyéjét vizsgálja, s újkori településeit sorra véve tárgyalja meghatározott szempontok és témakörök szerint, történeti távlatokban.

Ez a koncepció a sorozatot szerkesztő bizottságnak abból az elgondolásából, illetve felismeréséből fakadt, hogy az egész országot felölelő helytörténeti lexikon befejezése egyelőre a kutatások időigényessége, nehezen összefogható és irányítható, szerteágazó volta miatt nem biztosítható. Mégis, a már említett törzskönyvi helységnévanyag és helységnévkutatás eredményeinek országos szintű közreadása sürgető feladat. E tudományos szempont mellett a településszintű elméleti és gyakorlati közigazgatási és statisztikai feladatok megoldásának elősegítéséhez is szükség volt olyan hiánypótló névtárra, amely történeti áttekintésben jeleníti meg hazánk városainak és községeinek főbb közigazgatási, statisztikai adatait. S végül, de nem utolsósorban a sorozat célkitűzése volt a teljes magyar élő és lehetőség szerint elérhető múltbeli helységnévállomány összegyűjtése és számítógépre vitele.

A történeti statisztikai helységnévtárak a törzskönyvi iratanyagok mellett ezért elsősorban különféle helységnévtárakból, valamint népszámlálási forrásokból merítenek, de a községnevek fejlődése, esetenként a település közigazgatási története tekintetében történeti forráskiadványokra, levéltári dokumentumokra is támaszkodnak. Ugyanakkor minden kötet bemutatja a megye kialakulását, közigazgatási, településhálózati rendszerének a változásait több esetben is a helytörténeti monográfiákra jellemző adattartalommal.

A történeti helységnévtár legfontosabb részét kitevő települési adattár az alábbi tudnivalókat tartalmazza:

- névváltozatok a község első írásos említésétől napjainkig, beleértve a nemzetiségi elnevezéseket, ideiglenes neveket is;
- a község, város külterületi nevei számos időpontban;
- a megye jelenlegi területén létezett, de elpusztult, beolvadt valamikori önálló falvak (városok) megnevezése, különös tekintettel a történelmi értékű helynevekre (amennyiben azokat földrajzilag azonosítani lehet, akkor annál a mai községnél feltüntetve, amelynek területén, közelében feküdt);
- a népességszám és a nemzetiségi viszonyok változása (anyanyelvi adatok alapján 1785-től);
- az egyházi és állami anyakönyvek őrzési helye;
- a község, város közigazgatási (államigazgatási területi) beosztásának, jogállásának változásai (a járási besorolás kivételével), valamint a település területét közigazgatási, népességi szempontból érintő változások (területátcsatolás, községegyesítés, szétválás, új község alakulása).

E tudnivalók sok hasznos adatot szolgáltatnak több tudományág kutatásaihoz.

*

A helységnévtári kutatásokban, a történeti statisztikai helységnévtárak összeállításában részt vevő munkatársként tapasztalom, hogy bár az adatok többsége különböző publikációkban megtalálható, ennek ellenére egy-egy település közigazgatási történetének pontos nyomon követése időigényes, olyan nagy forrásháttér áttekintésével, megmozgatásával jár, néhol olyan speciális ismereteket tesz szükségessé, ami indokoltá teszi a sorozat hiánypótló közigazgatás- és településtörténeti kézikönyvvé minősítését. Ugyanakkor közread még kiadatlan információkat is (Országos Községi Törzskönyvi Bizottság iratanyaga, 1949-es népszámlálás településenkénti anyanyelvi adatai). A sorozat emellett a tudományos kutatás számos szakterületén (régészet, történettudomány, nyelvtudomány, földrajztudomány, térképészet, történeti statisztika és más statisztikai ágak, demográfia), valamint a nagy információs háttérrel igénylő napi közigazgatási, adminisztrációs, urbanisztikai tevékenységben is felhasználható.

IRODALOM

- [1] *Acsádi Ignác*: Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720–1721. Magyar Statisztikai Közlemények. Új folyam XII. Budapest. 1896. 496 old.
- [2] A Magyar Korona Országainak Helységnévtára. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1873. I–XII., 1539 old.
- [3] A Magyar Korona Országainak Helységnévtára. Szerk.: *Kollerfő Mihály – Jekelfalussy József*. Orsz. M. Kir. Statisztikai Hivatal. Budapest. 1882. 1291, I–XXVI old.
- [4] A Magyar Korona Országainak Helységnévtára. Szerk.: *Jekelfalussy József*. Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal. Budapest. 1892.
- [5] A Magyar Korona Országainak Helységnévtára. Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal. Budapest. 1895. 940 old.
- [6] A Magyar Korona Országainak Helységnévtára, 1898. Szerk.: *Jekelfalussy József*. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1898. 1039 old.
- [7] A Magyar Korona Országainak Helységnévtára. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1900. 865 old.
- [8] A Magyar Korona Országainak Helységnévtára. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1902. 1855 old.

- [9] A Magyar Köztársaság Államigazgatási Helynévkönyve. 1990. január 1. KSH. Budapest. 1990. 70 old.
- [10] A Magyar Köztársaság Helynévkönyve, 1994. KSH. Budapest. 1994. 198 old.
- [11] A Magyar Köztársaság Helynévkönyve, 1995. KSH. Budapest. 1995. 943 old.
- [12] A Magyar Népköztársaság Helynévkönyve, 1985. KSH. Budapest. 1985. 534 old.
- [13] A Magyar Népköztársaság Helynévkönyve, 1973. KSH. Budapest. 1973. 1120 old.
- [14] A Magyar Szent Korona Országainak Helynévkönyve, 1907. Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1907. 1529 old.
- [15] A Magyar Szent Korona Országainak Helynévkönyve, 1913. Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1913. 1712 old.
- [16] A történeti Magyarország városainak és községeinek névváltozatai az Országos Községi Törzskönyvbizottság iratanyaga alapján, 1898–1913. Központi Statisztikai Hivatal Levéltár. Budapest. 1997. 554 old.
- [17] *Bél Mátyás*: Notitia Hungariae novae historico-geographica. I–V. köt. Bécs. 1735–1742.
- [18] *Borovszky Samu*: Magyarország vármegyéi és városai sorozat. (Sorozat 1–21. köt.) Nógrád megye. Országos Monográfia Társaság. Budapest. 1896–1914.
- [19] *Faragó Tamás*: A hivatalos statisztika és a történeti demográfiai kutatás. *Statisztikai Szemle*. 1996. évi 10. sz. 855–864. old.
- [20] *Fényes Elek*: Magyarországnak, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. Pest. 1836–1841. I–VI. köt. 532, 680, 457, 479, 261, 420 old.
- [21] *Fényes Elek*: Magyarország geographiai szótára. I–IV. köt. Pesten. 1851. Kozma Ny. Szeged. 312, 285, 306, 350 old.
- [22] *Horváth Róbert*: A magyar leíró statisztikai irány fejlődése. A Népeségtudományi Kutatócsoport közleményei. 13. Statisztikai Kiadó. Budapest. 1966. 131 old.
- [23] *Horváth Róbert*: Hermann Conring halálának 300. évfordulójára. *Statisztikai Szemle*. 1982. évi 11. sz. 1122–1133. old.
- [24] *Horváth Róbert*: Linné és Schlözer – Új szempontok a leíró statisztikai irány értékeléséhez. *Statisztikai Szemle*. 1978. évi 10. sz. 1018–1039. old.
- [25] *Ila Bálint-Kovacsics József*: Veszprém megye helytörténeti lexikona. I. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1964. 438 old.
- [26] *Ila Bálint-Kovacsics József*: Veszprém megye helytörténeti lexikona II. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1988. 464 old.
- [27] *Kápolnai Iván*: Emlékezés Bél Mátyásra. *Statisztikai Szemle*. 1984. évi 10. sz. 1009–1018. old.
- [28] *Korabinszky, Johann Mathias*: Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn. Presburg. 1786. 858 old.
- [29] *Kovacsics József*: A helytörténeti lexikonokkal kapcsolatos kutatások eredményei. *Demográfia*. 1985. évi 2–3. sz. 279–293. old.
- [30] *Kovacsics József*: Keszthely és környéke. Zala megye helytörténeti lexikona. Státium Kiadó és Nyomda kft. Budapest. 1991.
- [31] *Kovacsics József*: A közigazgatás statisztikája és organometriája. Tankönyvkiadó. Budapest. 1977. 342 old.
- [32] Közigazgatási változások nyilvántartási könyve, 1890–1970. Az Országos Községi Törzskönyvbizottság megbízásából, megszűnése után is vezetett kéziratfüzet és katalógusanyag. Központi Statisztikai Hivatal.
- [33] Magyarország Helynévtára a különféle kormányzati ágak szerinti beosztás kimutatásával, amint az 1863. év elején fennállott. Szerk.: *B.-R.-A.-P. (Balajthy Imre – Reviczky Sándor – Aranyosi Sándor – Peőcz Elek)*. Budapest. 1863. 875 old.
- [34] Magyarország Helynévtára, 1926. M. kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1926. 398 old.
- [35] Magyarország Helynévtára, 1944. M. kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1944. 680+114 old.
- [36] Magyarország Helynévtára, 1951. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1951. Készült 1000 számozott példányban. 510 old.
- [37] Magyarország Helynévtára, 1952. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1952. 87 old.
- [38] Magyarország Helynévtára 1956. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1956. 756 old.
- [39] Magyarország Helynévtára 1962. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1962. 1044 old.
- [40] Magyarország Helynévtára 1967. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1967. 865 old.
- [41] Magyarország Községeinek és Városainak Névtára (1950. június 1-i közigazgatási állapot). Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1950. 76 old.
- [42] Magyarország Történeti Statisztikai Helynévtára. Sorozat szerk.: *dr. Kovacsics József*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- [43] *Nagy, Ludovicus*: Notitiae politico-geographico statisticae inelyti regni Hungariae. I–II. Buda. 1828. 1828–1829. 638, 304 old.
- [44] *Orlicsek József*: A Központi Statisztikai Hivatal helynévkönyv-szerkesztő tevékenysége. *Statisztikai Szemle*. 1964. évi 5. sz. 519–530. old.
- [45] *Schwartner, Márton*: Statistik des Königreichs Ungern. Pest. 1798. 606 old.
- [46] *Tarnai Andor*: Allamismereti irodalom. Megjelent: A magyar irodalom története. 2. Szerk.: *Klanczai Tibor*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 465–471. old.
- [47] *Thüring Gusztáv*: Buda népessége a XIX. század elején. Fővárosi Statisztikai Havi füzetek. 334. sz. Budapest. 1901. 1–16. old.
- [48] *Vályi András*: Magyar országnak leírása. I–III. Pest. 1796–1799. 702, 736, 688 old.
- [49] A Magyar Szent Korona Országainak Helynévkönyve, 1930. Szerk.: *Várady Károly*. A Magyar Szent Korona Országai Helynévkönyvtárának kiadóhivatala. Budapest. 1930. 135 old.
- [50] Magyarország Közigazgatási Helynévkönyve 1947. évre. Szerk.: *Várady Károly*. Magyarország Közigazgatási Helynévkönyvtárának kiadóhivatala. Budapest. 1947. 115 old.
- [51] Magyarország Közigazgatási Helynévkönyve 1948. évre. Szerk.: *Várady Károly*. Magyarország Közigazgatási Helynévkönyvtárának kiadóhivatala. Budapest. 1948. 115 old.

TÁRGYSZÓ: Helynévkönyv. Történeti statisztika.

SUMMARY

The study offers an overall picture of the history of the Hungarian settlement registers. It gives a survey of the stages of its development in Hungary up to the time of the appearance of the official settlement registers representing their part in the progress in terms of social processes. The author presents the background of the official settlement registers as well as the characteristics of their form and contents and changes taking place during more than 125 years which have passed since their first publication. Finally, it also deals with the historical statistical settlement registers which are mainly built upon the data of settlement registers and utilize as well their basic informative sources.

STATISZTIKAI „EGYPERCESEK”

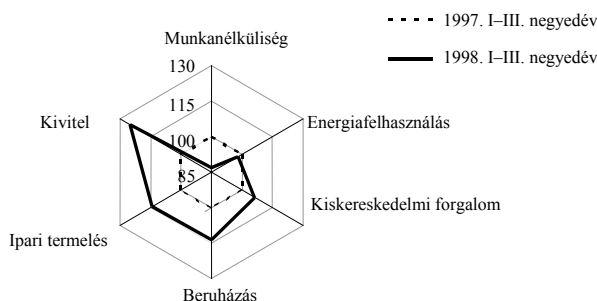
A GAZDASÁGI HELYZET FŐBB JELLEMZŐI 1998. I–III. NEGYEDÉVBEN

A Központi Statisztikai Hivatal 1998. november 27-i (203. sz.) gyorstájékoztatója a magyar gazdaság főbb jellemzőiről a következő áttekintést adta.¹

Gazdasági növekedés. A főbb gazdasági ágak, ágazatok adatai szerint szeptemberben folytatódott a gazdasági növekedés. Az ipari termelés az év első kilenc hónapjában, és ezen belül szeptemberben, egyaránt 13,9 százalékkal emelkedett az előző év azonos időszakához képest. Az ipari termelés növekedési üteme a szokásosnál nagyobb mértékben eltért az értékesítés ütemétől. A termelés javára mutató ütemkülönbség szeptemberben 4,1 százalékpont volt, ami eladási nehézségekre és egyben a készletállomány növekedésére utal.

Az ipari termelés hajtóereje továbbra is az export, ami az I–III. negyedévben 31 százalékkal, szeptemberben pedig 19 százalékkal haladta meg az előző év azonos hónapjában mért szintet.

Fontosabb gazdasági jelzőszámok
(Index: 1997. I–III. negyedév = 100,0)

A kivitel ágazati összetételét tekintve rendkívül nagyok a növekedésbeli különbségek. A kilencchi export a gépiparban több mint a másfélszeresére nőtt, miközben az élelmiszeriparban csökkent, a vegyiparban pedig stagnált. Az utóbbi két ágazatban a kivitel szeptemberben visszaesett – elsősorban az Oroszországba történő kiszállítási nehézségek miatt. (Mindkét ágazatban 15 százalékkal kisebb a szeptemberi export a tavalyinál.) Az élelmiszeriparon belül különösen érintett a növényolaj-ipar, ahol az elmúlt évi és az idei nyolchavi adatok szerint az export fele az orosz piacra került, de a feldolgozott zöldség-gyümölcs kivitele esetében is magas, 33, illetve 45 százalékos volt ez az arány. Ez év szeptemberében ezekben a szakágazatokban a töredékére esett vissza az orosz kivitel. A vegyiparban belül a gyógyszeripar szenvedte meg leginkább az orosz pénzügyi válságot, ugyanis az exportált termékek 28 százaléka a múlt évben ezen a piacon értékesült. A gyógyszeripar szeptemberi kivitele 31 százalékkal esett vissza a múlt év azonos hónapjához képest. A gépipar fejlődése továbbra is dinamikus, exportja szeptemberben is 38 százalékkal magasabb a tavalyinál, egyes részterületeket (pl. autóbuszgyártás) azonban igen hátrányosan érintett az orosz piac befagyása.

¹ Készült a KSH Tájékoztatói főosztályán. Összeállította Friss Péter és Kollányi Margit.

Az ipar belföldi értékesítése az I–III. negyedévben 3,3 százalékkal haladta meg az előző év azonos időszakában mért szintet. Az átlagot meghaladó mértékben emelkedett a beruházási javak eladása (12%) és a továbbfelhasználásra kerülő termékek értékesítése (7%).

Az építőipari termelés az I–III. negyedévben 16 százalékkal emelkedett a múlt év azonos időszakához képest. A szeptemberi termelési érték – a szezonális hatásoktól megtisztított index alapján – az előző hónap szintjén maradt. Az építőipari ágazatok közül továbbra is a mélyépítőipar mutatja a leggyorsabb fejlődést.

A mezőgazdaságban a január-szeptemberben felvásárolt termékek mennyisége 1,3 százalékkal kevesebb a tavalyinál. A növénytermesztésben kissé emelkedett, az állattenyésztésben továbbra is csökkent az értékesítés volumene. A növénytermesztésben belül az egyes termékcsoportoknál igen nagyok a különbségek. Amíg a szántóföldi termékek (gabonafélék, napraforgó, cukorrépa stb.) felvásárlása 8 százalékkal csökkent, addig a zöldségféléké a másfélszeresére, a gyümölcsöké pedig 18 százalékkal emelkedett.

A kiskereskedelem és vendéglátás forgalma január-szeptemberben 5,9 százalékkal nagyobb, mint a múlt év azonos időszakában. A növekedés üteme erősödik: a III. negyedévben 9,2 százalékkal, szeptemberben 10,2 százalékkal haladta meg a forgalom a tavalyit. A növekedés motorja a gépjármű- és alkatrészkereskedelem volt, ahol a növekedés csaknem 80 százalékos, de a többi nagy ágazat forgalma is emelkedett.

Beruházás. 1998. január-szeptemberben a beruházások volumene 13,7 százalékkal haladta meg az egy évvel azelőttit. A növekedési ütem az év folyamán gyorsult: a megvalósított beruházások volumene az I. negyedévben – a szezonális hatások kiszűrése után – 1,4 százalékkal, a második negyedévben 3,6 százalékkal, a harmadik negyedévben pedig 10,5 százalékkal haladta meg az előző negyedévit. A gyorsulást részben az tette lehetővé, hogy emelkedett a rövid idő alatt megvalósítható gépberuházások hányada, azonban az I–III. negyedévben az építési beruházások volumene is nőtt az egy évvel azelőttihez képest.

Minden nemzetgazdasági ág beruházása meghaladta a múlt év január-szeptemberit, kivéve az ingatlanügyletek, bérbeadás és gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatás ágazatot, ahol 12 százalékos csökkenés következett be a lakásépítés visszaesése miatt. Az összehasonlító áron számított teljes beruházási növekmény fele a feldolgozóiparra, egy-egy tizede a szállítás, raktározás, posta és távközlés, illetve a pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolgáltatásai ágra jutott. Ennél valamivel kisebb volt a közigazgatás, kötelező társadalombiztosítás ágazat hányada, a növekedés üteme azonban itt is nagyon gyors volt.

Gazdasági egyensúly. A folyó fizetési mérleg I–III. negyedévi hiánya 1,3 milliárd dollárt tesz ki. A passzívum több mint 0,6 milliárd dollárral nagyobb, mint az előző év azonos időszakában volt. A pozícióromlás folyamata az év során erősödött: az I. negyedévi hiány még 0,1 milliárd dollárral kisebb, mint a megelőző év azonos időszakában volt, a II. negyedévben már nagyobb (0,2 milliárd dollárral), a III. negyedévi növekmény pedig 0,5 milliárd dollárt tett ki.

A hiány növekedésében a folyó fizetési mérleg jónéhány összetevője közrejátszott. A szeptember végéig mutatózó 0,6 milliárd dolláros egyenlegromlás 42 százaléka (274 millió dollár) a tőkebefektetésből eredő jövedelmek növekvő kiáramlásával magyarázható. Kissé visszaesett (45 millió dollárral) az idegenforgalom bevétel-tel többlete is. Szokatlanul nagy, (267 millió dollárt kitevő) passzívumnövekedés tapasztalható az egyéb szolgáltatások jogcímén.

A külkereskedelemből származó devizabevételek és kiadások negatív egyenlege – január-szeptemberben – az előző évben 1,3, az idén 1,4 milliárd dollárt tett ki, így ez a tényező – az időszak egészére vonatkozóan – kevéssé rontotta a folyó fizetési mérleg egyensúlyi helyzetét. A tárgyidőszakon belül azonban jelentős változás következett be az árudeviza-forgalom egyensúlyi pozíciójában. Az I. és a II. negyedévben a hiány még kisebb volt a tavalyinál, a III. negyedévben azonban jóval nagyobb. Ezzel megszűnt az a korábbi tendencia, miszerint az árudeviza-forgalomban mutatkozó passzívumcsökkenés jórészt ellensúlyozta a tőkejövedelmek növekvő kiáramlásával összefüggő passzívum növekedést.

A külföldi nettó adósságállomány szeptember végén 11,3 milliárd dollár volt, ami 1,6 milliárd dollárral kevesebb, mint tavaly ilyenkor.

A külkereskedelmi termékgazdaságban az igen magas bázishoz képest is gyors növekedést mutat. Mind az export, mind az import folyó dollárban kifejezett értéke január-szeptemberben 21 százalékkal haladta meg a tavalyit. A volumennövekedés (a mérséklődő devizaárak következtében) ennél néhány százalékponttal nagyobb volt.

Az export 84 százaléka az OECD-országok piacain talált gazdára. (Tavaly ugyanez az arány 82 százalék volt.) Az Oroszországba irányuló export továbbra is kiemelt figyelmet érdemel. Bár Oroszország részesedése a magyar exportból összességében viszonylag kicsi (1997-ben 5 százalékos, 1998. I–III. negyedévben 3,5 százalékos) a gazdaság néhány területén meghatározó szerepet játszik, s ezért súlyos gondokat okoz a drasztikus

kus visszaesés. (1997-ben az Oroszországba irányuló kivitel 61 százalékát az autóbusz, a gyógyszer, a feldolgozott zöldség, gyümölcs és húspari termék, továbbá az étolaj kivitel tette ki.)

A külkereskedelmi forgalom negatív egyenlege január–szeptemberben 2,1 milliárd dollár (438 milliárd forint) volt, 0,4 milliárd dollárral nagyobb, mint az előző év azonos időszakában. A növekmény túlnyomó része a III. negyedévre esett. Az I–III. negyedévi hiány az adott időszak exportjának a 12,6 százalékát teszi ki mind az idén, mind az előző évben.

Az államháztartás konszolidált hiánya az év első tíz hónapjában mintegy 350 milliárd forint volt, 47 milliárddal több, mint egy évvel korábban. A növekményből mindössze 13 milliárd forint keletkezett a központi költségvetésben. A központi költségvetés bevételei folyó áron 15,7 százalékkal, kiadásai ennél kevésbé, 14,4 százalékkal emelkedtek. A növekedés mértéke a bevételeknél közel azonos, a kiadásoknál valamivel kisebb, mint az inflációs ráta. Az államháztartás hiányának növekedésében meghatározó szerepe volt a társadalombiztosítási alapok egyensúlyromlásának, az új nyugdíjrendszerre való átállás pénzügyi konzekvenciái miatt. A gazdaság teljesítőképességének növekedését is szem előtt tartva valószínű, hogy az államháztartás hiányának a GDP százalékában kifejezett mértéke valamelyest csökkent az előző évhez képest.

Foglalkoztatás, keresetek. Az első három negyedév átlagában a foglalkoztatottak száma mintegy 0,5 százalékkal nőtt, a munkanélkülieké pedig 13 százalékkal csökkent az előző év azonos időszakához képest.

A két változás eredőjeként ugyanakkor folytatódott a munkaerőpiacon jelen levő népesség számának csökkenése, pedig a gazdaságilag aktív népességünk aránya nemzetközi összehasonlításban már amúgy is alacsony. A foglalkoztatottak számának növekedése ugyanis a három negyedév átlagában 30 ezer fővel kisebb volt, mint a munkát aktívan kereső munkanélküliek számának csökkenése. Az inaktív népességen belül a III. negyedévben a passzív, vagyis munkát aktívan nem kereső munkanélküliek száma 105 ezer fő volt.

Január–szeptemberben a 10 fő feletti vállalkozásoknál, valamint a költségvetési és társadalombiztosítási intézményekben 2,5 millió fő állt alkalmazásban, ugyanannyi, mint egy évvel azelőtt. Az alkalmazásban állók nettó havi átlagkeresete 43 400 forint volt, nominálisan 19,3 százalékkal, reálértéken számítva 3,5 százalékkal több, mint a múlt év azonos időszakában.

A fizikai foglalkozásúak reálkeresete a versenyszférában 1,8 százalékkal, a költségvetési intézményeknél pedig 2,9 százalékkal emelkedett. A szellemi foglalkozásúak reálkeresete jóval gyorsabban, a versenyszférában 5,4 százalékkal, a költségvetési intézményeknél pedig 4,9 százalékkal nőtt.

Áralakulás. Január–szeptemberben – a fogyasztói árak esetében január–októberben is – folytatódott az ár-emelkedések ütemének mérséklődése az egy évvel azelőttihez képest. A különböző területeken mért áremelkedési ütemek augusztusig megfigyelt viszonylagos kiegyenlítetttségét azonban megtörte az, hogy a mezőgazdasági termelői árak kevésbé nőttek, sőt a növénytermesztési és kertészeti termékek árai 5,5 százalékkal elmaradtak a tavalyitól.

Az ipari termelői árak január–szeptemberben 12,4 százalékkal voltak magasabbak, mint a múlt év hasonló időszakában, ezen belül a belföldi értékesítésben 11,8 százalékkal, az exportban – a nemzetgazdaság összes exportjának forintáraihoz közelítő mértékben – 13,4 százalékkal nőttek. A külkereskedelem forintárainak alakulását alapjában véve a forint 13 százalékos leértékelődése határozta meg, azonban a kiviteli árak az árfolyamváltozást némileg meghaladóan, a behozatali árak attól elmaradóan emelkedtek. A cserearány-javulás meghatározó tényezője az import energiahordozók számottevő árcsökkenése.

Az építőipari szervezetek január–szeptemberben átlagosan 11,3 százalékkal magasabb árakat számláltak az építési-szerelési munkákért, mint egy évvel korábban.

Az év első tíz hónapjában a fogyasztói árak színvonalát 15,0 százalékkal haladta meg a tavalyit. Egy évvel korábban az árnövekedés 18,3 százalékos volt. Az árak emelkedése a lakosság különböző rétegeinél csak csekély eltéréseket mutat. Hasonlóképpen kis különbség mutatható ki a különböző jövedelmi szinteken élő háztartások esetében.

Idén októberben az előző hónaphoz képest 0,9 százalékkal emelkedett az átlagos fogyasztói árszínvonal, kisebb mértékben, mint a múlt év azonos hónapjában. A tavalyinál mérsékelt emelkedés szinte kizárólag az élelmiszerek alacsony, 0,2 százalékos árnövekedésének köszönhető. A ruházati cikkek áremelkedése ugyanakkor 4,1 százalékos, amit az őszi-téli áruk megjelenése magyaráz. Számottevő, 2,2 százalékos a háztartási energia októberi drágulása is.

SZEMLE

AZ MTA STATISZTIKAI BIZOTTSÁGÁNAK 1998. NOVEMBER 11-I ÜLÉSE

Az MTA Statisztikai Bizottsága 1998. novemberi ülésén – melyen részt vettek: a Bizottság tagjai, valamint a meghívottak – több napirendi pont megvitatása szerepelt. Elsőként *dr. Vavró István*, az állam- és jogtudományok doktora, címzetes egyetemi tanár „Gondolatok a kriminálstatisztika továbbfejlesztéséről” címmel tartott vitaindító előadást, amelyet élénk vita és több hozzászólás követett.

Az előadó a kriminálstatisztika jelenlegi helyzetét és továbbfejlesztésének lehetőségét vizsgálva, a problémák lényegét a következőkben foglalta össze.

1. A kriminálstatisztika tárgya kiterjesztő értelmezéssel magában foglalja egyrészt a bűnözés mint társadalmi tömegjelenség vizsgálatát, másrészt a jogalkalmazó és az igazságszolgáltató szervek tevékenységét.

2. A bűnözés mint társadalmi tömegjelenség – más társadalmi jelenségektől eltérően – nem egy, hanem két elemre alapítva vizsgálható. Ezek az elemek – a bűnözés alanyi és tárgyi oldala – egymást kölcsönösen feltételezik, de mennyiségükben és szerkezetükben eltérnek. A kriminálstatisztikában használt harmadik fogalom, az úgy a jogalkalmazó szervek tevékenységéhez kötődik.

3. A bűnözés mint társadalmi jelenség a jogalkalmazás folyamata során ismerhető meg, ezért a vizsgált jelenség mindenkor az aktuális, hatályos jogszabályoknak megfelelő állapotot tükrözi.

4. A kriminálstatisztika idősorainak vizsgálatánál nem hagyható figyelmen kívül az ún. formális jogi tényezők hatása. Ide sorolhatók a közkegyelmi rendelkezések, a dekriminalizáció, az új törvényi tényállások megalkotása, a tényállások tartalmi elemeinek változása, valamint a minősítés kérdései.

5. A kriminálstatisztika rendszere szerkezeti felépítésében és szervezetében a jogalkalmazó szervek struktúrájának megfelelő. Jelenleg két nagy rendszer létezik: az egységes rendőrségi–ügyészségi statisztikai rendszer és a bírósági statisztikai rendszer.

6. Tekintettel arra, hogy a kriminalitás a jogalkalmazás folyamata során ismerhető meg, a bűnözésről alkotott képet az e folyamat során végbemenő változások alakítják. Az eljárás a bűncselekményektől, az eljáró szervek szintjétől és területi elhelyezkedésétől függő teljesítménye határozza meg az eljárás időtartamát. Az azonos időszakban ismertté vált cselekmények elkövetési ideje és az elkövetésük miatt indult eljárások időtartamának különbözősége következtében előállíthatók ugyan – legalábbis elméletileg – olyan adatok, melyek egy adott időszakban elkövetett bűncselekmények számát jelzik, gyakorlatilag azonban ez rendkívül sok nehézséggel jár, és – tekintettel az eljárás időigényére – ilyen rendszer működtetése azt eredményezné, hogy elméletileg teljes értékű idősorokat a különböző bűncselekmények tekintetében csak az elévülési idő után kaphatnánk. Gyakorlatilag természetesen az időkülönbség ennél lényegesen kisebb, de az ilyen rendszer kialakítására irányuló törekvés a kriminálstatisztika adatai tekintetében eddig az idősorok értelmezésében fennálló egyetértést felborítaná, és jelentős viták forrása lehetne.

7. A bűnözésre és a jogalkalmazás folyamatára vonatkozó teljes kép kialakításának igénye a kriminálstatisztika régi problémája. Korábban már több alkalommal felvetődött az egységes, a büntető-eljárás valamennyi szakaszát átfogó rendszer kialakításának igénye. Ez technikai, hatásköri és finanszírozási problémák miatt nem volt megoldható, és jelenleg sem látszik lehetőség erre, ezért a másik megoldást, az integrált rendszer kialakítását kell járható útnak tekinteni. Ezzel kapcsolatban azonban nyomatékosan fel kell hívni a figyelmet arra a körülményre, hogy a kriminálstatisztika a jog fogalomrendszerét használja, és az ezzel kapcsolatos adatszolgáltatási és értelmezési problémák az egység– többség halmozat kérdéskörében, a társtettség körében és a minősítés bizonyos kérdései tekintetében statisztikailag nehezen vagy csak súlyos kompromisszumok árán,

esetleg egyáltalán nem kezelhetők. A rendszerrel szemben támasztott társadalmi, politikai és tudományos igények kielégítése ezért csak abban az esetben remélhető, ha a kriminálstatistika rendszerén kívül eső jogi problémák (statisztikai szempontból annak minősülő kérdések) megoldására is sor kerül. Mindaddig, amíg ez nem következik be, ismervé ennek korlátait is, kizárólag a jelenlegi jogi szabályozáshoz igazodó és ennek megfelelően számos kompromisszumot hordozó változtatásra van csak lehetőség. A bűnözés helyzetének jelenleginél mélyrehatóbb ismerete feltételezi az egész kérdéskör komplex áttekintését, a megoldások újragondolását, az ehhez szükséges jogszabályi és számítástechnikai háttér megerősítését.

Vavró István kiemelte, célszerű lenne, ha a Statisztikai Bizottság felkérné az érintett állami szervek (a minisztériumok, az ügyészség és a bíróság) képviselőit, hogy az OIT (Országos Igazságügyi Tanács) közreműködésével alakítsanak munkabizottságot a probléma megoldására.

A vita összefoglalójában *Katona Tamás*, az MTA Statisztikai Bizottságának elnöke hangsúlyozta, hogy a kriminálstatisztikai módszertani kérdések fontossága miatt hasznos lenne bizottsági állásfoglalás kialakítása a konkrét kérdésekre, és egyben fel-

kérte a bizottság tagjait, hogy a bizottsági állásfoglalás kialakításában vegyenek részt.

Az MTA Statisztikai Bizottsága a továbbiakban meghallgatta *Hunyadi Lászlónak*, az Oktatási Albizottság elnökének beszámolóját az Albizottság tevékenységéről. Előadó bejelentette, hogy az Albizottság felmérése, illetve a felmérés összegezése a felsőoktatási intézményekben folyó statisztikai oktatás helyzetéről a befejezéshez közeledik, így a Bizottság következő ülésén az anyagot megtárgyalhatják. A Bizottság elnöke a beszámoló után felkérte az Albizottság elnökét, szervezze meg az Albizottság következő ülését, hogy január második felében az MTA Statisztikai Bizottsága az anyagot megtárgyalhassa.

Az MTA Statisztikai Bizottsága 1998 márciusában tartott ülése határozatának megfelelően megtárgyalta a „Fogyasztói árindex: elmélet, gyakorlat, EU-harmonizáció” c. bizottsági állásfoglalás-tervezetét és azt kisebb pontosításokkal elfogadta, és egyben felkérték a *Statisztikai Szemle* Szerkesztőségét a Bizottsági állásfoglalás közlésére.

Az MTA Statisztikai Bizottsága egyhangú szavazással *Mellár Tamás* egyetemi tanárt, a KSH elnökét a Bizottság tagjai közé választotta.

Dr. Csahók István

FOGYASZTÓI ÁRINDEX: ELMÉLET, GYAKORLAT, EU-HARMONIZÁCIÓ

AZ MTA STATISZTIKAI BIZOTTSÁGÁNAK ÁLLÁSFOGLALÁSA*

1. A fogyasztói árindexnek számos közgazdasági funkciója van: például az infláció számszerűsítése, a lakosság egésze és egyes rétegei fogyasztói ár-változásának mérése, a nemzeti számlák egyes aggregátumainak deflálása, a vásárlóerő változásának kvantifikálása. Szigorúan tudományos szempontból nézve e különböző funkcióknak más-más árindexek felelnek meg. A gyakorlati statisztika nem engedheti meg magának az árindexek szaporodását, ezért a mindennapi használat számára meg kell állapodni egyetlen árindexben. Tudományos vizsgálatok azonban más változatok használatát is szükségessé tehetik.

*A Magyar Tudományos Akadémia Statisztikai Bizottsága 1998. március 18-án kibővített ülést tartott a „Fogyasztói árindex: elmélet, gyakorlat, EU-harmonizáció” témáról. (Az ülésről részletes ismertetés jelent meg a *Statisztikai Szemle* 1998. évi 4–5. számában.) Itt közöljük a Bizottság állásfoglalását a vitában felmerült kérdésekről. Ezt az állásfoglalást a Bizottság az 1998. november 12-i ülésén hagyta jóvá.

2. Ma a fogyasztói árindexet általánosan használják az infláció mérőszámaként. E „közmegegyezésnek” aligha lehet ellenállni, a tudományosság azonban megköveteli a következők szem előtt tartását.

a) Az infláció komplex közgazdasági jelenség, mely nem írható le egyetlen skaláris adattal.

b) Az infláció a pénz általános vásárlóerejének változása, ezzel szemben a fogyasztói árindex a vásárlásoknak csak egy (bár nagy hányadot képviselő) részét fedi le. A célnak jobban megfelelne valamelyik összgazdasági mérőszámhoz (bruttó kibocsátás, bruttó hazai termék, nemzeti jövedelem) kapcsolódó deflátor (implicit árindex). E mutatóknak azonban hátránya, hogy

- nem áll rendelkezésre havi gyakorisággal,
- nem állítható össze részindexek közös eredőjeként.

3. Alapvető kérdés a minőségi változások kezelése, mely az utóbbi időben kissé háttérbe szorult a magyar gyakorlatban. A mai magyar fogyasztói piac minőségjavulások és minőségromlások egyaránt előfordulnak (ami azonban nem jelenti azt, hogy számítani lehetne ezek kiegyenlítő hatására). Szük-

ség lenne az alkalmazható és alkalmazandó korrekciós eljárások kodifikálására és standardizálására. Ugyanakkor a Bizottság leszögezi, hogy a fogyasztói árindex önmagában nem jóléti mutató.

4. A súlyrendszer elavulásának és az ebből eredő torzításnak veszélyét a változó súlyú indexekkel lehet mérsékelni.

5. Az EU által előírt harmonizált árindex olyan kompromisszum eredménye, amely az EMU (Gazdasági és Monetáris Unió – Economic and Monetary Union) céljaira és ezért a teljes egységesség mint elsődleges kritérium alapján alakult ki. Ezért tartalmilag és módszertanilag nem tekinthető optimálisnak. A magyar statisztika természetesen kiszámítja és publikálja is a harmonizált indexeket. Külön vizsgál-

latot igényel azonban, hogy mikor és milyen feltételek mellett válhat a magyar fogyasztói árváltozás elsődleges mutatójává.

6. A fogyasztói árindexnek vagy az inflációnak számos elemzési lehetősége, a komponensekre bontásnak számos iránya van. Ezek egyike lehet a „core” vagy „underlying” infláció is. Ennek azonban ma még nem alakultak ki standard módszerei. Több helyen ilyen vagy olyan árucsoportok (például élelmiszerek vagy szolgáltatások) kihagyásával, máshol a szélsőséges értékek lefaragásával számítják, vannak azonban törekvések a teljes fogyasztói körre számított core-indexekre is. Hivatalos KSH-közlés, legalábbis e kérdések tisztázásáig nem célszerű. A tisztázásba érdemes bevonni a KSH-t is.

FARAGÓ TAMÁS DOKTORI ÉRTEKEZÉSÉNEK VITÁJA

A Magyar Tudományos Akadémia Doktori Tanácsa 1998. május 21-re tűzte ki *Faragó Tamás* kandidátus, a KSH Népegyetudományi Kutató Intézet igazgatója „Nemek, nemzedékek, családok és rokonok a 18–20. században (A magyar falusi társadalom háztartási és rokon viszonyainak történeti-szociológiai elemzése.)” című doktori értekezésének vitáját. A bírálóbizottság tagjai voltak: *Cseh-Szombathy László* (elnök), *Utasi Ágnes* (titkár), valamint *Hoóz István*, *Paládi-Kovács Attila*, *Péter Katalin*, *Szabad György* és *Vukovich György*. Az értekezés opponensei: *Andorka Rudolf* (Utasi Ágnes titkár felolvasásában), *Andráshfalvy Bertalan*, *Hofer Tamás* és *Paládi-Kovács Attila* voltak.

AZ ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Az értekezés egy nagyobb vizsgálatsorozat összegzése. Az 1970-es évek első felében indított kutatások, melyek során a jelölt makroszinten megvizsgálta a magyarországi háztartásszerkezet XVIII–XIX. századi alakulását országosan, illetve értékelt a budapesti agglomerációban a családdal, háztartással, rokonsággal kapcsolatos fogalmakat és a vonatkozó hazai és külföldi (elsősorban angolszász) szakirodalmat. Végül mikrovizsgálati formában elemezte a Buda környéki falvak birtokos parasztjainak, kézműveseinek és zselléreinek háztartásszerkezetét az iparosítás előtti időszakban. Mindennek összegzését a „Paraszi háztartás- és munkaszervezet-típusok Magyarországon a 18. század közepén” című, 1991-ben megvédett kandidátusi disszertációjában végezte el. Már ennek írása kapcsán felmerült a vizsgálat te-

matikus és időbeli bővítésének szükségessége, melyet azóta bizonyított a nemzetközi család-, háztartás- és rokonsággal kapcsolatos szemléletének és módszerének változása is. Ebben sokkal nagyobb súlyt kaptak az elsődleges csoportok dinamikus szemléletű vizsgálatai, a rokonság kérdésében pedig a normatív-ideologikus szemlélet mellett megjelennek az egy-egy személy, illetve közösség konkrét rokon kapcsolatát vizsgáló elemzések. A magyarországi kutatásokban részben a néprajzi indíttatású család- és háztartáselemzések, részben pedig a demográfia és a szociológia újabb, nemekre, korcsoportokra, családokra és életmódokra vonatkozó vizsgálatainak összefoglalása ígért eredményeket. Jelen értekezés célkitűzése tehát az alábbiakat foglalja magában: az egymással szorosan összefüggő családi-háztartási-rokon viszonyok alakulása a falusi paraszti kör-nyezetben, elemezve egyúttal az ennek dinamikus szemléletéhez szükséges kor- és nem szerinti csoportok, illetve a házassági mozgalom alakulását és jellemzőinek változását is.

A vizsgálat időhatárait egyrészt a XVIII. század közepe, másrészt az 1980-as évek képezik. A hagyományos paraszti társadalom utolsó évtizedeit részben visszatekintő módon 1960–1980-as statisztikákból (népszámlálások és demográfiai vizsgálatok), illetve az 1970-es évek korai falu-, család- és szociológiai kutatásainak segítségével, és az időszak néprajzi terepvizsgálatainak eredményei révén elemezte és értelmezte a jelölt.

Források és módszer tekintetében három tudományterület fogalom-, érv- és forráskészletére támaszkodik. Kiinduló szemléletének alapját a társa-

dalmi jelenségek és szerkezetek mérésére való törekvés jellemezte, így a bizonyító anyag jelentős része statisztikai jellegű. Ezt részben történeti demográfiai vizsgálatokból, részben a hivatalos statisztika és demográfia 1870-es évektől kezdődő és ide vonatkozó kiadott forrásanyagának teljességre törekvő áttekintésével biztosítja. A XVIII. századi, illetve a történeti demográfiai adatok vonatkozásában, más kutatók vizsgálatai mellett, támaszkodik korábbi kandidátusi disszertációja eredményeire, valamint egyéb saját – részben még kiadatlan – XVIII. századi levéltári anyagok elemzésén alapuló mikrovizsgálatokra (Duna menti falvak). A hazain kívül törekedett a nemzetközi család-, rokonság- és háztartás-kutatás (elsősorban az angolszász történeti szociológia, történeti antropológia és történeti demográfia) legújabb eredményeinek hasznosítására is.

Az értekezés a korcsoportok–generációk problémakörének tárgyalásával kezdődik. A demográfiai adatokra támaszkodva nemcsak a népesség öregedésének ma már jól ismert hosszú távú, múlt század végére visszanyúló folyamatát mutatja be, hanem felhívja a figyelmet a különböző generációk súlyának, egymáshoz viszonyított arányának megváltozására is, mely társadalmi szerepükkel ellentétes irányba látszik elmozdulni.

A disszertáció bemutatja a „hagyományos világ-ra” jellemző kép megváltozásának folyamatát, melynek három fő tendenciája jelölhető ki. Az egyik az iskoláztatás szerepének, időigényének fokozatos növekedése, mely egyrészt meghosszabbítja a „gyermekkort”, másrészt az ismeretadó szerep tekintetében egyre inkább a család vetélytársává válik. (A folyamat tulajdonképp igazából *Eötvös József* közoktatási törvényével indul és jelenleg is tart, de a versenybe az utolsó évtizedekben „beszállt” a tömegkommunikáció is.) Az életciklus első szakaszát befolyásoló másik tendenciát a munkavállalással kapcsolatos változások jelentik. A XIX. század második felétől kezdve egészen az 1930-as évekig erősödött az igény a parasztságon belül a gyermekmunkára, összefüggésben egyrészt a háztartások szerkezetbenlétszámában bekövetkező egyszerűsödésével és összezsugorodásával, másrészt a falura, parasztságra nehezedő külső gazdasági nyomással. A harmadik, ugyancsak a „gyermekkor”, illetve „fiatalkor” meghosszabbítása irányába munkáló tényező az első házasságkötési átlagos életkornak a XIX. század közepétől kezdődő és egészen az 1960-as évekig tartó fokozatos emelkedése volt.

Az értekezés külön tárgyalja két kiemelt korcsoport: a fiatalság és az öregkorúak problémakörét. Bár kétségtelen, hogy az életciklus átalakulásáról elhangzott megállapítások nagy vonalakban mindkét

nemre nézve érvényesek, számos esetben a kutatás a fő tendenciákat a férfiak–háztartásfők életútja (vagy változása) vizsgálatával közelíti meg. Az eltérések, sajátosságok miatt ezért indokolt a falusi nők családi–társadalmi helyzetének, életciklusbeli változásainak különálló tárgyalása is.

A hagyományos parasztcsaládokban és háztartásokban a mindennapi élet során a két nem között határozott tevékenységmegosztás és szerepköri különbségek figyelhetők meg. A férfi elsősorban a gazdasági alapok megteremtésénél játszott döntő szerepet, a fogyasztás szabályozását a férfiak és a nők már közösen végezték, míg a családi élet harmóniáját, erkölceit, légkörét, ideológiáját elsősorban az asszonyok alapozták meg és tartották fenn. Inkább a nők azok, akik a család szűkebb és tágabb körü személyi–társadalmi kapcsolatait is „karbantartják”, annak ellenére, hogy térbelileg a férfiakénál tulajdonképpen sokkal szűkebb a mozgásterük mind a szó fizikai, mind társadalmi értelmében.

A nők társadalmi státusának elemzésekor az értekezés megállapítja, hogy a nők életútja a XIX. század utolsó harmadától kezdve apránként meghosszabbodott, és ciklusai mind differenciáltabbakká váltak. Az ezekből következő folyamatok természetesen alapjában megrendítették a hagyományos társadalomból öröklött patriarkális világképet, illetőleg a nemek közötti patriarkális viszonyrendszert. Ennek kapcsán azonban érdemes megjegyezni, hogy a falusi népesség hagyományos normarendszere, sztereotípiái a nemek szerepéről és a munkamegosztásról a tényleges, érdemi változások ellenére még hosszú ideig, akár generációkig is tovább éltek, tovább élnek.

Az életciklus egyik fordulópontja a házasságkötés. Az értekezés röviden jellemzi a házassági stratégia egyes elemeit, illetve ezek kimutatható XIX–XX. századi változásait, majd részletesen ismerteti a házasságkötés demográfiájára vonatkozó különböző kutatások újabb eredményeit. Ezen belül a házasságok szezonálisának változása kapcsán, elsősorban ismét saját alap kutatásaikra támaszkodva bemutatja a változás folyamatát. A hagyományos társadalmat a mezőgazdaság évszakokhoz (a természet változásaihoz), valamint az egyházi ünnepek előírásaihoz való alkalmazkodása jellemzi, mely sajátos havonkénti ingadozási görbében, illetőleg a házasságkötés napjának sajátos heti kalendáriumában mutatkozik meg. Ez a huszadik század folyamán alapvetően átalakul, egyszerre mutatva ezzel a népesség foglalkozási, időbeosztási és mentalitásbeli változásait.

Az értekezés a továbbiakban részletesen foglalkozik a rokonsági, rokoni kapcsolatok kérdésével a

falusi társadalomban. Összefoglalóan megállapítható, hogy az iparosítás előtti társadalomban talán a rokoni viszony az egyik legfontosabb és leghatékonyabb társadalomszervező funkció hordozója.

E kapcsolat bizonyos gazdasági és nem gazdasági (főként rituális) tevékenységek szervezett és mozgósított elvégzésére szabályozta, illetve segítette a javak és pozíciók átörökítését. E feladatok ellátására igen gyakran kisebb-nagyobb mértékben formalizálódott és hierarchizálódott rokoni csoportok jöttek létre. A rokoni kapcsolatok tehát tulajdonképpen az egymásnak nyújtott rokoni segítség eleven kötelékei voltak. Az utóbbi évtizedekben a megfigyelések szerint részben szűkült az a kör, amely az egyes rokoni összjövedeleken részt vesz, részben megváltoztak a kapcsolattartás formái és intenzitása. Nagyobb súlyt kapott a területiség: a közelebb lakó rokonokkal, illetve a közeli nem rokonokkal (szomszédokkal) intenzív maradt a kapcsolat, míg a rokonság „tartása” a távolabbiakkal, a messzebb lakókkal ritkult, összezugorodott. Párhuzamosan a hagyományos paraszti gazdálkodás háttérbe szorulásával a munkában csökkent a segítségnyújtás (talán a ház- és lakásépítést kivéve), ugyanakkor megszorodott a szociológusok által megfigyelt „városi típusú” gyermek- és betegápolási segítség.

Az együtt élő rokonokkal kapcsolatos kutatások eredményei alapján megfigyelhető a rokonok elkülönülésének tendenciája, az együtt élő rokonok számának és arányának számottevő csökkenése csak az 1960-as évektől kezdve mutatkozik meg a népszámlálási adatokban, vagyis ez is tulajdonképpen a hagyományos paraszti világ szövetkezetesítés során történő szétrombolásának, a gyorsított ütemű iparosításnak és a városiasodás felgyorsulásának lehetett a kísérő jelensége.

Az értekezés a korporatív rokoni csoportok létezésének XVIII–XIX. századi kérdését is megkísérli új alapokra helyezni. Bemutatja egyrészt azt, hogy a néprajzi és történeti, illetve az antropológiai nemzetiségfogalom eltér egymástól. Majd megállapítja, hogy az igazán számottevő változások az utóbbi évtizedekben játszódtak le, de sajnos ezeket ismerjük a legkevésbé. Feltárásukhoz a jelenleginél lényegesen több, a szociológia, a néprajz és a történettudomány közötti keskeny mezsgyén egyensúlyozó rokonság-kutatásra lenne szükség.

A család-háztartás kérdésében, a használt fogalmak tisztázása után az értekezés először a hagyományos háztartásmorfológiai elemzések eredményeit foglalja össze. Úgy tűnik, hogy ezen a téren a kutatások már csak extenzív módon fejleszthetők tovább. Ennél sokkal többet ígér viszont a család és a háztartás dinamikus megközelítése.

A háztartások funkciói közül az értekezés első sorban három kérdéssel: az együttlakás problematikájával, a háztartás gazdasági funkciójával–munkaszervezetével és a tevékenységek–szerepek háztartáson belüli megosztásával foglalkozik. Ennek kapcsán megállapítja, hogy a háztartás és a gazdaság a hagyományos falusi társadalomban nem voltak azonos fogalmak. A háztartás gazdasági funkciója csak a birtokos parasztság esetében függött össze döntő mértékben a termelőtevékenységgel, a birtokalföldtulajdonnal nem rendelkezők esetében nem. A háztartás ugyanakkor a hagyományos világban – ugyanúgy, ahogy a XX. században – minden falusi társadalmi réteg körében fogyasztási egységként működött. A háztartásoknak a hagyományos világra jellemző fogyasztási funkciója sok tekintetben azonos a maival, bár kétségtelen, hogy az étkezéssel, ruházattal kapcsolatos tevékenységek (előkészítések, feldolgozások, javítási tevékenységek stb.) jelentős része az utolsó évszázad folyamán fokozatosan kikerült a háztartások keretei közül, és az élelmi-, ruházati és szolgáltatóipar részévé vált.

Összességében az értekezés megállapítja, hogy a falusi háztartási csoport által ellátott funkciók szerkezete jelentős változásokon ment át a XIX–XX. században. A korábban házilag–családirag ellátott funkciók jelentős része sorra társadalmasult, a csoport tevékenységi köréből formális intézmények hatáskörévé és feladatává vált. Ugyanakkor számos régi tevékenység megmaradt, s a kiáramló tevékenységek helyébe részben mások, részben újak léptek. A hagyományos magyar falusi család-háztartás tagjai által betöltött szerepek meglehetősen szigorú meghatározottsága és egymástól való éles elkülönítése eléggé kis lehetőséget és kevés szabadságot adott a normáktól eltérő, azzal ellentétes egyéni ambíciók kielésére. A hagyományos közösségek családi-háztartási csoportjaiban élők – talán a háztartásfő kivételével – nem ismerték az önmegvalósítás, az egyéni autonómia fogalmait. Viszont ez a konzervatív szereprend az egyéni életcélok követésének lehetetlenségéért, a szabadság hiányáért kárpótlást adott: áttekinthető magatartási mintákat állított az egyén elé, megkímélte az útkeresés fáradsalmától és kockázatától egy szerkezetében, gazdasági adottságaiban erre is kevésbé alkalmas korban.

ANDORKA RUDOLF OPPONENSI VÉLEMÉNYÉBŐL

Andorka professzor alig egy esztendővel halála előtt írta meg opponensi véleményét. Elsődleges értekeként a disszertáció egyedi jellegét hangsúlyozta, különösen abból a szempontból, ahogy „Megpróbál-

ta összefoglalni részben a saját, részben mások kutatásai alapján, mit tudunk a nemek közötti viszonyról, a szülők és a gyerekek közötti kapcsolatról, a családról, a rokonságról és háztartásokról az elmúlt három évszázadban Magyarországon.”

Véleménye szerint „... az értekezés referencia és kiindulópont lesz a következő években remélhetően megélték ilyen tárgyú szociológiai, demográfiai, néprajzi, történeti kutatásokhoz”. Ugyancsak a diszsertáció érdeméért emeli ki, hogy „...szintetizálja a szociológia, demográfia, néprajztudomány és történelemtudomány által összegyűjtött adatokat, tényeket és ezeket a négy tudomány sokszor eltérő nézőpontjainak, paradigmáinak szintetizálásával értelmezi.”

Andorka Rudolf nyolc pontban foglalta össze a jelölt általa új eredménynek tekinthető megállapításait és kiemelte a megállapításokhoz vezető módszertan fontosságát. Összefoglalóan úgy vélekedett, „... hogy Faragó Tamás igen fontos témát dolgozott fel, számos új tudományos eredményre jutott, ezeket adatokkal megfelelően bizonyította, felhívta a figyelmet ismereteink fehér foltjaira, ezáltal további kutatásokra ösztönöz”.

ANDRÁSFALVY BERTALAN OPPONENSI VÉLEMÉNYÉBŐL

A vizsgált témát a történeti társadalomkutatás eddig össze nem foglalt, fontos területének nevezte az opponens, melynek lényege a történeti, néprajzi, demográfiai és szociológiai kutatások eredményeinek szembevetése az európai eredményekkel. Az újonnan felvetett kérdésekre adott újszerű válaszok igazságtartalmát elismerve néhány részletkérdésben pontosításokat javasolt a bíráló. Megemlítette – többek között – a házasodások időpontjának kitolódását meghatározó néprajzi csoportkülönbségeket, a nemzetiségi hovatartozás és a jogi-gazdasági körülmények fontosságát. Vitatja az opponens az egyes földrajzi-tájrajzi egységek „archaikussága” és a fejlettség szembeállítását, illetve e két fogalom tartalmának elemzését. Véleménye szerint az archaikusság nem áll összefüggésben a fejlettséggel. Ugyancsak bírálta az opponens a „születéskorlátozás (vulgo egyke)” megjelenésének jelölt általi leegyszerűsítését. A művelhető földterület csökkenése, illetve egyéb földterület-birtoklási, -művelési korlátozások csak részben hozhatók okként fel, hiszen például „A Sárközben hatalmasul kiterjedt a megművelhető föld mennyisége és nagyon is gazdagodtak, mégis egykékékké lettek...” mert tágabb értelemben az életmód változásával (válás eltérése, lazább nemi erkölcs stb.) is válaszoltak a változó körülményekre a szüle-

téskorlátozáson túl. A tágabb családszerkezetformákhoz kiegészítésképpen megemlítette az opponens a komaság, mátkaság, keresztszülők szokásvilágát, mely „műrokonosság” véleménye szerint nem kapta meg a valós jelentőséget a jelölt munkájában. Kitért a párválasztás, sőt a válás szokásváltozásainak értékelésére, és a családszerkezet tipizálásának kérdésére is. Véleménye szerint a sokoldalú gazdálkodási mód igenis a nagycsaládos formában volt sikeresebben folytatható, hiszen itt lehetett a különböző típusú munkaerővel számolni. Az opponens egyetértett az értekezés záró elemzésével a hagyományos korszakot követő falusi társadalom és az új normákat kialakító városi, városias közösségek közötti különbségekről.

HOFER TAMÁS OPPONENSI VÉLEMÉNYÉBŐL

Az opponens az antropológia, illetve a néprajz oldaláról szólt az értekezéshez. Megállapította, hogy a jelölt témaválasztása igen időszerű, „jogos”, és „... tárgyalásmódjának éppen az ad sajátos feszültséget, hogy a szerző a bemutatott intézményeket, társadalmi folyamatokat igyekszik összekötni a környezetükkel, a változó paraszti társadalommal, nemzeti társadalommal, államszervezettel, anélkül azonban, hogy erről a társadalomról és a tárgyalt időszak történeti változásairól összefoglaló keretet adna.” Véleménye szerint „... ez a tanulmány valójában történeti statisztikai mű ... szerzője azonban jól tájékozott, szelektív módon néprajzi, antropológiai eredményeket is beépített a szövegbe. Az értékelés több tudományra támaszkodó jellegével újítónak számít, és új hidakat teremt különböző tudományos törekvések között.

Összefoglalóan megállapítja, hogy a jelölt jelen értekezése és korábbi munkái is azért értékesek az etnográfus számára, „... mert konkrét történeti evidenciák felmutatásával támasztják alá vagy módosítják, alakítják át a néprajzi elképzeléseket ... a történész-statisztikus olvasó számára viszont a ... beépített néprajzi adatok rálátást biztosítanak néprajzi, antropológiai megfigyelésekre, fogalmakra, elméletekre.”

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA OPPONENSI VÉLEMÉNYÉBŐL

A bíráló kiemelte a témaválasztás és a módszer újszerű és összefoglaló jellegét, bár – véleménye szerint – könnyebb dolga lett volna a jelöltnek, ha az 1750 és 1945 közötti kétszáz évre szűkíti a vizsgálatát. Tovább finomította a jelölt néhány megállapítá-

sát, illetve felhívta a figyelmet azokra a forrásokra, amelyek meggondolásra készíthetők a jelöltet. E megállapítások a következők.

a) A lokális endogámia gyakorlata főként az úrbéres gazdák és az egytelkes nemesek rétegénél figyelhető meg, de nem áll fenn a pásztorok, házatlan zsellérek esetében sem érvényes a tehetősebb nemesek csoportjainál, akik lokálisan exogám házasságokra törekedtek.

b) Nem fogadható el általános magyarázó elvként a születéskorlátozás kezdeteinek jelölt általi magyarázata, hiszen több vidék vizsgálatának eredményei mutatják, hogy a határok szűköségére külső munkavállalással válaszoltak és nem születéskorlátozással. Hiányolja az opponens *Bél Mátyás* országleírásából azokat az adatokat, melyek ugyancsak más típusú (korai házasodás, kései szoptatás) születésszabályozást mutatnak.

c) Az opponens a jelölt *Hofer Tamás* által is észrevételezett „nem túl megalapozott” tételének bírálatát is megerősítette a fiatalság korcsoportok szerinti szervezeteire vonatkozó néprajzi leírásait illetően, és felhívta a jelölt és a hallgatóság figyelmét a szakirodalomban található bizonyító erejű példákra.

A VITA

Az opponensi véleményeket követően Kovács Zoltán, Szabadi György és Paládi-Kovács Attila személyében a bizottság, illetve a közönség részéről kérdések és hozzászólások hangzottak el.

A jelölt opponenseinek és a kiegészítő megjegyzések és kérdések feltevőinek kifejezett köszönetét követően megállapította, hogy a kritikai megjegyzések „...elsősorban két tudományterület szemléletét képviselő bírálóim tollából származnak: a néprajz ... valamint az antropológia szemléleti eltéréseit tükrözik...”. A továbbiakban részletesen válaszolt a feltett kérdésekre, illetve a bírálatokra. A jelölt túlnyomórészt elfogadta opponensei bírálatát és kiegészítési-

ket. Elmondotta, hogy véleménye szerint a felmerült kérdések többnyire nem a központi témát érintik, mindazonáltal fontos tisztázásuk. Úgy gondolja, hogy a születési korlátozást nem lehetett bővebben tárgyalni a mű arányainak felborítása nélkül, de két dolgot jelezni kívánt: a) a falusi népességcsökkenés nem írható kizárólag az ormánsági típusú egyke rovasára, legalább ilyen fontos az elvándorlás; b) a falvak történetét nem lehet a városok története nélkül tárgyalni. A korcsoportos szervezetek kérdésében egyelőre fenntartja álláspontját, véleménye szerint a felhozott ellenpéldák nem tipikus magyar paraszti körökre vonatkoznak.

Különösen nagyra értékelte néhai Andorka Rudolf professzor véleményét, melyről összefoglalóan a következőket mondta: „Véleménye megerősített abban, hogy érdemes tudományközi területeket művelni, még ha az talán egy kicsit több fáradtsággal, esetenként egy kicsit több vitával is jár. Lényegében egyezik a gondolatmenetünk abban a nyolcpontos jegyzékben is, amelyben felsorolja fontosnak tartott új megállapításaimat ... nagyon közel álló a véleményünk a tekintetben, hogyan kell és lehet makro- és mikrovizsgálatokkal, az eredeti források vizsgálatával, illetve másodelemzésekkel a társadalom egyes intézményeit – jelen esetben a családot, a háztartást, a rokonságot – vizsgálni.”

*

A bírálóbizottság *Faragó Tamás* válaszát elfogadta, és mérlegelve a disszertáció erőseit és hiányosságait javasolta a Doktori Tanácsnak, hogy ítélje oda a jelöltnek a történettudomány doktora címet.

Visi Lakatos Mária

SZEMÉLYI HÍREK

Felmentések. *Orbán Viktor* miniszterelnök 46/1998 (XI. 11.) ME határozatával A statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény 4 §-ának (2) bekezdése alapján *dr. Balogh Miklóst* és *dr. Pukli Pétert* a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettesi tisztségéből 1998. november 1-jei hatállyal felmentette.

*

Helt Ferenc, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese 1998. október 15-i hatállyal visszavonta *dr. Vajda Tádétól* az Informatikai főosztály főosztályvezető-helyettesi tisztségének ellátására, valamint a Rendszertechnikai osztály vezetésére adott megbízását.

Kinevezések. *Dr. Mellár Tamás*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke *dr. Balogh Miklóst* 1998. november 1-jei hatállyal kinevezte főosztályvezetőnek, és megbízta a Területi Statisztikai főosztály vezetésével; *Lenotti Sándorné dr.-t* a Nemzetközi Tájékoztatási osztály vezetőjét kinevezte főosztályvezető-helyettesé.

Címadományozás. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke 1998. november 1-jei hatállyal *Kovács Tibornak*, a Tájékoztatási főosztály főosztályvezető-helyettesének és *dr. Pukli Péternek*, az Informatikai főosztály főtanácsosának *statisztikai főtanácsadói* címet adományozott.

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

Területi Statisztikai főosztály létesítése. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke A statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény 5 §-ának (1) bekezdésében biztosított jogkörénél fogva 1998. november 1-jei hatállyal Területi Statisztikai főosztályt hozott létre.

A főosztály a Központi Statisztikai Hivatal központi szervezeti egységként, közvetlenül az elnök alá rendelve működik.

KSH Szolgáltatáért aranygyűrű. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *KSH Szolgáltatáért aranygyűrűt* adományozott a Hivatal következő dolgozóinak: *Békefi Gyulának* (Zala Megyei Igazgatóság), *Börcsök Áronnak* (Hajdu-Bihar Megyei Igazgatóság), *dr. Dányi Dezsőnek* (a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat ny. igazgatója), *Gerlei Jánosnak* (Komárom-Esztergom Megyei Igazgatóság), *Helt Ferencnek* (a KSH elnökhelyettese), *Horváth Bélánének* (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Igazgatóság), *dr. Jávor Andrásnének* (Elnöki főosztály), *Karsai Istvánnak* (Informatikai főosztály), *Kiss Sán-*

dornak (Vas Megyei Igazgatóság), *Kovács Tibornak* (Tájékoztatási főosztály), *Kremmer Ödömnének* (Nógrád Megyei Igazgatóság), *Krizl Józsefnének* (Tolna Megyei Igazgatóság), *Mohos Ottónének* (Veszprém Megyei Igazgatóság), *Molnár Endrénének* (Költségvetési önálló osztály), *Nádas Magdolnának* (Életszínvonal- és Emberierőforrás-statisztikai főosztály), *Oravecz Gyulánének* (Budapesti és Pest Megyei Igazgatóság), *Soós Lászlónének* (Nemzeti Számlák főosztály), *Szondi Emőkének* (Népszámlálási főosztály), *dr. Szőnyi Gyulánének* (Szolgáltatás-statisztikai főosztály), *dr. Valkovics Emilnek* (KSH Népeségstudományi Kutató Intézet).

Népeség és népeséggpolitika Magyarországon címmel demográfiai konferenciát tartottak 1998. november 16. és 17. között a Központi Statisztikai Hivatalban.

A plenáris ülés elnökségében részt vett *Kincses Gyula* kormány-főtanácsadó (Miniszterelnöki Hivatal), *Glatz Ferenc*, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke és *Mellár Tamás*, a Központi Statisztikai Hi-

vatal elnöke. *Klinger Andrásnak*, az MTA Demográfiai Bizottsága elnökének megnyitóját után *Vukovich György*, a Központi Statisztikai Hivatal ny. elnöke tartotta meg a konferencia főreferátumát Magyarország népesedési helyzete és Európa címmel.

A kétnapos értekezlet szekcióülései három nagy témakört öleltek fel: I. Termékenység és család; II. Halandóság és egészségi állapot; III. Népeség és társadalom.

A konferencia plenáris üléssel zárult, melyen *Cseh-Szombathy László* akadémikus ismertette a konferencia állásfoglalását, majd *Klinger András* zárszavával ért véget a kétnapos tanácskozás.

Konferencia Mexikóban a gazdasági-társadalmi fejlődés statisztikájáról. A Survey Statisticians Nemzetközi Társasága (International Association of Survey Statisticians – IASS), a Hivatalos Statisztikával Foglalkozók Nemzetközi Szövetsége (International Association of Official Statistics – IAOS), valamint a fogadó ország részéről az Országos Gazdasági és Térinformatikai Intézet (Institute National on Economics and Geographical Information – INEGI) szervezésében 1998. szeptember 1. és 4. között konferenciát tartottak a mexikói Aguascalientesben. A 73 ország és több nemzetközi szervezet mintegy 400 statisztikusának részvételével tartott értekezlet a Statistics for Economic and Social Development címet viselte. A konferencián a Központi Statisztikai Hivatal részéről *Faluvégi Albert* statisztikai tanácsadó, *dr. Marton Ádám* osztályvezető és *Mihályffy László* osztályvezető vett részt.

A konferencia plenáris ülésének megnyitó előadásait *C. M. Jarque*, az INEGI elnöke A statisztika fejlődése Mexikóban címmel és *Fellegi Iván*, a Kanadai Statisztikai Hivatal elnöke Statisztikai Szolgáltatások – felkészülés a jövőre címmel tartották.

Ezt követően a résztvevők szekcióüléseken folytatták munkájukat. A térinformatika jelentőségével és statisztikai alkalmazásával foglalkozó szekción *Faluvégi Albert* olvasta fel *dr. Katona Tamás* A statisztikai adatok földrajzi megjelenítése a magyar Központi Statisztikai Hivatalban című előadását. A szekción elhangzott több előadás foglalkozott a Térinformatikai rendszerrel (Geographic Informa-

tion System – GIS). A GIS-technológia statisztikai alkalmazását az előadók a gazdasági-társadalmi fejlődést segítő új eszköznek tekintik, melynek jelentős szerepe lesz a jövőben is.

A felkért előadások szekciójában *dr. Marton Ádám* tartott előadást New developments in the Hungarian Labour Force Survey (Újabb fejlemények a magyar munkaerő-felmérésben) címmel. Az előadás vázolta a munkaerő-felmérés terén végzett folyamatos korszerűsítési munkát, valamint ismertette az EUROSTAT igényeinek kielégítése érdekében tett változtatásokat.

Mihályffy László előadása a survey-technika matematikai-statisztikai módszereivel foglalkozó szekcióülésen hangzott el, melynek elnöki tisztét is ellátta. Az Idősoros közelítés alkalmazása longitudinális felvételek mintasúlyainak korrekciójában c. előadást számos hozzászólás követte.

Az információ és a kultúra keresztútjai címmel Amszterdamban rendezte 64. konferenciáját a Könyvtári Szövetségek és Intézmények Nemzetközi Szervezete (International Federation of Library Associations and Institutions – IFLA) 1998. augusztus 16. és 21. között. A konferencia résztvevői a következő fő témákat vitatták meg:

- könyvtári management és marketing,
- könyvtári statisztika,
- állami könyvtárak.

Az előadások a következő három szekción hangzottak el: Az intellektuális tőke; A statisztika a modern korban; Privatizáció és állami könyvtárak. A konferencián magyar részről *dr. Csahók István*, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat főigazgatója vett részt.

EU Working Papers címmel új szakmai folyóiratot indított a Külkereskedelmi Főiskola Európai Tanulmányi Központja. A negyedévente megjelenő folyóirat egyrészt az EU-harmonizáció témájában írt disszertációkat adja rövidítve közre, másrészt az Európai Unióval kapcsolatos tanulmányokat közli.

A folyóirat első évfolyamának 1. számában *Gáspár Tamás* Integrációelmélet és az Európai Unió fejlődésének első szakasza c. tanulmánya jelent meg.

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

ANGERMANN, O. – POLTE, V. – DOLLT, A.:

AZ EURÓPAI UNIÓ VÁLLALATI STATISZTIKÁKRA VONATKOZÓ RENDELETEI

(Überlegungen zur Durchführung der europäischen Verordnungen über die Unternehmensstatistiken in Deutschland. – *Wirtschaft und Statistik*. 1998. 7. sz. 555–565. p.

A cikk rendszerezett áttekintést ad azokról a hatályos rendeletekről (forrásuk megjelölésével), amelyek alapján az Európai Unió tagországai összehangolják statisztikáikat. Ebbe a sorozatba tartoznak (a Tanács rendeletének jelével és keltezésével):

- a statisztikai egységekre (696/93. III.15./EEC),
- a gazdasági tevékenységekre, a NACE Rev. 1. ágazatokra (3037/90.X.9./EEC),
- az előállított (PRODCOM) termékekre (3924/91. XII.19./EEC),
- a nemzetgazdasági elszámolások (ESA nemzeti számlák) európai rendszerére (2223/96. VI.25./EC9),
- a harmonizált fogyasztói árindexre (2494/95.X.23./EC),
- a vállalati regiszterre (2186/93.VII.22./EEC),
- a vállalatok szerkezeti statisztikájára (58/97., 1996. XII. 20./EC, EURATOM) és a konjunktúra-statisztikákra (165/98.V.19./EC)

vonatkozó előírások.

A német statisztika értékes hagyományaira tekintettel az EU előírásai nem igényelték teljesen új rendszer kiépítését, a feladatokat a meglévő hivatalos statisztikák korszerűsítésével, átalakításával oldották, illetve oldják meg. Az ország alaptörvénye (alkotmánya), valamint szövetségi statisztikai törvénye több olyan hatályos jogszabályt tartalmaz, amely az ilyen jellegű EU-rendeletek tárgyköreire vonatkozik, megszabva az egyes statisztikákban érintett jog-

alanyok körét, továbbá az adatgyűjtések tárgyait. A cikk meghatározza a 16 német szövetségi tartomány hatáskörébe tartozó, végrehajtott jellegű statisztikai feladatokat, továbbá a koncepcióalkotás, a koordinálás, valamint a tájékoztatás szövetségi feladatait, amelyeket a Szövetségi Statisztikai Hivatalban végeznek.

Az EU rendeleteivel kapcsolatos feladatokat a kialakult keretfeltételekre figyelemmel oldják meg. Az érintett német törvényeket hozzá kell igazítani a hatályos európai jogszabályokhoz, olyan egyeztetések alapján, amelyekben a 16 szövetségi tartomány jogalkotói is kifejtethetik álláspontjukat. Járulékos koordinálási feladatok is felmerülnek annak következtében, hogy egyes országos statisztikákat nem a statisztikai hivatalok készítik. Ily módon a hivatalos statisztikát készítő „külső” szervezeteknek is fel kell készülniük az EU rendeleteinek érvényesítésére.

A szerzők felhívják a figyelmet a nagyon szigorú német adatvédelmi szabályokra, amelyek (más országokhoz képest különösen) megnehezítik a közigazgatás különféle adatállományainak statisztikai hasznosítását. A cikk 3 nagy kérdéskör fejlesztési feladatait tárgyalja: a gazdasági szervezetek regiszterére, a szerkezeti, valamint a konjunktúra-statisztikára vonatkozóan.

Az EU rendelete kifejti az egységes nyilvántartási regiszter adatköreit, ennek megfelelően minden tagországban teljeskörűen regisztrálni kell a gazdasági vállalkozásokat, valamint helyi egységeik (telepek) nevét, címét és meghatározott egyéb ismérveit. A német gazdasági szervezetek egységes regiszterében olyan ismérvek szerepelnek, mint például a jogi forma, az évente aktualizált létszámadat és árbevétel.

Megjegyzés. A *Statisztikai Irodalmi Figyelő* rovatot a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat állítja össze. A rovat minden hónapban *Külföldi Statisztikai Irodalom* fejezetet (külföldi statisztikai és demográfiai könyvek és cikkek ismertetését), páratlan hónapban *Bibliográfiát* (a könyveket az MSZ 3423/2–84, az időszak kiadványokat az MSZ 3424/2–82 szabvány szerinti feldolgozásban), páros hónapokban *Külföldi folyóiratszemlélt* tartalmaz.

A korábbi statisztikai regisztereket elkülönítve építették fel például az ipar és építőipar, továbbá a kereskedelem és vendéglátás ágazataiban működő vállalkozások statisztikai felvételeihez. Az eddigi német nyilvántartások adattartalma nem volt egységes. A foglalkoztatottak száma szerepelt bennük, de nem minden vállalkozásra rögzítették például az éves árbevétel adatát.

A szerzők elemzik a „statisztikai egység”, illetve „szervezeti egység” EU-rendelet szerinti fogalmi meghatározásával kapcsolatos egységesítési és regisztrálási feladatokat.

A cikk felvázolja a vállalkozások 1995. évi regiszterének alkotó elemeit, amelybe a következők tartoznak:

- az ipari és építőipari vállalkozások statisztikai célú nyilvántartása,
- a kereskedelem és vendéglátás gazdasági szervezeteinek adatai,
- a folyamatos felvételekkel nyert regiszteradatok,
- az adó- és más pénzügyi hatóság nyilvántartása,
- a Szövetségi Munkaügyi Hivatal nyilvántartása,
- a kereskedelmi és iparkamarák, valamint a kézműveskamarak nyilvántartása,
- a cégbíróságok által regisztrált és közzétett adatok,
- a szabadon hozzáférhető adatforrások.

Az EUROSTAT hozzájárult ahhoz, hogy az EU-rendeletnek megfelelő, egységes német regisztert 1999 végéig hozzák létre, az eddig egymástól elválasztva készített statisztikai nyilvántartások és más adatforrások alapján.

A rendelkezésre álló statisztikai regiszterek állományait összevették, és ezek első lépésként kétmillió statisztikai egységgel töltötték fel a gazdasági szervezetek egységes regiszterét. Viszonylag gyorsan betölthető a regiszterbe a folyó statisztikai felvételekből származó információk. Munkaterv szerint veszik át az egyes közigazgatási adatállományokat, illetve rögzítik a szabadon hozzáférhető adatforrások címadatait.

Ezekből az adatokból „virtuális” regiszter (mint elosztott számítógépes adatbázisrendszer) épül fel, amely logikailag központosított, fizikailag azonban az egyes tartományi statisztikai hivatalok eszközein található. Megszabták azokat az egységes ügyviteli operatív és egyéb követelményeket, amelyekkel elérhető az EU-rendeletben a regiszterekre előírt konzisztencia, naprakészség, integritás.

A szerzők a gazdasági szervezetek regiszterének folyamatos aktualizálása kapcsán utalnak az EU előírására, amely szerint évente egyszer el kell végezni az állomány frissítését, és ehhez a közigazgatási, illetve bírósági adatokat is fel lehet használni.

A német regiszter felhasználja az adónyilvántartások adatállományait a gazdasági szervezetek, vál-

lalkozások éves bevételéről, ide értve az egyéni vállalkozók adatait is. A munkaügyi adatállományokból veszik át a társadalombiztosításra kötelezett munkavállalók regiszteradatait, mégpedig telepek (helyi üzemek) szerinti tagolásban.

A szerzők nagy figyelmet fordítanak a közigazgatási adatállományok átvételét nehezítő adatvédelmi és egyéb jogszabályokra. Az érintett négyféle közigazgatási nyilvántartás mindegyikére külön törvény van hatályban, ezért a statisztikai célú regiszterekre, külön törvény készült el.

A cikk felsorolja az egységes azonosítókkal vezetett nyilvántartásokkal szemben megnyilvánuló (nagyreszt adatvédelmi) aggályokat, és azokat az érveket is, amelyek az állományok statisztikai célú összevezetését indokolnák, elsődlegesen az érintett adatszolgáltatók statisztikai terheinek csökkentéséből eredően. A szerzők bemutatják a cégek alapítása, átalakulása, és megszüntetése kapcsán a helyi közigazgatási egységeknél decentralizáltan vezetett nyilvántartások terjedelmét és meglehetősen vegyes színvonalú szervezési jellemzőit. Arra is utalnak, hogy milyen nehézségekkel jár az évente megfigyelhető mintegy 1,6 millió hivatalos bejegyzés átvétele az EU-rendelet szerinti statisztikai regiszterbe.

A cikk szerzői egy korábbi ismertetés alapján felvázolják az „URS99” (a vállalati regiszterrendszer német megnevezésének rövidítésére utaló) számítógépes adatbázis fontosabb jellemzőit.

Külön kiemelik a szerzők, hogy ebből a tisztán statisztikai célú regiszterből (a közigazgatás és a statisztika éles elhatárolásának megfelelően) semmilyen egyedi adatot nem adnak ki más hatóságnak a hivatalos eljárásokhoz, és tilos az egyedi regiszteradatok nyilvánosságra hozatala is. Más országoktól eltérően Németországban nem vásárolhatók meg a statisztikai regiszter címadatai, ezzel lemondtak egy olyan bevételi forrásról, amely az EU több országában jelentősen hozzájárul a regiszterek vezetésének költségfedezéséhez.

A cikk bemutatja az EU szerkezeti statisztikájának közös moduljait (az 58/97 sz. rendelet 1. melléklete szerint), továbbá az egyes gazdasági tevékenységekre megállapított sajátos modulokat (a melléklet sorszámaival): az iparra (2.), a kereskedelemre (3.), az építőiparra (4.) és a biztosításokra (5.). Jelenleg tárgyalják a hitelintézetek (6.) modulját.

A szerkezeti statisztika mutatókatalógusa a termelőágazatokban („C”-”F”) a legrészletesebb, a cikk tételesen felsorolja a rendelet 1., 2., 3. és 4. melléklete szerinti meghatározandó szerkezeti adatok kódjelét és megnevezését.

A szerzők az EU-rendeletben előírt mutatókört túlméretezettnek minősítik, tekintettel arra, hogy

több olyan statisztikai adat van (például a hozzáadott érték vagy a termelési érték), amely közvetlenül nem mérhető fel, csak a kérdőívek több rovata alapján számítható. A statisztikai hivatalok nagy terhelése indokolja, hogy Németország a mutatókatalógusból nagyrészt csak a kötelező statisztikai jellemzőket közli. A cikk utal arra, hogy az EUROSTAT megszabja ugyan a szerkezeti statisztikai adatok körét, de nem határozza meg, hogy az egyes országok milyen adatforrásokat alkalmazzanak.

A szerkezeti statisztika rendeletének első 4 mellékletében megnevezett nemzetgazdasági ágakra egységesen az 1995. tárgyévi adatokat kell meghatározni, ehhez képest legfeljebb 4 éves átmeneti idő áll rendelkezésre. A német szerkezeti adatokat ennek megfelelően első alkalommal az 1999. évi statisztikai adatgyűjtések alapján állítják össze. Akkor igényelhető az EUROSTAT-tól további haladék, ha valamelyik tagország nem készül el időben az egységes regiszterrel.

Kétféle minősítéssel közölhetők szerkezeti adatok, az előzetes (nagyrészt becslést) adatokat legkésőbb a tárgyévet követő 10 hónapon, a végleges adatokat pedig 18 hónapon belül kell továbbítani. A rendelet mellékletei megadják azokat a szerkezeti adatokat, amelyeknek előzetes közlése is szükséges.

A cikk táblázatosan, nemzetgazdasági ágak szerint mutatja be az EU rendeletében előírt, illetve a Németországban rendelkezésre álló éves adatok körét a költségstruktúrára, valamint a beruházásokra vonatkozóan, továbbá a többéves időközönként készített felvételek adatköreit. A szerzők felhívják a figyelmet azokra az adathiányokra, amelyek 1999-ig fejlesztéseket igényelnek, és kifejtik a német statisztikai szolgálat ilyen irányban tervezett intézkedéseit.

A szerzők a továbbiakban a konjunktúra-statisztikával foglalkoznak. Végül részletesen bemutatják a jelenleg rendelkezésre álló német évközi statisztikákat és egyéb adatforrásokat, és áttekintik az EU-rendelet végrehajtásához szükséges további tenzivalókat.

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

CHING'ANDA, E. F. – NTOZI, J. P. M.:

A STATISZTIKAI HIVATALOK
ALKALMAZOTTAINAK KÉPZÉSE AFRIKÁBAN

(Training employees for African statistical offices.) –
International Statistical Review. 1998. 2. sz. 235–244. p.

A legtöbb afrikai országban a statisztikai munkákat a nemzeti statisztikai hivatal irányítja, amely általában a tervezésért felelős minisztérium alá tarto-

zik. A statisztikai adatokat előállító alkalmazottak különböző szintű végzettségű statisztikusok, valamint számítástechnikusok közül kerülnek ki.

A statisztikai munka színvonalának javítását célzó képzés lényegében arra irányult, hogy kellő számú, megfelelő szaktudással rendelkező alkalmazott biztosítson mind a nemzeti statisztikai hivatalok, mind a magánszektor számára. Emellett a statisztikai hivatalokban dolgozók továbbképzését is biztosítani kívánták. Ez utóbbi döntően számítástechnikai oktatást jelent. E célok eléréséhez oktatóközpontokat alakítottak ki az egyes országokban, amihez külső segítséget vettek igénybe (ENSZ, EU, Svédország, Németország, Egyesült Királyság, USA, Kanada).

Első lépésben kellő számú oktatót kellett biztosítani a programhoz. Maguknak az oktatóknak a képzése részben a helyi oktatóközpontokban folyt, részben ENSZ- (UNDP-) ösztöndíjakat vettek igénybe. Az ösztöndíjasoknak szakosodásra és a szakterületükön folytatott kutatásra nyílt lehetőségük. A helyben történő oktatóképzés témakörei közé tartozott például a társadalomstatisztika, a statisztikai módszertan, a számítástechnika, a kísérletek tervezése, a közgazdaságtan, az operációkutatás és a tervezés. A helyi oktatók hiányát vendégelőadók meghívásával pótolták, akik az oktatóközpontok mellett a statisztikai hivatalokban is tartottak továbbképzést. A vendégelőadók a következő témákban tartottak tanfolyamokat: nemzeti számlák, ipari, mezőgazdasági, háztartásstatisztikai megfigyelések, országos körű megfigyelések, demográfia, árstatisztika.

Említést érdemel, hogy a nemzeti oktatóközpontok a szomszédos országokból is fogadtak hallgatókat. Ennek a statisztikai szolgálatok regionális együttműködésének kialakításában volt jelentősége.

Az egyes országok kormányai részben anyagi támogatást nyújtottak a statisztikai képzéshez, részben a nemzetközi kapcsolatok megteremtésében működtek közre. Az anyagi támogatás a beruházásokhoz (épület, eszközök) és a működési költségekhez való hozzájárulásban jelentkezett. Az oktatóközpontoknak ugyanakkor saját forrásaik is voltak. Maga a képzés ingyenes volt.

A statisztikai képzés eredménye két vonatkozásban jelentkezett.

1. A statisztikai hivatalok alkalmazottai nagyobb szakértelemmel végezheték munkájukat.

2. Csökkent a hivatalokból való kilépés.

Utóbbi annak is betudható, hogy a képzett statisztikusok számának növekedése eleve biztosította a magán-, illetve vállalati szféra ilyen természetű munkaerő-szükségletét.

A statisztikusképzésnek nehézségekkel is szembe kellett néznie. A rendelkezésre álló pénzeszközök sokszor elégtelenek voltak. A statisztikai hivatalokban szervezett tanfolyamokon részt vevők eredmények tanulását nehezítette a napi munkával kapcsolatos elfoglaltságuk. A képzésben kevés nő vett részt. A számítástechnikai infrastruktúra hiányos volt. A külföldi támogatók közreműködése nemegyszer hosszabb-rövidebb időre megszakadt. Az angol, francia és portugál nyelven folyó képzés nem volt egyformán sikeres, különösen az utóbbi akadozott.

A külső segítség ugyanakkor nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a programban részt vevő országok statisztikai hivatalaiban folyó munka színvonala közeledjen egymáshoz, és megfeleljen a nemzetközi elvárásoknak. Mindezt az egységes tantervek és minősítési rendszer révén tudták elérni. A statisztikusképzés ismertetett rendszere harmincéves múltra tekinthet vissza, és az 1990-es években szervezeti változtatásokkal kívánják a fejlődését biztosítani.

(Ism.: Szász Kálmán)

SMEETON, N.:

A STATISZTIKA OKTATÁSA AZ ÁLTALÁNOS ORVOSI ÉS FOGORVOSI KÉPZÉSBEN

(Statistical education in medicine and dentistry.) – *The Statistician*. 1997/4. sz. 521–527. p.

Az orvoslás és adatgyűjtés kapcsolata nem új keletű, Dániel Könyvének első fejezetében találunk már utalást az étkezési szokások és az egészség közötti összefüggésre. Éppen ezért meglepő, hogy a statisztika és a biometria oktatása az egészségügyi képzésben nem tekint vissza jelentős múlttra Nagy-Britanniában. Első alkalommal 1967-ben jelent meg az Általános Egészségügyi Tanács „Ajánlások az Egészségügyi Oktatáshoz” című állásfoglalásában az a gondolat, hogy az orvostudományban ki kell térni a statisztika és a biometria módszerének tanítására is.

Az első ilyen jellegű kurzusokat az 1970-es évek első felében tartották, és 1975-ben már minden londoni egészségügyi oktatási intézményben a tanterv része volt e tudományág oktatása.

Az egyesített Általános Orvosi és Fogorvosi Iskolában (United Medical and Dental Schools) a Népegészségügyi Tanszéken belül működő Statisztikai Csoport munkatársai látják el az ide vonatkozó oktatási feladatokat. Ezekre az első év első félévében kerül sor, és hét előadásból és tíz gyakorlati foglalkozásból áll. A kurzus célja, hogy a hallgatók felismerjék a statisztika szerepét az orvoslásban és képesek legyenek megérteni és alkalmazni az alapvető statisztikai módszereket. Az oktatásban hangsúlyosan kap szerepet az az elgondolás, hogy sokkal fontosabb a statisztika és alkalmazási lehetőségeinek megértése, mint a statisztikai formulák megtanulása. A részleteknek mindig utána lehet nézni a szakirodalomban, vagy lehet konzultálni a szakemberekkel.

A diákok jól fogadták ezen új tantárgy felvételét a tantervbe. Általában, előnyben részesítették a gyakorlati foglalkozásokat az előadásokkal szemben. Az 1994–1995. évi oktatási évben vizsgázók 67 százaléka „nagyon hasznos”-nak vagy „meglehetősen hasznos”-nak minősítette a gyakorlati foglalkozásokat, s a kedvező véleményt nyilvánítók aránya azóta is emelkedett.

Az oktatás további fejlesztésében szerepel a gyakorlati foglalkozások arányának növelése, ez azonban igényt jelent az oktatókkal szemben, ez a meglévő létszámmal nehezen valósítható meg. Az Egyesített Általános Orvosi és Fogorvosi Iskolában a kedvező számítástechnikai feltételek mellett a hallgatók önállóan sajátíthatják el egy oktatóprogram segítségével a statisztikai elemzési módszereket.

A diszciplína fokozatos elismerését jelzi, hogy 1989-től több londoni felsőfokú egészségügyi oktatási intézményben epidemiológiából és statisztikában „Bachelor of Science” tudományos fokozatot is lehet szerezni.

(Ism.: Mészáros Árpád)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

PHELPS, E. S. – ZOEGA G.:

A „TERMÉSZETES RÁTA” ELMÉLETE ÉS AZ OECD-ORSZÁGOK MUNKANÉLKÜLISÉGE

(Natural-rate theory and OECD unemployment) – *The Economic Journal*. 1998. 448. sz. 782–801. p.

A tanulmány célja az OECD-országok munkanélküliségi mutatóinak vizsgálata a munkanélküliség

„természetes ráta” elmélete alapján. Az 1970-es és az 1990-es évek között a munkanélküliségi ráta jelentősen nőtt az Egyesült Államokban 5,5-ről 7, Kanadában 6-ről 10,5, Japánban 1,3-ről 2,3, Olaszországban 3,5-ről 7,3-ra, az Egyesült Királyságban 3,8-ről 9, Franciaországban 2,8-ről 10, Nyugat-Németországban 0,8-ről 5,8 százalékra. Az egyes országokban a munkanélküliség növekedését a fo-

gyasztói árindex növekedése kísérte. A munkanélküliség szintjének és hosszának, az inflációnak és a termelékenységnek alakulását és ezek összefüggését a különböző közgazdasági elméletek kidolgozói különböző módon magyarázták. A szerzők röviden ismertetik ezeket az elméleteket.

Véleményük szerint mintegy tíz olyan tényező van, melyek a munkanélküliség gyors növekedését magyarázzák. Ezek között országoként 2-3 olyan, amely legalább fele részben felelős ezért a növekedésért. E tényezők többsége a különböző elméletekben megtalálható, összességükben viszont magyarázatul szolgálnak arra, hogy miért nem érvényesül a munkanélküliség természetes rátáját feltételező modell a maga klasszikus formájában.

A tényezők első csoportját azok a külső okok alkotják, melyek arra vezethetők vissza, hogy az országok nyitottá váltak és szembesültek a globális világgazdasággal. Ilyenek:

1. a kamatláb világméretű mozgása; ennek növekedése volt a fő oka annak, hogy az 1980-as évek elején Európában megnőtt a munkanélküliség;

2. azoknak a technológiáknak a terjedése, melyek újonnan és célirányosan betanított, de nem túl képzett munkaerőt igényelnek; ez növeli a munkaerővel kapcsolatos kiadásokat és ezért a munkáltatók igyekeznek munkaerő-igényeiket minimalizálni, ami növeli a munkanélküliséget;

3. a két olajsokk ugyancsak megzavarta a természetes ráta elvének érvényesülését; a tényezők második csoportja részben országspecifikus és az egyes országokban különböző kombinációkban jelentkezett;

4. a termelékenység növekedésének lassulása, elmaradás az Egyesült Államok termelékenység-növekedési ütemétől, ami tipikusnak mondható az 1980-as évektől a német és a francia gazdaságban;

5. az életszínvonalnak a termelékenység változásával nem arányos (gyorsabb) növekedése;

6. a különböző szociális juttatások, közöttük a munkanélküli-segély súlyának és hatókörének növekedése; egyfelől a munkáltatók nem bérjellegű járulékos kiadásainak növekedése, másfelől az ún. „jóléti állam” szintén sokkoló hatású volt az OECD-országokban.

7. az elbocsátással kapcsolatos növekvő költségek, ami különösen a termelékenység-csökkenés időszakában gátló tényezője az új munkaerő bevonásának, mivel ilyenkor megnő az időszakos leállás (lay off) valószínűsége;

8. az adórendszerből finanszírozott jóléti juttatások súlyának növekedése, ami a bér-foglalkoztatottsági szint görbének metszéspontját megváltoztatja;

9. a minimálbér relatív magas szintje, aminél egyre több potenciális munkavállaló elvárása alacsonyabb, akiket így továbbra is munkanélküliként tartanak nyilván;

10. azokban az országokban, ahol nőnek a jóléti kiadások, csökken a beruházási hányad, amely pedig az előbbinél több munkahelyet teremt.

A felsorolás nem lenne teljes az oktatás demokratizálódásának említése nélkül. A tényezők felsorolását a szerzők számadatokkal is illusztrálják. A cikkben közölt ábra szerint a munkanélküliség alakulása meglehetősen jól követte a kamatláb világmé-

retű mozgását az 1966–1996 közötti időszakban az Egyesült Királyságban. A kamatláb alakulásában jelentős szerepe volt az olajárrobbanásnak.

A szerzők ezenkívül a következő tényezők között vizsgálták és találtak is összefüggést az OECD-országok esetében (az összefüggéseket grafikus ábrán mutatják be). Ezek a következők:

– a munkanélküliség változása (növekedése), valamint a GDP-n belül a közkiadások növekedése;

– a munkanélküliség változása (növekedése) és a munkatermelékenység növekedésének lassulása;

– a munkanélküliség változása (növekedése) és a (nem egészségügyi) szociális kiadások GDP-n belüli arányának növekedése. (Ez utóbbi összefüggés különösen erős, az általános trendvonalon jelentősen kívül csak Németország esik, aminek viszont döntően az az oka, hogy ott a munkanélküliség 60-as évekbeli bázisa igen alacsony, s ehhez viszonyítva a növekedés kiugróan magas volt.);

– az oktatás és a munkanélküliség kapcsolata már bonyolultabb, mint az előzőkben jelzett összefüggések. Mind az Egyesült Államok, mind az Egyesült Királyság példája azt bizonyítja, hogy a munkanélküliek aránya az átlagosnál jobban nőtt az alacsonyabb iskolázottságúak esetében. Ugyanakkor az átlagos iskolázottsági szint emelkedett, így a munkanélküliség kevésbé nőtt, mint abban az esetben, ha a munkaerő legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása változatlan marad (ez az összefüggés azonban az európai országok többségére nem áll fenn);

– a munkanélküliség változása (növekedése) és a szezonális kiadások szintjének növekedése (ez a kapcsolat a korábbiakból következik).

A tanulmány további részében a szerzők a Phillips-görbe egyenletét – az ismertetett tényezők figyelembevételével – az Egyesült Királyságra alkalmazzák. Ugyancsak bemutatja a tanulmány azokat a számításokat, melyek a munkanélküliség tartamára vonatkoznak. Az eredmények cáfolják, hogy a magas és az alacsony munkanélküliségi periódusok természetes váltakozása magyarázza a munkanélküliség jelenlegi (világméretű) alakulását.

A szerzők azt a végső következtetést vonják le, hogy az utóbbi évtizedekben az egyes országokban olyan tényezők összefüggései eredményeztek két-számjegyű munkanélküliségi rátát, melyeknek más-hol (más időpontban) nem volt (nincs) ilyen hatása.

(Ism.: *Lakatos Judit*)

GRIEPENKERL, W.:

ÚJ ÚTAKON AZ AGRÁRSTATISZTIKA

(Agrarstatistik auf neuen Wegen.) – *Wirtschaft und Statistik*. 1998. 8. sz. 661–671. p.

Németországban 1998. július 1-je óta van hatályban az agrárstatistikai törvény. A törvényben foglalt változtatások azokat az intenzív erőfeszítése-

ket tükrözik, amelyek ésszerűsíteni és megreformálni kívánják a Szövetségi Köztársaság agrárstatisztikai rendszerét a takarékoság és az információszolgáltatási kötelezettségek enyhítése jegyében. Ezenkívül szükséges jogi alapot biztosít az 1999. évi mezőgazdasági összeírás számára. Az „integrált adatfelvétel”, valamint a tartományok statisztikai hivatalaiban 1997–1998-ban pozitív fogadtatással bevezetett „AGRA” on-line feldolgozási eljárások jelzik az agrárstatisztika új útjait.

A német agrárstatisztika a fogalmak, a módszerek és a szervezet tekintetében évtizedek óta jelentős átalakuláson ment át.

A Szövetségi Statisztikai Hivatalnak már az 1990-es évek elején megvalósított kezdeményezései és az azokat követő erőfeszítései az adatgyűjtési, -feldolgozási, -értékesítési és -közlési fogalmak felülvizsgálatával és módosításával kapcsolatban, továbbá az agrárstatisztikai törvény kiegészítése vonatkozásában lezárultak. Németország az 1960-as évek elejétől az agrárstatisztika általános rendszerét az EU eredeti, majd jelenlegi 15 tagállamával összhangban alakította ki. Az állandóan bővülő Közösségnek ebben a vonatkozásában nehéz feladatot kellett megoldania. A helyzet ma hasonló az EU-hoz csatlakozni kívánó közép- és kelet-európai országok esetében, ami agrárstatisztikai rendszereik átalakítását és illeszkedését illeti.

Az EUROSTAT és az EU Bizottságának mezőgazdasági főigazgatósága kezdeményezték az agrárstatisztikai programok felülvizsgálatát és tökéletesítését. Az EU Tanácsának 1996. június 25-iki 96/411. sz. döntésével, amely a Közösség agrárstatisztikájának javításáról szól, létrejött a kötelező jogi alap a tagállamok agrárstatisztikai rendszerei felülvizsgálatára és megjavítására.

Az agrárstatisztikai adatok gyűjtésével és feldolgozásával kapcsolatban nemcsak Németországban, hanem az egész Közösségben évek óta szorgalmazzák a költségek megtakarításának fokozását. Egyidejűleg azonban mind nagyobbak az agrárstatisztikával szembeni követelmények, különösen a környezetvédelmi és a regionális politikával összefüggésben.

Az 1990-es évek elején bevezetett közös agrárpolitikai reform, mely a termelési volumen korlátozása irányába hatott, közép- és hosszú távon az agrárstatisztikai rendszerek adminisztratív előírásokhoz való alkalmazkodását követeli meg.

Az 1980-as évek közepén bevezetett tejkvótaszabályozás, továbbá a gabona és az egyéb növényi termékek előállításának stabilizációs szabályai azt jelentették, hogy a közös agrárpolitika a nemzeti és a szupranacionális agrárstatisztika számára legalábbis

középtávú előírásokat teremtett. Az agrárpolitikai reform e korábbi szabályozó intézkedések nyomán haladt tovább és egyértelmű célokat tűzött ki. A középpontban a közvetlen jövedelemtámogatásban részesülő mezőgazdasági vállalkozó áll.

Az agrárstatisztika feladata, hogy a statisztikai fogalmakat, módszereket és programokat a közös agrárpolitika reformja által kiváltott agrárgazdasági fejleményekhez és az azokból adódó követelményekhez igazítsa. Az Agenda 2000 megfogalmazza az agrárstatisztikával kapcsolatos új követelményeket. Ha azonban az új feladatok számára – miként évek óta ez a helyzet – pótlólagos eszközöket nem biztosítanak vagy nem teljesítik a megtakarítási előírásokat, akkor a szóban forgó feladatok nehezen oldhatók meg.

A német agrárstatisztika új útjait vizsgálva megállapítható, hogy a mezőgazdasági üzemek szerkezetének adatgyűjtésére vonatkozó, 1989-ben elkezdett EUROFARM-projekt munkálatai 2007-ig biztosítva vannak a Bizottság döntése értelmében. A kétévenkénti agrárszerkezeti adatfelvételek és a körülbelül tízévenkénti általános mezőgazdasági összeírások pénzügyi fedezetéről is gondoskodtak. A Bizottság javasolta, hogy az agrárszerkezeti felmérés jellemzőinek katalógusát bővítsék ki területi statisztikai és környezeti statisztikai elemekkel.

A termelési statisztika mindkét iránya (földhasznosítás–növénytermelés; állatállomány–állati termékek előállítás) vonatkozásában az elmúlt években az EU több jogi alapfeltételét átdolgozták és a lehetséges módon harmonizálták az új tagállamok (Ausztria, Finnország és Svédország) specifikus feltételeinek megfelelően. Először a Szövetségi Köztársaság kezdeményezésére módosították az állatállomány összeírásának jogi alapjait az „integrált adatgyűjtés” előfeltételeinek megteremtése érdekében. A német javaslat kiterjedt az ésszerűsítési (megtakarítási) és harmonizációs elemekre mind a termelési, mind a struktúra-statisztika vonatkozásában.

Az EK rendszeres agrárszerkezeti adatgyűjtése az 1960-as évek közepétől nehéz feladat elé állította a német agrárstatisztikát. 1973-tól kezdve körülbelül minden tíz évben kötelező egy mezőgazdasági összeírás, továbbá minden két évben egy mezőgazdaság-szerkezeti adatgyűjtés (kis összeírás). A költségkímélés és az adatszolgáltatók terhelmentesítése érdekében ekkor merült fel az agrárjelentés koncepciója (az új elnevezés 1999-től: Agrárszerkezet-összeírás), ami a későbbiekben az egyéni adatgyűjtés feladásához vezetett. A termelési statisztikák váltak a szerkezeti statisztika fő pilléréivé.

Az EK agrárszerkezeti statisztikai adatgyűjtési követelményeit a kétévenkénti agrárjelentési prog-

ram keretében teljesítették, külön EK-adatgyűjtés nem készült. (Az utolsó két mezőgazdasági összeírás 1979-ben és 1991-ben volt.)

A szövetségi kormány 1995-ben és 1996-ban a német agrárstatisztika művelőinek feladatává tette, hogy racionalizálják az agrárstatisztikai programot.

Az agrárstatisztikusok egy ésszerűsítési és harmonizálási koncepcióval kapcsolódtak be a munkába, amely a termelési és a szerkezeti statisztika még erőteljesebb egyesítésén alapult. Ez az úgynevezett „integrált adatgyűjtés”.

„A mező- és erdőgazdasági üzemek struktúra-adatgyűjtései” adják a kétévenként agrárszerkezeti adatgyűjtések és a nyolc-tizenkét évenként végrehajtott mezőgazdasági összeírások alösszegeit. Ez utóbbiak tagozódása: fő adatgyűjtések; szőlészeti adatgyűjtés; kertészeti adatgyűjtés; belföldi halászati adatgyűjtés.

A földhasználat, az állatállomány és a munkaerő ez ideig az agrárszerkezeti statisztika adatgyűjtési alaprogramját képezték. Az 1999. évi mezőgazdasági összeírás után ez csak a földhasználatra és az állatállományra lesz érvényes. Az éves novemberi állatszámhlási, a májusi földhasználati és állatszámhlási adatok – struktúra-adatgyűjtés nélkül – önálló statisztikát fognak képezni.

1999. májusának elejére (ez a mezőgazdasági összeírás időszaka) tervezik az első egyidejű „integrált adatgyűjtést” az állatállományról, a földhasználatról és a munkaerőről, az agrárjelentés kiegészítő programjaival közös nyomtatványon. Az integrált adatgyűjtés koncepciója (agrárjelentés – EU-agrárszerkezeti adatgyűjtés) tette szükségessé a decemberi általános állatszámhlás áthelyezését májusra, így az áprilisi és júniusi állatszámhlások feleslegessé válnak.

A földhasználatra vonatkozó fő adatgyűjtés keretében a főbb használati és művelési irányok (többek között a mezőgazdaságilag hasznosított terület, az erdőterület, az üzemi terület, a szántóföld, a lege-

lő, a monokultúrák) adatait gyűjtik. Az eredményeket a mezőgazdaságilag hasznosított és az erdőterület üzemmérségei szerint dolgozzák fel.

Az „integrált adatgyűjtés” új koncepciót jelent az állatállományra vonatkozó adatgyűjtés számára. Az 1980-ig évenkénti, majd 1982–1996 között két-évenkénti általános decemberi állatszámhlás nagy jelentőségű volt az állományról szóló jelentés és az üzemi szerkezeti statisztika számára.

Az új rendszerben a kétévenkénti decemberi általános állatszámhlás (szarvasmarha, sertés, juh, ló, baromfi) megszűnik, ehelyett a következő év májusának elején lesz, és 1999-től minden páratlan évben a földhasználatra és a munkaerőre vonatkozó adatgyűjtéssel összefüggésben. A közbeeső években, először 2000-ben a szarvasmarha-, sertés- és juhállomány nagyságát májusban reprezentatív módon határozzák meg. Az eddig reprezentatív időközi áprilisi sertés- és júniusi szarvasmarha-, valamint juhállomány nagyságát májusban reprezentatív módon határozzák meg. Az eddig reprezentatív időközi áprilisi sertés- és júniusi szarvasmarha-, valamint juhállomány nagyságát májusban reprezentatív módon határozzák meg. Az eddig reprezentatív időközi áprilisi sertés- és júniusi szarvasmarha-, valamint juhállomány nagyságát májusban reprezentatív módon határozzák meg. Az eddig reprezentatív időközi áprilisi sertés- és júniusi szarvasmarha-, valamint juhállomány nagyságát májusban reprezentatív módon határozzák meg. Az eddig reprezentatív időközi áprilisi sertés- és júniusi szarvasmarha-, valamint juhállomány nagyságát májusban reprezentatív módon határozzák meg.

A mezőgazdasági munkaerőre vonatkozó 1993-ig, illetve az új szövetségi tartományokban 1994-ig tartó évenkénti adatgyűjtés elvesztette önállóságát. Az adatgyűjtést az agrárszerkezeti adatgyűjtési programba integrálták. A mezőgazdasági összeírások éveiben általános adatgyűjtés lesz a munkaerőről és a munkakörülményekről.

Az „integrált agrárszerkezeti adatgyűjtés” bevezetésével az 1999. évi mezőgazdasági összeírásnál előreláthatóan jelentős megtakarítások jelentkeznek, a statisztikai rendszer ésszerűbb lesz és megvalósul a tájékoztatásra kötelezettek tehermentesítése.

(Ism.: Balogh András)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA – DEMOGRÁFIA

ILLNER, M.:

AZ ÉLETMINŐSÉG VÁLTOZÁSA A CSEH KÖZTÁRSASÁGBAN

(The changing quality of life in a post-communist country: the case of Czech Republic.) – *Social Indicators Research*. 1998. 1–2. sz. 141–170 p.

Az 1989-et követő változások következményeinek áttekintése meglehetősen nehéz feladat.

Dahrendorf nyomán a posztkommunista államok rendszerváltásának 3 periódusát különíthetjük el: a jogi, majd a politikai s végül a civil szférát érintő átalakulást. A cseh szociológus, Musil is három nagy átalakulást említ: alkotmányos, majd gazdasági átalakulást, s végül a civil társadalom kialakulását.

A rendszerváltást kísérő jelenségek elemzése közül kiemelkedő fontosságúak a lakosság életmódjára, életkörülményeire vonatkozó vizsgálatok. Szá-

mos kutató megegyezik abban, hogy a piacgazdaság visszaállítása nehéz folyamat, mely legalábbis az átalakulás időszakában a lakosság részéről is áldozatvállalást igényel. Ez a többek között a munkanélküliség növekedésével, az életszínvonal romlásával járó folyamat a társadalmi egyenlőtlenséget is fokozza.

A társadalmi változások alkotmányjogi és politikai alapja már 1989-ben, a rendszerváltozás során megvalósult. 1992-re megszületett a Cseh Köztársaság új alkotmánya, mely állampolgárainak többpárti alapokon nyugvó, szabadon választott, kétkamarás parlamenttel működő polgári demokráciát biztosít.

A rendszerváltozást követően a gazdasági szféra szerkezetváltása is megkezdődött. Ez mindenekelőtt az árak liberalizációjában, a külföldi tőke beáramlásának elősegítésében nyilvánult meg, melyet a nemzeti valuta konvertibilissé tétele követett. Mindez szigorú restriktív pénzügyi politikával, a gazdasági intézmények átalakításával párosult, melynek elsődleges célja egy jól működő vásárlói, munkaerő- és pénzpiac kialakítása volt. A gazdaságpolitika meghatározó, elsődleges feladatai közé tartozott az infláció csökkentése, a gazdasági intézményrendszer, a munkaerőpiac modernizálása, az állami tulajdonban lévő vállalatok privatizálása. Az árak liberalizálása jelentős árszínvonal-emelkedéshez vezetett, 1993-ban új adó- és társadalombiztosítási rendszert vezettek be, amely további árszínvonal-növekedést eredményezett, ugyanakkor az árak liberalizációja egyben szabaddá tette a cseh piacot a külföldi áruk versenyével szemben.

A rendszerváltás biztosította a vállalatalapítás, a magángazdaság kialakulásának jogi kereteit is, jelentős szerkezetváltozások mentek végbe a gazdaságban: csökkent az agrártermelés, a nehézipar termelése, míg az autógyártás, a kereskedelem, a turisztikai szolgáltatások fejlődésnek indultak.

Mindez szükségképpen a GDP jelentős arányú visszaesésével járt: 1991-ben ez 14,2 százalékos volt, s csak 1994 után kezdődött egy viszonylag lassú, évi 2,4 százalékos emelkedési folyamat. Az ipari termelés megközelítőleg 25 százalékos visszaesését követően csak 1994-től kezdődően tapasztalható újra emelkedő tendencia. Az infláció, mely 1990-ben 9,7 százalékos volt, 1991-ben hirtelen két számjegyűvé vált, s kiugróan magas, 56,6 százalékos értéket ért el. Ezt követően 10 százalék körüli éves szinten stabilizálódott, mely csak 1993-ban emelkedett jelentősen, 21 százalékra az új pénzügyi rendszer bevezetésének eredményeképpen.

A gazdaság átalakulása természetesen maga után vonta a társadalombiztosítási rendszer átalakításának szükségességét is, amelyre 1993-ban került sor. Ez az állami gyámkodás felszámolásával egyi-

dejüleg a rendszer hatékonyabbá tételére törekedett, s az egyéni felelősségvállalás arányának növekedését kívánta elősegíteni.

A társadalombiztosítási rendszer fő változása a nyugdíjrendszer átalakítása volt, erre a gazdasági változásokon kívül a cseh társadalom fokozatos elöregedése miatt is szükség volt. Mindenekelőtt a nyugdíjba vonulás korhatárát tolták ki 2006-ig fokozatosan 62 évre, a nyugdíj számításának alapja pedig az élet során szerzett és az inflációval korrigált kereset lett. Az ellátás két részből áll: első része rögzített állami támogatás, mely az adott háztartás jövedelmi szintjét veszi figyelembe, míg a második a nyugdíjba vonuló jövedelmének függvénye. Szociális segítyt a rászorulóknak csak abban az esetben kaphatnak, ha jövedelmük nem éri el a hivatalosan megállapított létminimumot.

Az egészségbiztosítási rendszer átalakítása bizonyult a leginkább problematikusnak. A korábbi centralizált rendszer nagyszámú, független egységre bomlott, ugyanakkor szabadon igénybe vehető állami szolgáltatások helyett általános egészségbiztosítási rendszert vezettek be, melyet több, az államtól független biztosító kezel. Árai állandó emelkedése mellett a kínált szolgáltatások köre sem egyértelmű, némely biztosítótársaság anyagi helyzete is kétséges.

Az állami központosított lakáspolitikát jelentős mértékben háttérbe szorult, s ez egyben az állami tulajdonú lakások privatizációját is eredményezte. Érdemben ugyanakkor kevés történt új lakáspolitikát létrehozására. Ennek fő gátja, hogy a lakóházak tényleges fenntartási költségei jóval magasabbak az állam által szabályozott béreknél, így nem beszélhetünk a bérlakások számának számottevő növekedéséről, sőt, ami ennél is rosszabb, a lakásállomány átlagának fokozatos romlása tapasztalható. Ugyanakkor a lakberek felszabeditása sem járható út, mert súlyos társadalmi feszültségeket okozna.

Az életminőség megítélésében jelentős szerepe van a megkérdezettek szubjektívítésének. Egy 1996-os felmérés alapján a megkérdezettek döntő többsége a közbiztonság javítását, a korrupció visszaszorítását, továbbá az életszínvonal emelését, a társadalombiztosítás, a környezet állapotának jobbítását tekintette a legfontosabbnak. A harmadik helyen a lakáskörülmények javítását, majd a munkanélküliség felszámolását jelölték meg mint legfontosabb tennivalót.

A civil társadalom erejét a meglehetősen nagyszámú nonprofit szervezet száma is jelzi. A közvélemény általában véve elégedett az országban lezajlott demokratizálódási folyamattal: egy 1997 januárjában végzett felmérés adatai szerint a megkérdezettek 55 százaléka elégedett volt a demokratizálódási

folyamattal, s csak 37 százalékuk fejezte ki elégedetlenségét e tekintetben.

A rendszerváltást követően a piacgazdaság kiépítése során ellentmondás merült fel a teljes foglalkoztatás politikai természetű igénye és a tényleges hatékonyság között. Ezzel egyidejűleg a munkaerőpiacon a szakértelem, a hozzáértés szerepe került előtérbe. A magánszektor, a magántulajdon megjelenésével új foglalkozások, új társadalmi csoportok jelentek meg.

A változások felszámolták a nem kellően hatékony foglalkoztatást, s ily módon az alacsony képzettség és a rejtett munkanélküliség jelentős részben munkanélküliséggé változott.

Más országokkal ellentétben azonban a munkanélküliség sosem vált alapvető problémává Csehországban: közvetlenül a rendszerváltást követően is a lakosságnak legfeljebb a fele érezte veszélyeztetve munkahelyét, 1991–1993 között pedig ez az érték 34 százalékra csökkent. Egy 1996-os felmérés adatai szerint a válaszadók 76 százaléka nem tartott a munkanélküliségtől.

A piacgazdaság velejárójaként megjelent a jövedelmi egyenlőtlenség, ami az infláció növekedése, valamint az árak liberalizálása miatt a korábbinál jóval fontosabb kérdéssé vált. A piacgazdaságra való áttérés következtében a népesség jövedelme mintegy 25 százalékra csökkent, ám 1992-öt követően dinamikusan emelkedett. A felmérések szerint a háztartások nettó jövedelme 1988 és 1992 között 29 százalékkal emelkedett, míg 1992–1994 között ennek mértéke 42 százalék volt. A megélhetési terhek csökkenéséhez hozzájárult az is, hogy a szociális juttatások – nyugdíjak, családi pótlék – értékét több alkalommal is valorizálták.

A bérrendszer 1989-et követően átalakult, ám ez a folyamat jelenleg is tart. Legfontosabb jellemzői a nemek közötti különbségek kiegyenlítődése, a szakértelem és a képzettség nagyobb elismerése.

A jövedelmek megoszlása egyben azok egyenlőtlenségének kérdését is felveti. Egy 1996-os felmérés szerint 1990-ben a háztartások 2 százaléka számított szegénynek, míg 1996-ban ezek aránya 3,7 százalékra tehető. Ez az érték az EU gyakorlatának megfelelő arányt mutat és alapvetően városi, s nem vidéki jelenség.

Annak ellenére, hogy a gazdasági nehézségek jelentős terhet jelentettek a lakosság számára, a többség elfogadta azok szükséges voltát. 1996-ban 52 százalékuk nyilatkozott helyeslően azokról, s csak 23 százalékuk volt elégedetlen, ugyanakkor az

életszínvonal emelését 90 százalékuk tartotta a legégetőbb feladatnak.

A lakáskérdés 1989 előtt is fontos kérdés volt és jelentősége azt követően sem változott. 1996-ban a megkérdezettek 15 megoldandó társadalmi-gazdasági probléma közül a hatodik helyre sorolták, 85 százalékuk e kérdés megoldását igen sürgősnek tekintette. Annak ellenére, hogy az általános vélemény szerint a lakáshoz jutás esélyei igen szerények, a lakosság többsége elégedett jelenlegi lakáskörülményeivel.

Jóllehet 1989 óta nőtt a lakosság születéskor várható élettartama, környezetszennyezésnek, az egészségtelen életmódnak köszönhetően a halálozási arány is megnövekedett, így az ország egészségügyi helyzete számos kívánnivalót hagy maga után. A megkérdezettek csak 40 százaléka vallotta magát teljesen egészségesnek, 42 százalékuk kisebb problémákról számolt be, 18 százalékuk pedig kifejezetten betegnek tartotta magát.

1989-et követően kiéleződtek a társadalmi problémák: nőtt a bűnözés, a korrupció. A határok megnyitása kedvezett a nemzetközi és a szervezett bűnözésnek. 1990 és 1993 között mintegy 400 000 bűncselekményt követtek el, a korábbi értékeknek mintegy háromszorosát, így a felderítettségi mutató 1989-es 84 százalékos értéke 1993-ra 32 százalékra esett vissza.

A Cseh Köztársaság a „fehérgalléros bűnözés” számára is jó terepnek bizonyult, ide értve mindezekelőtt a pénzmosást. A bűncselekmények többségét, a tulajdon elleni bűncselekmények jelentették és az elkövetők többsége fiatalok. Általános vélemény szerint ennek oka nagyrészt az emberek elégedetlensége életszínvonalukkal. A probléma súlyosságára jellemző, hogy a megkérdezettek 97 százaléka a bűnözés felszámolását is tekintette a legfontosabb kérdésnek, 50 százalékuk teljességgel elégedetlen volt a rendőrség munkájával.

A határok megnyitása a drogok terjedésének kedvezett, az adatok szerint a középiskolások 3 százaléka kerül kapcsolatba a különféle drogokkal, s mintegy 2-3 ezerre tehető az aktív kábítószeresek száma, s mintegy 100 000-re azoké, akik kipróbálták azokat.

Összességében azonban a lakosság a változásokat pozitívnak ítélte: 1996-ban 61 százalékuk általában elégedett volt életével a Cseh Köztársaságban, s csak 38 százalékuk nyilatkozott ettől eltérően.

(Ism.: *Reisz László*)

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

**Allgemeines
Statistisches
Archiv**A NÉMET STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1998. ÉVI 2. SZÁM

Hansen, G.–Kim, J. R.: Dinamikus szimultán egyenletek és a Johanson-féle ML-becslőfüggvény.

Arberger, K.: Keresztellenőrzés nemparaméteres kvantilis regresszióban.

Trede, M.: Halálzási arányok becslése, ha az elhalálozások sztochasztikusan összefüggők.

Goldrian, G.–Lehne, B.: Megjegyzések az egyszerűbb szezonális dekompozíciós eljárások teljesítményéről.

Stier, W.: Ismét a SEATS-ről.

Clostermann, J.: J-görbét követnek-e az árfolyamok okozta mozgások a német kereskedelemben?

A FRANCIA STATISZTIKAI
ÉS GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET
FOLYÓIRATA

1998. ÉVI 4. SZÁM

Bayet, A.–Colin, C.: Az egyéni bérnövekedéseket néhez tíz évre előrejelezni.

Dietsch, M.–Kremp, E.: A vállalaton belüli hitel a nagy- és nem a kis- és közepes vállalkozásokat segíti.

Gregoir, S.–Lenglart, F.: Új mutató a konjunktúraciklus változásainak meghatározásához.

Philippe, J.: Ruhaeladó hálózatok.

Dinh, Q. C.: Csökkennek a társadalmi egyenlőtlenségek mint tényezők a gyermekhalálózásban.

A NEMZETKÖZI STATISZTIKAI INTÉZET
FOLYÓIRATA

1998. ÉVI 2. SZÁM

Simonoff, J. S.: A simítás három oldala: kategórikus adatok simítása, nemparaméteres regresszió és sűrűség függvény becslése.

Nordholt, S.: Imputálás: módszerek, szimulációs kísérletek és gyakorlati példák.

Wermuth, N.–Cox, D. R.: Ordinalis adatok feltételes függetlenségének alkalmazásáról.

Thomsen, I.–Holmoy, K. A. M.: Felvételekből és adminisztratív nyilvántartásokból származó adatok kombinálása: a norvég gyakorlat.

Longva, S.–Thomsen, I.–Severeide, P. I.: A népszámlálási költségek csökkentése Norvégiában adminisztratív nyilvántartások felhasználásával.

Ching'anda, E. F.–Ntozi, J. P. M.: Afrikai statisztikai hivatalok alkalmazottainak oktatása.

A SVÉD KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1997. ÉVI 2. SZÁM

Meyer, M.–Kadane, J. B.: A pontosított 1990-es floridai census.

Filippucci, C.–Ferrante, M. R.: Egyéni háztartásnaplók és kiadási bizonylatok az olasz fogyasztói kiadási felvételekben.

Krieger, A. M.–Pfeffermann, D.: Eloszlásfüggvények tesztelése komplex mintavételes felvételekből.

Boon, M.–Haan, J.: Fogyasztói árindexek becslése kis vonatkozási körökre.

Schwarz, N.–Welhms, T.: Helyettesítő válaszadás kognitív dinamikája: a szereplők és megfigyelők eltérő nézete.

Knauper, B.–Belli, R. F.–Hill, D. H.–Herzog, A. R.: A kérdés bonyolultságának és a válaszadók kognitív képességének hatása az adatminőségre.

1997. ÉVI 3. SZÁM

Alho, J. M.–Spencer, B. D.: A népesség-előrejelzés várható hibáinak gyakorlati specifikálása.

Beer, J.: A migrációs bizonytalanság hatása az országos népesség-előrejelzésekre: a holland eset.

Keilman, N.: Ex-post hibák az ipari országok hivatalos népesség-előrejelzésében.

Bell, W. R.: Idősormódszerek összehasonlítása és alkalmazása.

1997. ÉVI 4. SZÁM

Sánchez-Crespo, J. L.: Mintavételi séma részleges visszatéréssel.

Tourangeau, R.–Rasinski, K.–Jobe, J. B.–Smith, T. W.–Pratt, W. F.: Hibaforrások szexuális viselkedésre.

Kott, P. S.–Carr, D. A.: Becslési stratégia kifejlesztése rovarirtási adatprogramra.

Korn, E. L.–Midthune, D.–Graubard, B. I.: Interpolált percentilisek becslése csoportos adatokból nagy mintáknál.

Wright, D.–Gfoerer, J.–Epstein, J.: Kemény drogok használatának hányadosbecslése.

Waal, A. G.–Willenborg, L. C. R. J.: Statisztikai felfedésszabályozás és mintavételi súlyok.

1998. ÉVI 1. SZÁM

Lynn, P.: Az adatgyűjtési módok hatása attitűd kérdésekre adott válaszokra.

Aquilino, W. S.: Az interjú módjának hatásai a fiatal felnőttek depressziójának mérésére.

Kish, L.: Tér/ido variációk és gördülő minták.

Cantwell, P. J. – Caldwell, C. V.: A havi kis- és nagykereskedelmi felvételek felülvizsgálata rotációs panelterv mellett.

Lazzeroni, L. C. – Little, R. J. A.: Véletlen hatású modellek utólagos rétegzési súlyok simítására.

Chen, G. – Keller-McNulty, S.: A kockázat becslése és indentifikációja mikroadatoknál.

AZ AMERIKAI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1998. ÉVI 442. SZÁM

Begg, C. B. – Satagopan, J. M. – Berwick, M.: Új stratégia a járványok kockázati tényező-hatásának értékeléséhez.

Faucett, C. L. – Schenker, N. – Elashoff, R. M.: Csonkított túlélési adatok elemzése.

Pulkstenis, E. P. – Ten Have, T. R. – Landid, R.: Modell bináris longitudinális adatok elemzéséhez.

Raftery, A. E. – Zeh, J. E.: Egy bálnaállomány nagyságának és növekedési ütemének becslése az 1993-as összeírásból.

Stasny, E. – Kadane, J. A. – Fritsch, K. S.: Az esküdtek pártatlanságáról halálbüntetés kiszabásánál.

Montgomery, A. L. – Zarnowitz, V. – Tsay, R. S. – Tiao, G. C.: Az Egyesült Államok munkanélküliségi rátájának előrejelzése.

Laurentius Marais, M. – Wecker, W. E.: Kihagyott változókból és mérési hibákból adódó torzítások javítása.

Whittemore, A. E. – Halpern, J. – Gong, G.: Kovariancia struktúrák tesztelése többváltozós modellekben: alkalmazás családi betegség adatokra.

Chu, C. K. – Glad, I. K. – Godtliebsen, F. – Marron, J. S.: Élmelegző simítások képfeldolgozáshoz.

Tebaldi, C. – West, M.: Bayesi következtetés hálózati forgalom elemzése.

Byers, S. – Raftery, A. E.: Legközelebbi szomszéd elvén alapuló klaszterezés térbeli pontfolyamatok tulajdonságainak becslésére.

Higdon, D. M.: Segédváltozós módszerek Markov-láncos Monte Carlóhoz, alkalmazásokkal.

Butler, R. W. – Sutton, R. K.: Nyeregpont-közelítés többváltozós eloszlásfüggvények és valószínűségek kiszámításához.

Opsomer, J. D. – Ruppert, D.: Egy teljesen automatizált sávzselenség kiválasztási módszer additív modellek illesztéséhez.

Hart, J. D. – Yi, S.: Egyoldalú keresztellenőrzés.

Rivest, L. P.: Néhány lineáris modell merev testek mozgásának becsléséhez.

He, X. – Shi, P.: Monoton B-spline simítás.

Dickey, J. M. – Jiang, T. J.: Szűrőváltozós prior eloszlások hisztogram simításhoz.

Minotte, M. C.: Magasabbrendű konvergencia sebesség elérése sűrűségfüggvény becslésekor.

Pena, E. A.: Az illeszkedésség-tesztek vizsgálati síma Cox-modellben.

Laan, M. J. – Robins, J. M.: Lokálisan hatékony becslőfüggvény folyó állapotadatokkal, valamint időfüggő segédváltozókkal.

Zucker, D. M.: Korlátozott átlagos élettartam segédváltozókkal: egy hasznos túléléselemzési módszer módosítása és kiterjesztése.

Zhang, D. – Lin, X. – Raz, J. – Sowers, M. F.: Szemparaméteres sztochasztikus kevert modellek longitudinális adatokra.

Jiang, J.: Konzisztens becslőfüggvények általánosított lineáris modellekben.

Markatou, M. – Basu, A. – Lindsay, B. G.: Súlyozott likelihood egyenletek bootstrap gyökkereséssel.

McCabe, B. P. M. – Smith, R. J.: Néhány próba hatása különbség stacionaritásnál.

Efromovich, S.: Spektrális sűrűségfüggvény adatvezérelt hatékony becslése.

Li, H. – Tsay, R. S.: Egységes közelítés többváltozós idősormodellek indentifikációjához.

Quintos, C. E.: Teljesen módosított vektor-autoregresszív következtetés részlegesen nemstacionárius modellekben.

Jong, P. – Penzer, J.: Sokkok diagnózisa idősorokban.

Johnson, R. A. – Sim, S. – Klein, B. E. – Klein, R.: Többváltozós többmintás kvantilis teszt rendezett alternatívákra.

Shao, J. – Chen, Y. – Chen, Y.: Kiegyensúlyozott ismétlések rétegzett többszintű felvételi adatokhoz.

Journal of the
Royal Statistical Society

AZ ANGOL KIRÁLYI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA
(A SOROZAT)

1998. ÉVI 2. SZÁM

Anderson, R. M. – Darby, S. C.: A statisztika szerepe a HIV-kutatásban.

DeAngelis, D. – Day, N. E. – Gill, O.: AIDS-előrejelzések Angliában és Walesben: a módszertan és az adatok összeajtszása.

Sabin, C. A. – Mcroft, A. – Cozzi Lepri, A. – Phillips, A. N.: Segédtegyezők és jelzők a betegség fejlődésére a HIV-fertőzésnél.

Darby, S. C. – Ewart, D. W.: A halálózás mértéke a HIV-fertőzött személyek vizsgálatánál a brit hemofilias sokaságban.

Holmes, E. C.: HIV, DNA és statisztika.

Garnett, G. P.: A heterogén viselkedés hatása az esetleges 1. típusú profilaktikus HIV-vakcinák és a népesség szintjének kapcsolatában.

Ghani, A. C. – Garnett, G. P.: A szexuálispartnerhálózatok vizsgálata az egyes szexuálisan terjesztett betegségeknek.

Babiker, A. G. – Darbyshire, J. H. – Peto, T. E. A. – Walker, A. S.: Terapeuta kísérletek tervezési és elemzési kérdései a HIV-fertőzésben.

Hayes, R.: HIV intervenciók kísérletek tervezése a fejlődő országokban.

Halloran, M. E.: A III. fázisú HIV-vakcina kísérletek tervezésének statisztikai kérdései.

Österreichische Zeitschrift für
Statistik
und Informatik

AZ OSZTRÁK STATISZTIKAI
ÉS INFORMATIKAI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

1997. ÉVI 1. SZÁM

Friedl, H.: Nemparaméteres maximum-likelihood becslés általánosított lineáris modellekben.

Reschenhofer, E. – Hauser, M. A.: Hatékony piaci hipotézis tesztek.

Franz, A.: A nemzetiszámla-összeállítók osztálytársadalma?

Wagner, U. – Reisinger, H.: Statisztikai módszerek alkalmazása a piac- és közvéleménykutatásban Ausztriában.

Hackl, P.: Óhaj egy osztrák állami statisztikai törvényre.

A SZLOVÁK STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1998. ÉVI 1. SZÁM

Kristofic, M.: A szlovák statisztika folytatódik az átmenetben.

Vano, B.: A házasságok és válások alakulása Szlovákiában.

Podolsky, S.: A fogyasztói árindex konstruálása 1996-ig és 1996 után a szlovák statisztikai környezetben.

Tirpák, M. – Sevcikova, V.: A népesség alakulásának differenciálódása a régiókban és a körzetekben Szlovákia új területi elrendezésében.

1998. ÉVI 2. SZÁM

Stehlikova, B.: Városok és falvak definíciója fuzzy-sokaságok segítségével.

Sevcikova, V. – Tirpák, M.: Az öngyilkosságok alakulása Szlovákiában.

Bürgin, G. – Moore, W.: Országos és szupranacionális statisztikák fő irányjai és koordinálása.

A CSEH STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1998. ÉVI 7. SZÁM

Brchánová, M.: Mutatók módszertani leírásának rendszere.

Sujan, I. – Sujanová, M.: A makroökonómiai fejlődés rövid távú előrejelzése a Cseh Köztársaságban.

Bodin, J. L.: A felhasználói igények kielégítése éves és többéves statisztikai programok kialakításával.

Statistical Papers

NEMZETKÖZI ELMÉLETI
ÉS ALKALMAZOTT STATISZTIKAI
FOLYÓIRAT

1998. ÉVI 3. SZÁM

Franco, M. – Ruiz, J. M.: Diszkrét sokaságok jellemzése rendstatisztikák feltételes értékeinek segítségével.

Guillamon, A. – Navarro, J. – Ruiz, J. M.: Nemparaméteres becslés élet- és vitalitás-függvényre.

Jeevanand, E. S. – Unnikrishnan Nair, N.: Az outlierek számának meghatározásáról exponenciális és Pareto- mintákban.

Schabe, H.: Gyorsított életeszt-modellek nemhomogén Poisson-folyamatokra.

Statistische Nachrichten

AZ OSZTRÁK
KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1998. ÉVI 6. SZÁM

Munkaerő-előrejelzések Ausztriára és régióira, 1996–2050.

Az Európai Közösség 1997-es munkaerő-felvétele (1997. márciusi mikrocenzus).

Súlyfinomítás a harmonizált fogyasztói árindexben: láncindex vagy felülvizsgálat?

Magán garázsok és parkolóhelyek.

Lakásépítés, előzetes adatok, 1997.

Mezőgazdasági szerkezeti felvétel, 1997, 2. rész.

Gyümölcsfaültetvények felvétele, 1997.

Tehéntejtermelés és -felhasználás, 1997.

Gabonamérleg, 1996/97.

Az 1997-es rövid távú statisztikák előzetes eredményei.

Magán- és üzleti utak 1997. második felében.

Keresetiadó-statisztikák.

Külkereskedelem, 1997: végleges adatok.

1998. ÉVI 7. SZÁM

Szakképzés és foglalkozás (1991-es census).

Az Európai Közösség munkaerő-felvétele – nemzetközi adatok, 1996.

Alkalmazotti keresetek gazdasági ág és foglalkozás szerint (1995. szeptemberi mikrocenzus).

Biztosítás a fogyasztóiár-statisztikában.

Építési költségek és finanszírozásuk, 1996.

1998. augusztus 1-jei sertésállomány-felvétel.

Nem mezőgazdasági census, 1995.

Idegenforgalom az 1997/98-as téli időszakban.

Jövedelemadó-statisztikák, 1995.

Külkereskedelem, 1998. január–március.

STATISZTIKAI SZEMLE

76. ÉVFOLYAM

1998. ÉV

TARTALOM

ÁLTALÁNOS ELMÉLET A STATISZTIKA TÖRTÉNETE ÉS SZERVEZETE

A Nemzetközi Statisztikai Intézet isztambuli ülészsaka. – <i>Tűű Lászlóné dr.</i>	1/31
Az UNESCO közgyűlésének 29. ülészsaka. – <i>R. G.</i>	1/73
Az 1848-as forradalom statisztikai hivatala.	3/250
Adalékok Fényes Elek pályájához. – <i>Szaszkóné dr. Sin Aranka</i>	3/253
Százéves a magyar statisztika háza. – <i>Visi Lakatos Mária</i>	4–5/418
Az MTA Statisztikai Bizottságának 1998. március 18-i kibővített ülése. – <i>Dr. Csahók István</i>	4–5/433
Az MTA Statisztikai Bizottsága Nemzetközi Albizottságának 1998. március 25-i ülése. – <i>Ny. F-né dr.</i>	6/535
Időbeli/térbeli változások és guruló minták. – <i>Leslie Kish</i>	7–8/557
A XXXV. Statisztikatörténeti Vándorülés Szekszárdon. – <i>Grábics Ágnes</i>	7–8/681
Dr. Schmidt Ádám (1910–1998) – <i>M. K.</i>	10/866
REGAL: Expert system for multiple linear regression analysis. – <i>Béla Sipos – Tibor Kiss</i>	10K/35
Az adatvédelmi biztos 1997. évi országgyűlési beszámolójáról. – <i>Dr. Lakatos Miklós</i>	11/960
Az MTA Statisztikai Bizottságának 1998. november 11-i ülése. – <i>Dr. Csahók István</i>	12/1046

NÉPESSÉG – EGÉSZSÉGÜGY

Népszámlálás az ezredfordulón. – <i>Dr. Katona Tamás</i>	1/5
Az általános korszpecifikus termékenységi arányszámok előrejelzése. – <i>Ben Amer, A. F. E.</i>	2/175
Az ifjúság demográfiai jellemzői és munkaerő-piaci helyzete. – <i>Kapitány Gabriella – Záhonyi Márta</i>	4–5/341
Magyarország helye Európában.....	6/533
Baranya megye múltja és jelene a demográfia tükrében. – <i>Molnár Györgyné</i>	7–8/592
Kovászna megye népessége a XIV. század harmadik évtizedében. – <i>Bálinth Gyula</i>	10/840
Az 1857. évi erdélyi népszámlálás román nyelven. – <i>Varga E. Árpád</i>	10/850
Migration in Hungary during the eighteenth century. – <i>Tamás Faragó</i>	10K/134
Közegészségügy és várospolitikai Budapest, 1873–1914. – <i>Sipos András</i>	11/941

GAZDASÁGSTATISZTIKA

Az üzemgazdasági statisztikáról. – <i>Dr. Révfalvi Miklós</i>	1/8
Gondolatok a fejlődésről. – <i>Dr. Kozma Ferenc</i>	1/39
A lakossági fogyasztás szerkezete Magyarországon. – <i>Gács Endre</i>	1/50
A mezőgazdasági termékek termelői-piaci árai. – <i>Dr. Gyöngyösi István</i>	1/71
A gazdasági szervezetek strukturális átalakulása. – <i>Abonyiné Palotás Jolán – Bartha László</i>	2/130
Ember–munka–szervezet a „kínai modell”-ben. – <i>Gaál Gergely – Xu Yan Yi</i>	2/138
Vállalkozói típusok és a tervezés. – <i>Bencze Veronika</i>	2/166

A mai magyar háztartások jövedelemeloszlása. – <i>Havasi Éva – Horváth Ádámné – Rédei Mária – Schnell Lászlóné</i>	3/221
A családtámogatási rendszerek hatásvizsgálata mikroszimulációval. – <i>Csicsman József – Papp Péterné</i>	3/238
A háztartási költségvetési adatfelvételek hét évtizede. – <i>Dr. Baranyai István</i>	3/266
Nemzeti számlák – szatellit számlák. – <i>Dr. Szilágyi György</i>	4–5/309
Az ifjúság demográfiai jellemzői és munkaerő-piaci helyzete. – <i>Kapitány Gabriella – Záhonyi Márta</i>	4–5/341
Az infláció okai Magyarországon. – <i>Dr. Ékes Ildikó</i>	4–5/358
A külföldi tőkeberuházások a világ gazdaságban. – <i>Némédi-Varga Szilvia</i>	4–5/390
A város és a vidék közötti szakadék és a belső migráció Kinában. – <i>Jordán Gyula</i>	4–5/407
Az MTA Statisztikai Bizottságának 1998. március 18-i kibővített ülése. – <i>Dr. Csahók István</i>	4–5/433
Magyarország és Szlovénia úton az Európai Unióba. – <i>Nyitrai Ferencné dr.</i>	6/461
A családtámogatási rendszer változtatásának hatásai. – <i>Keszthelyiné dr. Rédei Mária – Dr. Lakatos Judit</i>	6/473
Marketingszatornák a japán élelmiszer-gazdaságban. – <i>Dr. Sántha Tamás</i>	6/505
Egy kísérleti jövedelmi felvétel főbb tapasztalatai. – <i>Ay János – Vita László</i>	6/515
Munkanélküliség Magyarországon a kilencvenes években. – <i>Csaba Erika</i>	7–8/571
A nők kereseti viszonyai. – <i>Lindnerné dr. Eperjesi Erzsébet</i>	7–8/584
Egy nyugdíjas házaspár jövedelme és kiadásai, 1990–1997. – <i>Dr. Csepely-Knorr András</i>	7–8/610
A közszállítás szerepe a magyar ipar fejlődésében. – <i>Dr. Halkovics László</i>	7–8/625
Az Európai Unió keleti bővítésének költségei és hozamai. – <i>Dr. Fritz Breuss</i>	9/709
A nemzetgazdaság teljesítményének mérési lehetőségei és megoldásai. – <i>Nyitrai Ferencné dr.</i>	9/727
A Félperiféria helye a „világfalkában”. – <i>Dr. Kozma Ferenc</i>	9/743
A családi pótlék és a gyermekekre fordított kiadások. – <i>Dr. Baranyai István</i>	10/805
Területfejlesztési források és lehetőségek Veszprém megyében 1997-ben. – <i>Berta Györgyné</i>	10/862
Statistical approach to core inflation. – <i>György Szilágyi</i>	10K/5
The role of the satellite accounts in the SNA. – <i>Vera Nyitrai</i>	10K/11
Adaptation of EU-harmonized activity and product classifications in Hungary. – <i>Stefánia Túű</i>	10K/17
The perception of quality signs in macroeconomic processes. – <i>Ferenc Kozma</i>	10K/26
State responses to poverty and unemployment in Hungary. – <i>Ödön Éltető – Judit Lakatos – Mária Rédei</i>	10K/92
The hidden economy in Hungary. – <i>Pál Belyó</i>	10K/125
Az infláció a gazdaságpolitika szolgálatában. – <i>Mellár Tamás – Rappai Gábor</i>	11/885
Adók az Európai Unióban és Magyarországon. – <i>Gábrriel Katalin – Hüttl Antónia</i>	11/897
A munkanélküliek ellátása.(I.) – <i>Dr. Frey Mária</i>	11/916
Finnország az Európai Unióban. – <i>Benet Iván</i>	11/928
Magyarország helye és mozgástera a világhierarchiában. – <i>Dr. Kozma Ferenc</i>	12/981
A mezőgazdaság jelentősége a foglalkoztatásban. – <i>Dr. Fóti János – Dr. Lakatos Miklós</i>	12/993
A munkanélküliek ellátása. (II.) – <i>Dr. Frey Mária</i>	12/1014
A gazdasági helyzet főbb jellemzői 1997. I–III. negyedévben.....	12/1043
Fogyasztói árindex: elmélet, gyakorlat, EU-harmonizáció.....	12/1047

IPAR – ÉPÍTŐIPAR – BERUHÁZÁS

A közszállítás szerepe a magyar ipar fejlődésében. – <i>Dr. Halkovics László</i>	7–8/625
--	---------

MEZŐGAZDASÁG

A mezőgazdasági termékek termelői-piaci árai. – <i>Dr. Gyöngyösi István</i>	1/71
A földterület és a földhasználat alakulása 1945 és 1994 között. – <i>Laczkó Sándorné</i>	2/117
A regionális fejlettség és a mezőgazdaság néhány összefüggése. – <i>Dr. Soós Lőrinc</i>	3/205

Földhasználat és földbirtok-politika az Európai Unió országaiban. (I.) – <i>Burgerné Gimes Anna</i>	4-5/375
Földhasználat és földbirtok-politika az Európai Unió országaiban. (II.) – <i>Burgerné Gimes Anna</i>	6/481
Marketingcsatornák a japán élelmiszer-gazdaságban. – <i>Dr. Sántha Tamás</i>	6/505
Hozzászólás Az új magyar agrárpolitika előzményei és jellemzői c. tanulmányhoz. – <i>Dr. Mayer László</i>	7-8/676
Agricultural policy lessons. – <i>Iván Benet</i>	10K/110
A mezőgazdaság jelentősége a foglalkoztatásban. – <i>Dr. Fóti János – Dr. Lakatos Miklós</i>	12/993

KERESKEDELEM

Az elektronikus kereskedelem és a statisztikai osztályozások. – <i>Nádudvari Zoltán</i>	1/21
A belkereskedelem 12 éve. – <i>Dr. Belyó Pál</i>	1/63
Az Egyesült Államok mezőgazdasági külkereskedelme. – <i>Gajdos Márton</i>	10/822

TÁRSADALOMSTATISZTIKA – KÖRNYEZETSZISZTIKA

Támpontok az iskolázottsági adatok nemzetközi összehasonlításához. – <i>Rózsa Gábor</i>	2/146
A mai magyar háztartások jövedelemeloszlása. – <i>Havasi Éva – Horváth Ádámné – Rédei Mária – Schnell Lászlóné</i>	3/221
A családtámogatási rendszerek hatásvizsgálata mikroszimulációval. – <i>Csicsman József – Papp Péterné</i>	3/238
Mikroszimulációs kísérlet a családtámogatások hatásvizsgálatára. – <i>Éltető Ödön – Havasi Éva</i>	4-5/324
A családtámogatási rendszer változtatásának hatásai. – <i>Keszthelyiné dr. Rédei Mária – Dr. Lakatos Judit</i>	6/473
A gépjárműhasználat környezeti hatása. – <i>Dargay, J. – Gately, D.</i>	6/496
A nők kereseti viszonyai. – <i>Lindnerné dr. Eperjesi Erzsébet</i>	7-8/584
A családi pótlék és a gyermekekre fordított kiadások. – <i>Dr. Baranyai István</i>	10/805
Public opinion surveys in Hungary, 1980–1997. – <i>Júlia Szalai</i>	10K/50
Social care provided by local governments. – <i>István Harcsa</i>	10K/63
Welfare support and poverty in Hungary, 1992–1997. – <i>Péter Szívós – István György Tóth</i>	10K/71
State responses to poverty and unemployment in Hungary. – <i>Ödön Éltető – Judit Lakatos – Mária Rédei</i>	10K/92

TERÜLETI STATISZTIKA

A regionális fejlettség és a mezőgazdaság néhány összefüggése. – <i>Dr. Soós Lőrinc</i>	3/205
Baranya megye múltja és jelene a demográfia tükrében. – <i>Molnár Györgyné</i>	7-8/592
Budapest városfejlődése az egyesüléstől napjainkig. – <i>Novotnyé Pletscher Hedvig</i>	9/755
Kovácsna megye népessége a XIV. század harmadik évtizedében. – <i>Bálinth Gyula</i>	10/840
Területfejlesztési források és lehetőségek Veszprém megyében 1997-ben. – <i>Berta Györgyné</i>	10/862
Közegészségügy és várospolitikai Budapest, 1873–1914. – <i>Sipos András</i>	11/941

NEMZETKÖZI STATISZTIKA

A Nemzetközi Statisztikai Intézet isztambuli ülészsaka. – <i>Tűű Lászlóné dr.</i>	1/31
Az UNESCO közgyűlésének 29. ülészsaka. – <i>R. G.</i>	1/73
Ember–munka–szervezet a „kínai modell”-ben. – <i>Gaal Gergely – Xu Yan Yi</i>	2/138
Támpontok az iskolázottsági adatok nemzetközi összehasonlításához. – <i>Rózsa Gábor</i>	2/146
Földhasználat és földbirtok-politika az Európai Unió országaiban. (I.) – <i>Burgerné Gimes Anna</i>	4-5/375
A külföldi tőkeberuházások a világ gazdaságban. – <i>Némedi-Varga Szilvia</i>	4-5/390

A város és a vidék közötti szakadék és a belső migráció Kínában. – <i>Jordán Gyula</i>	4–5/407
Magyarország és Szlovénia úton az Európai Unióba. – <i>Nyitrai Ferencné dr.</i>	6/461
Földhasználat és földbirtok-politika az Európai Unió országaiban. (II.) – <i>Burgerné Gimes Anna</i>	6/481
Marketingcsatornák a japán élelmiszer-gazdaságban. – <i>Dr. Sántha Tamás</i>	6/505
Az MTA Statisztikai Bizottsága Nemzetközi Albizottságának 1998. március 25-i ülése. – <i>Ny. F-né dr.</i>	6/535
Az Európai Unió keleti bővítésének költségei és hozamai. – <i>Dr. Fritz Breuss</i>	9/709
A Félperiféria helye a „világfalkában”. – <i>Dr. Kozma Ferenc</i>	9/743
Az Egyesült Államok mezőgazdasági külkereskedelme. – <i>Gajdos Márton</i>	10/822
Adók az Európai Unióban és Magyarországon. – <i>Gábrriel Katalin – Hüttl Antónia</i>	11/897
Finnország az Európai Unióban. – <i>Benet Iván</i>	11/928
Magyarország helye és mozgástera a világhierarchiában. – <i>Dr. Kozma Ferenc</i>	12/981

TÖRTÉNETI DOLGOZATOK

Az 1848-as forradalom statisztikai hivatala.	3/250
Adalékok Fényes Elek pályájához. – <i>Szaszkóné dr. Sin Aranka</i>	3/253
A háztartási költségvetési adatfelvételek hét évtizede. – <i>Dr. Baranyai István</i>	3/266
Százéves a magyar statisztika háza. – <i>Visi Lakatos Mária</i>	4–5/418
A közszállítás szerepe a magyar ipar fejlődésében. – <i>Dr. Halkovics László</i>	7–8/625
Budapest városfejlődése az egyesüléstől napjainkig. – <i>Novotnyéné Pletscher Hedvig</i>	9/755
Kovácsmező megye népessége a XIV. század harmadik évtizedében. – <i>Bálinth Gyula</i>	10/840
Az 1857. évi erdélyi népszámlálás román nyelven. – <i>Varga E. Árpád</i>	10/850
Migration in Hungary during the eighteenth century. – <i>Tamás Faragó</i>	10K/134
Közegészségügy és várospolitikai Budapest, 1873–1914. – <i>Sipos András</i>	11/941
A magyarországi helységnévtárak története. – <i>Kígyósi Attila</i>	12/1028

JELENTÉS

Főbb társadalmi és gazdasági folyamatok, 1997.	7–8/649
A gazdasági helyzet főbb jellemzői 1998. I–III. negyedévben.	12/1043

HOZZÁSZÓLÁS –VITA

Hozzászólás Az új magyar agrárpolitika előzményei és jellemzői c. tanulmányhoz. – <i>Dr. Mayer László</i>	7–8/676
---	---------

STATISZTIKAI „EGYPERCESEK”

A mezőgazdasági termékek termelői-piaci árai. – <i>Dr. Gyöngyösi István</i>	1/71
Magyarország helye Európában.	6/533
Területfejlesztési források és lehetőségek Veszprém megyében 1997-ben. – <i>Berta Györgyné</i>	10/862
A gazdasági helyzet főbb jellemzői 1998. I–III. negyedévben.	12/1043

SZEMLE

Az UNESCO közgyűlésének 29. ülészaka. – <i>R. G.</i>	1/73
Arányi Emil (1927–1997). – <i>Pintér Tibor</i>	2/185
Az MTA Statisztikai Bizottságának 1998. március 18-i kibővített ülése. – <i>Dr. Csahók István</i>	4–5/433

Az MTA Statisztikai Bizottsága Nemzetközi Albizottságának 1998. március 25-i ülése. – <i>Ny. F-né dr.</i>	6/535
A XXXV. Statisztikatörténeti Vándorülés Szekszárdon. – <i>Grábics Ágnes</i>	7–8/681
Dr. Schmidt Ádám (1910–1998) – <i>M. K.</i>	10/866
Az adatvédelmi biztos 1997. évi országgyűlési beszámolójáról. – <i>Dr. Lakatos Miklós</i>	11/960
Az MTA Statisztikai Bizottságának 1998. november 11-i ülése. – <i>Dr. Csahók István</i>	12/1046
Fogyasztói árindex: elmélet, gyakorlat, EU-harmonizáció.	12/1047
Faragó Tamás doktori értekezésének vitája. – <i>Visi Lakatos Mária</i>	12/1048
Magyar szakirodalom	
Inotai András: Útközben. Magyarország és az Európai Unió. (<i>Dr. Hajnal Béla</i>)	1/74
Általános statisztika. I-II. (<i>Kerekgyártó Györgyné</i>)	1/77
Dr. Hajdú Ottó: A szegénység mérőszámai. (<i>Herman Sándor</i>)	1/79
Tóth Pál Péter: Haza csak egy van? (<i>Valkovics Emil</i>)	4–5/436
Dr. Dobay Péter: Vállalati információmenedzsment. (<i>Dr. Sipos Béla</i>)	7–8/683
Dr. Kozma Ferenc: Külgazdasági stratégia. (<i>Gáspár Tamás</i>)	9/777
Sipos András: Várospolitika és városigazgatás Budapesten, 1890–1914. (<i>Visi Lakatos Mária</i>)..	9/780
Dr. Kozma Ferenc: A körültekintő vállalkozás. – (<i>Szegedi Zoltán</i>)	11/963

STATISZTIKAI HÍRADÓ

Személyi hírek	1/81, 3/288, 6/537, 7–8/686, 9/783, 10/867, 12/1053
Szervezeti hírek – Közlemények ..	1/81, 2/186, 3/288, 4–5/440, 6/537, 7–8/686, 9/784, 10/867, 11/965, 12/1053

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

Külföldi statisztikai irodalom	1/83, 2/188, 3/290, 4–5/442, 6/539, 7–8/689, 9/786, 10/869, 11/967, 12/1055
Bibliográfia	1/91, 3/299, 4–5/451, 7–8/697, 9/797, 11/973
Külföldi folyóiratszemle	2/196, 4–5/447, 6/550, 7–8/702, 10/878, 12/1064

NÉVMUTATÓ

(A *Statistikai Szemle* 1998. évi számaiban megjelent cikkek szerzői)

Abonyiné dr. Palotás Jolán	2/130	Keszthelyiné dr. Rédei Mária	3/221, 6/473, 10K/92
Ay János	6/515	Kígyósi Attila	12/1028
Bálinth Gyula	10/840	Kish, Leslie	7-8/557
Baranyai István dr.	3/266, 10/805	Kiss Tibor dr.	10K/35
Bartha László dr.	2/130	Kozma Ferenc dr.	1/39, 9/743, 10K/26, 12/981
Belyó Pál dr.	1/63, 10K/125	Laczka Sándorné	2/117
Ben Amer, A. F. E.	2/175	Lakatos Judit dr.	6/473, 10K/92
Bencze Veronika dr.	2/166	Lakatos Miklós dr.	11/960, 12/993
Benet Iván dr.	10K/110, 11/928	Lindnerné dr. Eperjesi Erzsébet	7-8/584
Berta Györgyné	10/862	Mayer László dr.	7-8/676
Breuss, Fritz dr.	9/709	Mellár Tamás dr.	11/885
Burgerné Gimes Anna dr.	4-5/375, 6/481	Miltényi Károly dr.	10/866
Csaba Erika	7-8/571	Molnár Györgyné	7-8/592
Csahók István dr.	4-5/433, 12/1046	Nádudvari Zoltán	1/21
Csepely-Knorr András dr.	7-8/610	Némedi-Varga Szilvia	4-5/390
Csicsman József	3/238	Novotyné Pletscher Hedvig ..	9/755
Dargay, J.	6/496	Nyitrai Ferencné dr.	6/461, 6/535, 9/727, 10K/11
Ékes Ildikó dr.	4-5/358	Papp Péterné	3/238
Éltető Özön	4-5/324, 10K/92	Pintér Tibor	2/185
Faragó Tamás dr.	10K/134	Rappai Gábor dr.	11/885
Fóti János dr.	12/993	Révfalvi Miklós dr.	1/8
Frey Mária dr.	11/916, 12/1014	Rózsa Gábor	1/73, 2/146
Gaál Gergely	2/138	Sántha Tamás dr.	6/505
Gábrriel Katalin	11/897	Schnell Lászlóné dr.	3/221
Gács Endre	1/50	Sipos András dr.	11/941
Gajdos Márton	10/822	Sipos Béla dr.	7-8/683, 10K/35
Gáspár Tamás	9/777	Soós Lőrinc dr.	3/205
Gatly, D.	6/496	Szalai Júlia dr.	10K/50
Grábics Ágnes	7-8/681	Szaszkóné dr. Sin Aranka	3/253
Gyöngyösi István dr.	1/71	Szegedi Zoltán	11/963
Hajnal Béla dr.	1/74	Szilágyi György dr.	4-5/309, 10K/5
Halkovics László dr.	7-8/625	Szívós Péter dr.	10K/71
Harcza István dr.	10K/63	Tóth István György dr.	10K/71
Havasi Éva	3/221, 4-5/324	Tűü Lászlóné dr.	1/31, 10K/17
Herman Sándor dr.	1/79	Valkovics Emil dr.	4-5/436
Horváth Ádámné	3/221	Varga E. Árpád	10/850
Hüttl Antónia dr.	11/897	Visi Lakatos Mária	4-5/418, 9/780, 12/1048
Jordán Gyula dr.	4-5/407	Vita László	6/515
Kapitány Gabriella	4-5/341	Xu Yan Yi	2/138
Katona Tamás dr.	1/5	Záhonyi Márta	4-5/341
Kerékgyártó Györgyné dr.	1/77		